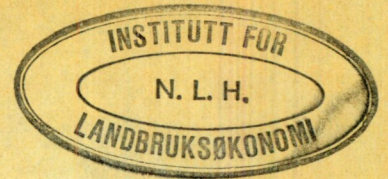

ARKIV- EKSEMPLAR

Norges Landbrukshøgskole
Institutt for driftslære og landbruksøkonomi

RESSURSER. INTERESSER OG BEHOV
I LANDBRUKSPOLITISKE SAMMENHENGER

av

Sigmund Borgan

Ås - NLH 1974

Innhold

Forord	1
I. Innledning	2
II. Hva er politikk ?	7
A. Politikk og interesser	7
B. Mål og midler	10
III. Ressurser, ulikhet og interesser	22
A. Ressursene er begrenset	22
B. Naturgitt og kulturbestemt ulikhet	30
C. Kamp for nye posisjoner og bevaring av oppnådde posisjoner	33
D. Fordelene med fortsatt økonomisk vekst og full sysselsetting som overordnede mål for nasjonal politikk	37
E. Ressursklassifisering og ressursammenhenger	50
1. "Ytre" og "indre" ressurser ("Politisk" inn- deling).....	50
2. Natur, arbeid og teknologi ("Sosialøkonomisk" inndeling)	53
3. Lokale og importerte ressurser ("Distriktsøkonomisk" inndeling)	59
4. Kretsløpsressurser og lagerressurser ("Økologisk" inndeling)	67
IV. Strukturutviklingen i landbruket	74
A. Landbruksøkonomisk tilpasningsfilosofi i etterkrigstiden	74
B. Ideen om "den rasjonelle og bærekraftige bruks- enhet"	86
C. "Den rasjonelle og bærekraftige bruksenhet" og markedsandelene	90
D. "Den rasjonelle og bærekraftige bruksenhet" og strukturpolitikken	94
E. Strukturutviklingen i norsk jordbruk belyst med tall	102

FORORD

Stoffet i dette heftet ble laget høsten 1974 og brukt i forelesningene i det valgfrie oversiktskurset i landbrukspolitikk som i Landbrukshøgskolens studieplan har kodebetegnelsen LP 1.

Hensikten med stoffet var å gjøre et forsøk på å skape forståelse blant studentene for hvilke typer krefter utenom jordbruket som er med og bestemmer utviklingen i jordbruksproduksjonen, strukturen både på produksjons- og markedssiden og dermed igjen tallet på jordbruksprodusenter og fordelingen av dem mellom ulike bruksstørrelser og geografiske områder.

Jeg er klar over at heftet har mange svakheter både av faglig og pedagogisk art. En god del av disse må føres på tidsknapphetens konto, men jeg er heller ikke blind for at noe kan skyldes utvalget og vektleggingen av de emnene som er behandlet.

Når stoffet nå blir stensilert i nytt opplag, i samme form som i fjor, er hensikten utelukkende at det skal bli tilgjengelig for studentene nå og kanskje noen få år til, inntil det kan bli ro og tid til å forsøke å gjøre det bedre.

Ås - NLH i september 1975

I. INNLEDNING

I UNDERVISNINGSPLANEN er dette kurset merket LP 1. Det står der at det er beregnet på studenter med andre studieretninger enn økonomi.

Det kurset skal omhandle, er i følge Undervisningsplanen:

1. Den strukturelle utvikling i landbruket under økonomisk vekst og industrialisering, og de bakenforliggende årsaker forklart ut fra økonomisk og politisk teori og med eksempler fra litteraturen.
2. De landbrukspolitiske målsettinger og målsettingskonflikter.
3. Landbrukspolitiske virkemidler, som ulike hovedformer for støttetiltak for landbruket og bygdenæringene, samvirke i produksjon og omsetning, markeds- og produksjonsregulering m.v.

DET ER NATURLIG Å BETRAKTE ET SLIKT KURS som en del av samfunns- læra. Og det er også naturlig å si at denne delen skal behandle:

1. Landbrukets samfunnsmessige oppgaver og funksjoner,
2. de målsettinger som kan avledes av oppgavene og funksjonene,
3. de virkemidler som har vært brukt, er i bruk, som bør eller må brukes forat de landbrukspolitiske målsettinger skal kunne realiseres og næringens samfunnsmessige oppgaver fylles.

FØLGENDE ER EKSEMPLER PÅ SPØRSMÅL som blir drøftet og diskutert i landbrukspolitikken:

- Hvor mye av samfunnets areal- og kapitalressurser skal brukes i landbruket?
- Hvor stor del av den arbeidsdyktige befolkning bør være syssel- satt i landbruket?
- Hvor stor del av samfunnets behov for de ulike landbruksprodukter bør vi produsere i vårt eget landbruk, og hvor mye skal vi im- portere (eventuelt eksportere)?
- Hvordan bør produksjonen av de ulike landbruksprodukter fordeles mellom de ulike bygder og landsdeler, og mellom bruk av ulik

størrelse?

- Hvor stor inntekt skal landbruksbefolkningen ha - absolutt og i forhold til andre befolknings- og yrkesgrupper?
- Hvordan skal landbruksbefolkningen skaffes denne inntekten?
- Hvilke organisasjoner og institusjoner (bl.a. lover) må det være forat de landbrukspolitiske målsettinger skal la seg realisere?

UT FRA DISSE EKSEMPLENE PÅ LANDBRUKSPOLITISKE SPØRSMÅL kan vi si noe om hvor landbrukspolitikken står i forhold til andre fag. Vi ser først klart at den må ha sin plass blant samfunnsfagene. Landbruket er en viktig del eller sektor av det totale nærings- og samfunnslivet. Gode kunnskaper fra de andre samfunnsfagene er derfor en stor fordel når en vil lære å forstå landbrukets- og landbruksbefolkningens oppgaver og problemer. Disse kunnskapene er det forutsetningen først og fremst skal være ervervet i grunnkurset i sosialøkonomi. Men det vil også være en fordel med en del kunnskaper fra nyere økonomisk historie. Andre kurser som har nær tilknytning til landbrukspolitikken her ved Landbrukshøgskolen, er bygdesosiologi og organisasjonslære.

Men landbrukets problemer og vilkår henger også nøye sammen med de forhold landbruket arbeider under i en moderne industriøkonomi slik vi nå har den i vårt land, og slik det er i andre "utviklede" land i våre dager. Det kan gjelde forhold som skriver seg fra særegenheter ved foretaksstrukturen, eiendomsforholdene, de naturgitte vilkår for plante- og husdyrproduksjon osv. Kunnskaper om slikt er det mye å hente av i de agronomiske fag som husdyrbruk, plantedyrking, landbrukets foretaksøkonomi og andre. Gode agronomiske kunnskaper letter ikke bare tilegnelsen av landbrukspolitisk stoff meget, men er en forutsetning for at en skal forstå mange av de sammenhenger som landbrukspolitikken drøfter og analyserer.

Landbrukspolitikken har store områder felles med samvirke- og organisasjonslæren. Landbrukets faglige organisasjoner (Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbruketlag, Norges Skogeierforbund m.fl.) og landbrukets omsetningsorganisasjoner er alle sentrale landbrukspolitiske institusjoner. En stor del av den landbrukspolitiske ekspertise i vårt samfunn utgjøres av organisasjonenes tillits- og tjenestemenn.

Det må nevnes at landbrukspolitikken også har mange områder felles med rettslæren. Det er en lang rekke lover som har rent landbrukspolitiske formål. Det gjelder Odels- og Åseteslovene, Konesesjonsloven, Jordloven, Omsetningsloven, Loven om importforbud for jordbruksvarer og flere.

I det aller siste har vi begynt å snakke om landbrukspolitikk også som et fagområde innenfor den økologisk orienterte ressursøkonomien. Dette har gitt landbrukspolitikken nye og svært viktige dimensjoner. Det har åpnet mye for forståelsen av konfliktene mellom kortsiktig og langsiktig politikk i det store og hele, og har stilt mange av de tidligere "godtatte sannheter" under debatt. Med den meget raske økning vi nå har i verdens befolkning, blir stadig flere mennesker redde for at vi snart står foran hungerkatastrofer av dimensjoner som vi tidligere ikke har hatt maken til i menneskehetens historie. For om mulig å avverge slike katastrofer, eller i det minste gjøre dem så små som det står i menneskelig makt, er det to ting som kommer i søkelyset. For det første må det bli mulig å få slutt på den raske økningen i tallet på mennesker. Det er liten tvil om at vi alt er rent for mye folk på jordkloden i forhold til de ressurser for matproduksjon vi vet om. For det andre gjelder det å forstå hvordan hvert land må handtere sine egne matproduserende næringer og ressurser for å sikre maksimal matproduksjon på lang sikt. Dette er landbrukspolitiske spørsmål av den mest sentrale betydning. Å drøfte disse spørsmålene er ikke mulig uten å måtte stille en del spørsmålstegn ved tiltak som har vært brukt, og som enda er brukt i landbrukspolitikken, og som bygger på tanker og prinsipper fra den økonomiske vekstfilosofien.

Et kurs som dette skiller seg på et vesentlig punkt fra de fleste andre kurser som de studentene det gis for skal gjennomgå her ved Landbrukshøgskolen. I de fleste andre kursene er det mye spørsmål etter temmelig nøyaktige detaljkunnskaper. Her skal vi først og fremst være opptatt av å skaffe oss oversikt over hvordan ting henger sammen i grove trekk. For dette formålet skal vi nytte modeller og eksempler hvor vi forsøker å forklare de mest grunnleggende sammenhengene mellom landbruket og bygdenæringene på den ene siden, og det som foregår ellers i vår økonomi og samfunnslivet på den andre siden. Noen av de detaljkunnskapene som trengs for å få en nødvendig utfylling av de til dels store hullene som blir i disse modellene og eksemplene, må vi forutsette ervervet i andre kurs, eller at de kommer senere under studiet. Likevel vil

det være nødvendig under arbeidet med dette kurset å være innstilt på å arbeide mye med forenklinger og abstraksjoner. Vi har simpelt hen ikke tid til å underbygge så mye med konkrete spørsmål og eksempler.

II. HVA ER POLITIKK?

A. Politikk og interesser

Når vi skal lære noe fra et fagområde som har ordet politikk i navnet, er det ønskelig å kunne noe om hva politikk egentlig er. Spør vi tilfeldige mennesker vi møter hva de legger i ordet, vil vi trolig få mange forskjellige svar. De fleste vil vel likevel mene at politikk er noe som først og fremst politiske partier og politiske myndigheter steller med.

I dette kurset er det meget utilfredsstillende å tenke på denne måten. Politikk er nemlig noe vi alle daglig deltar i som samfunnsmedlemmer. Et upolitisk menneske må enten være en eneboer, fullstendig isolert fra andre, som en Robinson på en øde øy, eller det må være et individ som stiller seg fullstendig likegyldig og apatisk til alle og alt i miljøet rundt seg.

Så snart vi er interessert i noe, og begynner å gjøre noe for enten å forandre på noe i samfunnet som vi mener bør bli annerledes, eller vi deltar i diskusjoner og aksjoner for å forhindre at noe blir forandret som vi mener er bra slik det er, blir vi også politiske mennesker.

Av dette er vi altså kommet til at politikk har noe å gjøre med interesser, interessekonflikter og interessekamp.

Når vi har lært dette så godt at det sitter fast, kan vi gå et stykke videre, og spørre hvordan interessekampen drives, og hvordan interessekonfliktene søkes løst. Vi er da med en gang inne på hvordan ulike interesser skaffer seg politisk makt. Ingen interesse kan nemlig vinne fram uten at det står en politisk makt bak.

Politisk makt kan en interesse skaffe seg på mange måter. Vi skal nevne noen eksempler som alle kjenner til fra tidligere skolegang og egne livserfaringer.

- Da Harald Hårfagre bestemte seg for å "samle Norge til ett rike" gjorde han det trolig med rent militær makt. Men før han kunne gjøre det, måtte han ha skaffet seg autoritet over tilstrekkelig mange våpenføre menn til å kunne slåss med - og vinne over de andre småkongene og høvdingene rundt omkring i landet.

Om vi tenker på folket i hvert småkongedistrikt som ulike interessegrupper, var det nødvendig for Harald Hårfagre først å gjøre sin gruppe sterkere enn de han skulle overvinne og tvinge til underkastelse. Det var ikke sikkert at han behøvde hverken flere menn eller bedre trenede kampstyrker enn de andre for å greie det. Han kunne sikkert greie det med atskillig færre om han hadde folk som trodde fullt og fast på at det var riktig å "samle landet", og satte denne interessen høyere enn noen annen. Folk som har denne evnen til å få andre til å gå helhjertet inn for en bestemt sak eller oppgave, og får sine tilhengere og under-sätter til å glemme og forsake alt annet til fordel for en slik interesse, er det vi kaller store ledere og statsmenn. Det vi lærer i verdenshistorien i grunnskolen og gymnaset, er stort sett om slike personer og deres meritter. Det begynner med Oldtidens store hærførere, fortsetter med Middelalderens konger og paver, og Nytidens Napoleoner, Hitlere, Staliner, de Gauller og Churchiller. Hvilke metoder slike "store" ledere bruker for å gjøre sine personlige interesser til overordnede interesser for de mennesker de har fått autoritet over, skal vi ikke drøfte mer inngående. Vi skal bare raskt minne om at det vanligvis går dem ille som nekter å tro at ledernes hovedinteresser faller sammen med deres egne, og våger å gjøre en politisk handling for å få andre til å tvile slik som de selv gjør.

- Da den liberalistiske sosialøkonomi - som bygde på troen på at fri konkurranse i næringslivet ville føre til den raskest mulige økonomiske vekst, og størst mulig velstand for alle, skulle innføres som samfunnsøkonomisk system, ble det nødvendig for de som så muligheten for å fremme sine egne interesser på denne måten, å få den samfunnspolitiske makt til å innføre systemet. Det fikk de først og fremst i England, og seinere i USA. Det skjedde bl.a. ved å nekte stemmerett ved valg av nasjonalforsamling for folkegrupper som man med rette kunne tvile på når det gjaldt troen på frikonkurransens velsignelser for alle yrkes- og sosialgrupper. En viktig del av kampen mot slike "utroende" var å nekte lønnsarbeidere å organisere seg i fagforeninger og fagforbund, og å gjøre enhver form for streik fra lønnstakernes side ulovlig og straffbar.

- I verden finnes det uendelig mange religioner og varianter av religioner. De enkelte kirkesamfunn har sine ledere, som hevder å vite best hva som er Guds vilje og hva som er synd og forbrytelse mot Den høyeste makt. De som opponerer mot det slike ledere lærer og forklarer som rett og galt, kalles kjettere. Straffen for kjetteri har variert gjennom tidene, men den har i det meste av menneskehetens historie vært døden, og ofte en meget pinefull død. Vi kjenner fra historien at en mann som hette Galileo Galile'i i året 1616 fikk ordre av paven om ikke å forsøke å utbre læren om at Jorda er rund, og at den beveger seg rundt Sola. Seinere ble han - for å berge livet - tvunget til å avsverge denne læren.

- I våre dagers demokratiske samfunn, hvor det er trykke- og talefrihet og utbredt organisasjonsfrihet, har vi fått utallige organisasjoner hvor folk med sammenfallende interesser har gått sammen for å bli sterke nok til å utøve politisk makt. De av disse organisasjonene som tar sikte på å få makt over hele nasjonalsamfunnets lovgivnings- og administrasjonsapparat, kalles politiske partier. Selv om det blir påstått aldri så mye at partiene representerer helt sammenfallende interesser hos sine medlemmer og velgere, vil det alltid finnes indre interessekonflikter. Det fører til at det innen ethvert parti også foregår en kamp mellom ulike "underinteresser" om makten til å bestemme hvilke interesser partiet skal prioritere foran andre.

Men i et komplisert samfunn, som vårt i dag, må de politiske partiene og det eller de partiene som til enhver tid sitter med regjeringsmakten, finne seg i å dele samfunnsmakten med mengdevis av andre organisasjoner. Disse andre organisasjonene skiller seg fra partiene ved at de vedkjenner seg å arbeide for mer avgrensede yrkes- og gruppeinteresser, mens partiene jo - fordi de tar sikte på regjeringsmakten over hele samfunnet - sier seg å være representanter for alle interesser.

For øvrig er det prinsipielt små ulikheter når det gjelder f.eks. en stor yrkesorganisasjon som Landsorganisasjonen i Norge eller Norges Bondelag, og når det gjelder de politiske partiene. Både et partis prioritering av de interessene det skal legge hovedvekten på om det har eller får regjeringsmakten, og en organisasjons prioritering av de ulike medlemsinteresser de skal arbeide for, blir mye bestemt av dem som er styremedlemmer og ansatte

daglige ledere av sekretariatene.

Derfor er det innen ethvert parti og enhver annen organisasjon nødvendig for dem som vil få sine egne høyest prioriterte egeninteresser opphøyet til organisasjonenes fremst merkesaker, å få hånd om organisasjonenes styre og daglige ledelse. Avhengig av hvor stor frihet organisasjonene er gitt av nasjonssamfunnets lover og rettsvesen, kan de bruke ulike midler til å "straffe" de av sine medlemmer og velgere som er uenig og som arbeider for at organisasjonen skal prioritere interessene annerledes. Og de kan "belønne" dem som lojalt følger ledelsens beslutninger og anbefalninger.

oo0oo

Vi sa foran at politikk har noe å gjøre med interesser, interessekonflikter og interessekamp. Vi kan derfor si at hvis alle var enige om alt, ville politikk ikke eksistere. Videre kan vi si at når én eller noen interesser skal vinne fram, må det alltid skje på bekostning av at andre ikke vinner fram, eller skyves ut av bildet.

Endelig kan vi føye til at de former for interessekamp som vi kaller politikk, foregår ad de omveier som går gjennom innflytelse og herredømmet over interessegruppers eller organisasjoners ledelse (styre og sekretariat).

oo0oo

Og så kan vi avslutte dette svaret på spørsmålet om hva politikk er, med å si følgende:

Politikk er de virksomheter som tar sikte på å fremme én eller noen interesser på bekostning av andre interesser, ved at interessene deltar i striden og konkurransen om å få innflytelse og herredømme over organisasjoners sentrale ledelse, økonomiske ressurser, utrednings- og propagandaapparat osv.

B. Mål og midler

I alle analyser av planer og virksomheter som ett enkelt menneske lager og driver med, eller som kommer i stand og drives for en gruppe eller på vegne av en gruppe, er det hensiktsmessig å skille mellom mål og midler. Mer fullstendig snakker vi om målsettinger og virkemidler. For de samme tingene brukes ofte i faglitteraturen de engelske ordene "ends" og "means". Fremmedordet implementering brukes også ofte om valg og bruk av virkemidler for å nå et mål eller realisere en målsetting.

Mellom interesser på den ene siden og mål og midler på den andre siden er det i politikken en klar sammenheng. En interesse er noe som en mindre eller større gruppe mennesker har felles, og som gjelder noe som de enten ser det viktig å forandre, eller å bevare som det er. Når de er kommet så langt at de har greidd å formulere hva de ønsker å forandre - eller bevare - i ord i et program, er interessen blitt en målsetting. Målsettinger som framheves meget sterkt, kalles også merkesaker.

I forrige avsnitt så vi at politikk er virksomheter som tar sikte på å fremme én eller noen interesser på bekostning av andre. Vi skjønner nå at vi også kan si at politikk er å føre strid om hvilke målsettinger som skal stilles opp i en organisasjons program, og hvordan disse målsettingene skal graderes eller prioriteres i forhold til hverandre.

Når det gjelder staten eller nasjonen, som er navn vi bruker på den organisasjon eller gruppe som alle som bor i eller er statsborgere av et land er medlemmer i uten å ha blitt det frivillig, har vi hos oss flere politiske partier med programmer som avviker mer og mindre fra hverandre. Forskjellene mellom programmene skal være at de stiller opp ulike målsettinger for samfunnspolitikken framover, eller i det minste at de prioriterer målsettingene forskjellig. Hvis dette blir gjort - og vi behøver ikke tvile på at det er dette partiene mest av alt ønsker å gjøre - kan vi hver for oss fritt velge hvilket parti vi vil støtte, ut fra hvordan vi tror partiets målsettinger og målprioriteringer faller sammen med våre egne. I dette tilfelle har vi altså forskjellige organisasjoner å velge mellom når vi med bruken av stemmeseddelen skal være med å bestemme hvordan organisasjonen staten eller kommunen skal styres og ledes i kommende valgperiode. Ideelt

sett skulle partienes programmer være slik at vi kunne lite på det som står der, og vite med sikkerhet at det som er programfestet blir gjennomført dersom partiet vinner styringsmakten. I virkeligheten er imidlertid svært få programmer slik. Det henger sammen med at det ikke er vanlig verken å prioritere målsettingene eller å tenke gjennom på forhånd om det finnes eller kan skaffes virkemidler til å realisere målene. Grunnen til at ikke målene er prioritert, og at det ikke gis sikre anvisninger på midler til å realisere dem, kan være to ting. For det første er vel de fleste partier ute etter å skaffe seg flest mulige stemmer, og for dette formålet er det ønskelig at flest mulig velgere kan finne noe i programmet som faller sammen med deres egne viktigste interesser. Ved en klar og entydig prioritering av målsettingene, risikerer ethvert parti å støtø fra seg velgere som ikke finner sine viktigste interesser før langt nede på målsettingslisten i et prioritert program. For det andre stilles partiprogrammene som oftest opp av folk med svært mangelfulle kunnskaper om hva som er mulig og umulig å gjøre ved hjelp av de virkemidler som foreligger eller kan skaffes i løpet av programperioden. Og jo flere interesser et parti prøver å love noe, jo vanskeligere blir det selvsagt å ha oversikt og kunnskaper om hvilke muligheter det er til å innfri alle løftene på en gang. Denne kunnskapsmangelen kan lett bli så stor at de som lager partiprogrammene helt gir opp å rette den opp, og i stedet produserer programposter som de selv vet ikke kan realiseres samtidig, og som derfor de som velges, sammen med ledelsen i partiet, blir nødt til å prioritere når det engang kommer så langt at sakene skal avgjøres ved avstemning.

Om velgerne når dette skjer oppdager at det prioriteres annerledes enn de regnet med ut fra det som står i valgprogrammet, er det for sent å angre. Den eneste måten de kan straffe dem på som stemte annerledes enn de regnet med, er å stemme på andre kandidater og et annet parti ved neste valg.

ooOoo

I land og stater med bare ett lovlig politisk parti har ikke velgerne engang denne muligheten. Der er det ene parti som selv dominerer valgkandidatene. Hvis et slikt parti har en "sterk mann" som leder, betyr det at han kan sørge for å få valgt bare slike kandidater som støtter opp under hans personlige oppfatninger

av hva som skal være målsettinger, hvordan målsettingene skal prioriteres og hvilke virkemidler som skal brukes for å nå målene.

I andre interesseorganisasjoner enn de politiske partiene har medlemmene som oftest ikke så mange alternativer å velge mellom. Her i landet har f.eks. de fleste lønnstakere ingen andre yrkesorganisasjoner til å ivareta sine økonomiske interesser enn fagforeningene og fagforbundene under Landsorganisasjonen. Bøndene har to organisasjoner - Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag - å velge mellom. Innen skogbruk og fiske er også næringsorganisasjonene fåtallige, og ledelsens makt til å handle på alle yrkesutøveres vegne temmelig stor.

Som når det eller de politiske partier som til enhver tid sitter med regjeringsmakten, utad taler på hele nasjonens vegne i internasjonale saker, er det blitt slik at også lederne av yrkesorganisasjonene sier de taler og handler på vegne av alle yrkesutøverne overfor andre gruppeinteresser og overfor statsmyndigheten. LO-formannen er den som opptrer offentlig på vegne av alle arbeidere som er organisert under LO. Bondelagets formann og generalsekretær uttaler seg om hva som er i jordbruksprodusentenes interesse i store og viktige samfunnspolitiske spørsmål. Direktøren i Norges Skogeierforbund er i kraft av sin stilling oppfattet som representant for alle gårdsskogbrukeres interesser.

Som vi skjønner av dette, er personene i disse posisjonene i besittelse av betydelig politisk makt i betydningen at de kan øve sterk innflytelse på hvilke målsettinger som skal velges hvordan de skal prioriteres når det gjelder forhold som angår de enkeltmennesker som er yrkesutøvere i de næringer organisasjonene representerer. Når det gjelder de som er valgte formenn og styremedlemmer i slike organisasjoner, har medlemmene anledning til å erstatte dem med nye ved neste valg, dersom de ikke lenger finner at de representerer deres interesser riktig. De ansatte i den daglige toppledelsen er imidlertid som oftest fast ansatte. I den utstrekning disse er dominerende personligheter, med sterk innflytelse over de valgte tillitsmenn, kan imidlertid et formanns- og styreskifte bety lite for å svinge organisasjonens målsetningsvalg og målprioritering i andre retninger.

Som for de politiske partiene gjelder det også for de yrkes- og næringspolitiske organisasjonene at lederne kan ha for lite kunnskaper om hvordan de ting de gjør henger sammen, - hvilke interesser og målsettinger som er i konflikt med hverandre, og som det derfor ikke finnes virkemidler til å realisere på samme tid. Dette gjør at også organisasjonene er nødt til mye å ta avgjørelsene på sparket, og problemene ett for ett etter hvert som de melder seg og ikke lenger kan utsettes.

Jo mer ulike medlemmenes interesser blir, som følge av slikt som spesialisering i produksjonen, overgang fra selvforsyningsproduksjon til handelsproduksjon med stadig større økonomiske avhengighet av avsetningsmuligheter, produktpriser, lånekreditt osv. jo vanskeligere blir det for en organisasjon å ta avgjørelser på alles vegne som er i like god overensstemmelse med alle medlemmers viktigste interesser. Samme virkningen har det når en organisasjon som tidligere hadde få og lite kompliserte saker å arbeide for, utvider sin virksomhet til nye områder. Hvis ikke organisasjonen greier å tilpasse seg slike forandringer raskt nok, men stadig prøver å "løse nye problemer med gamle metoder", går den mot oppløsning og bortsmuldring. Det kan skje både ved at en økende del av medlemsmassen stiller seg likegyldig til hva organisasjonen gjør, men det kan også skje ved at "underinteresser", som ikke lenger får tilstrekkelig oppmerksomhet av organisasjonenes ledelse, bryter ut og danner nye og mer enhetlige organisasjoner.

Begge disse mulighetene er enhver organisasjons mareritt. Og begge mulighetene søker de å motvirke med tiltak for å "aktivisere" de medlemmene som blir likegyldige og apatiske, og å drive motpropaganda mot de "underinteressene" som viser tendenser i retning av å bryte ut og danne nye organisasjoner. En skjebnens ironi i dette er det at en organisasjon lett blir nødt til å avskrive sine mest aktive og selvstendig tenkende medlemmer i denne prosessen, og at de således blir sittende igjen med forholdsvis flere av dem som er mest uinteressert og likegyldige overfor det som organisasjonen foretar seg.

Vi har til nå snakket som det er nokså enkelt å skille mellom målsettinger og virkemidler i politikken. Vi må nå "gjøre dette godt igjen", og meget uttrykkelig si fra at dette ikke er tilfelle. I alle situasjoner er det slik at det som i én situasjon framstår som et mål vi bør og må søke å nå, i en annen situasjon går over til å bli et virkemiddel i forhold til andre og mer overordnede mål og omvendt. Dette er helt naturlig i enhver situasjon som ikke er helt uforanderlig, men hvor det stadig skjer noe som forandrer de forhold som tidligere har eksistert. Jo raskere forandringene skjer, jo mer naturlig blir det også at tidligere mål fortoner seg som mer og mindre velykkede virkemidler i forhold til nye mål, og at ting som før var klart oppfattet som virkemidler, blir opphøyet til viktige målsettinger.

Hvilken vei dette skjer, er først og fremst avhengig av hvilke interesser de har som vurderer hva utviklingen har ført med seg. Vi ser således at plasseringen av noe, enten i gruppen mål eller midler, må være en rent subjektiv handling, hvor det er ens egne interesser og prioriteringer som bestemmer.

Dette skal vi underbygge med et eksempel, vi skal bruke ett fra sosialøkonomien og den politikk som støtter seg til den.

Fra grunnkurset i sosialøkonomi skal alle kjenne litt til Keynes' samfunnsøkonomiske modell som hadde til hensikt å lære politikerne hva de måtte foreta seg i mellomkrigstiden for å avskaffe arbeidsledigheten og få den økonomiske vekst igang igjen etter at politikken etter den gamle liberalistiske skolen i sosialøkonomien hadde spilt falitt.

Arsaken til arbeidsledigheten, og alle fabrikkene som sto eller gikk med sterkt redusert kapasitet, sa Keynes, var at det blant forbrukerne var blitt for lite kjøpekraft til å avta og forbruke de varene som fabrikkene kunne produsere. Grunnen til dette var, etter hans mening, at det i begynnelsen av lavkonjunkturen ble tjent noe penger som ikke ble brukt verken til kjøp av forbruksvarer til husholdningene eller til investeringer i nytt teknisk produksjonsutstyr, til bygging av hus osv.

På grunnlag av denne filosofien, satte han opp sin senere så berømte samfunnsøkonomiske likning:

$$Y = C + I$$

hvor Y er summen av alle inntekter i samfunnet, C er summen av alle inntekter som brukes til forbruksvarer og I er summen av alle investeringer.

Av disse størrelsene hadde C tidligere vært den viktigste for å skaffe produsentene de inntektene de måtte ha for å dekke sine kostnader, og dermed holde produksjonen igang på full kapasitetsutnyttning. Det som forårsaket produksjonsinnskrenkningen og arbeidsledigheten fra slutten av 1920-åra, var at produksjonen økte raskere enn de inntektene som ble brukt til forbruksvarer. Da lønnsarbeiderne utgjorde en så stor del av dem som kjøpte forbruksvarer, og dessuten var den forbrukergruppen som hadde lavest levestandard, og således kunne ha mest bruk for å kjøpe mer, var det lett å slutte at krisen kunne vært unngått dersom lønnsarbeidernes inntekten hadde økt i takt med økningen i næringslivets arbeidsproduktivitet og produksjonskapasitet.

Når ikke dette skjedde, førte det til at det ble produsert et overskudd av varer som det ikke var kjøpekraft for. Det førte igjen til reduksjon av prisene, og tapbringende produksjon for bedriftene. Så måtte bedriftene innskrenke produksjonen, for igjen å få kostnadsdekning, og det betydde at ^{flere} arbeidere ble ledige. Når stadig flere arbeidere ble ledige, ble C enda mer redusert, og dermed ble også avsetningen for næringslivets produkter ytterligere redusert. Det oppsto altså en situasjon hvor bedriftenes produksjonsinnskrenkninger for å oppnå kostnadsdekning på nytt, reduserte markedet for deres produkter enda mer, og slik ble det en stadig økende elendighet ved at flere og flere mennesker ble arbeidsledige og mistet sine inntekter, samtidig som næringslivets produksjonskapasitet ble stadig dårligere utnyttet. Folk og nasjoner led ikke nød for skyld mangel på livsviktige ressurser, men utelukkende på grunn av et økonomisk-politisk system som var gjort ubrukbart av sine egne krefter og prinsipper.

For å få brutt denne ulykkelige spiralgangen, som førte til stadig økende arbeidsledighet og dårligere utnyttning av produksjonslivets produksjonskapasitet, var det nødvendig å øke lønnstakernes inntekter og kjøpekraft. Det mente Keynes kunne gjøres på enkleste måte ved å øke investeringene.

Mekanismen som da ville bli satt i virksomhet, var følgende: Økt virksomhet i investeringsvirksomhetene ville sysselsette ledig arbeidskraft. Det ville redusere arbeidsledigheten, øke lønnstakernes inntekter, og dermed også øke etterspørselen etter forbruksvarer. På den måten ville altså økningen i investeringene ikke bare redusere arbeidsledigheten direkte, men også indirekte ved å skaffe kjøpekraft for økt produksjon og bedre kapasitetsutnyttelse i sektorene som produserer forbruksvarer.

Det politiske problemet som måtte løses for å få snudd utviklingen etter Keynes' resept, var å få igang en økning i investeringene i en tid da den rådende filosofi gikk ut på at næringslivet skulle innskrenke produksjonen og investeringene for å få mindre kostnader. Målsettingen for politikken i denne situasjonen var det ingen uenighet om. Den var å få produksjonslivet tilbake til "normale" forhold igjen, slik at produksjonskapasiteten kunne utnytted og tilgangen på forbruksvarer økes. Det var også full enighet om at dette ville bety reduksjon av arbeidsledigheten, og at arbeidsledigheten var en av de største samfunnsmessige forbannelser.

Det virkemiddel Keynes anbefalte for å få snudd utviklingen, slik at det igjen ble produksjonsøkning og økonomisk vekst i stedet for det motsatte, var at staten skulle sette igang investeringsarbeider.

Dette krevde imidlertid penger, og for å skaffe disse pengene mente Keynes at staten - om nødvendig - burde trykke mer penger enn det var dekning for i nasjonalbankenes gullbeholdninger.

Dette var et middel som stridde mot sosialøkonomiens og næringslivets aksepterte regler og prinsipper. Det ville nemlig bety det samme som inflasjon etter datidens begrepsdefinisjoner.

I mellomkrigstiden var de færreste sosialøkonomer og politikere modne for en slik formastelig praksis, men til tross for det kom både president Roosevelts "New Deal"-politikk i USA, og Hitlers økonomiske politikk i Tyskland til å nytte seg av tiltak som liknet mye på de som Keynes foreslo.

Her i landet var framfor alt professor i sosialøkonomi ved Universitetet i Oslo, Ragnar Frisch, en ivrig talsmann for den Keynske økonomiske politikk. Regjeringen Johan Nygaardsvold, som overtok i 1935, nyttet seg også så langt den kunne, som

mindretallsregjering, av offentlige sysselsettingstiltak for å få flere mennesker i arbeid og øke kjøpekraften i samfunnet.

Imidlertid var den Keynske økonomi, som også ble kalt planøkonomi, ikke akseptert av tradisjonell sosialøkonomi og politikere med konservative og liberalistiske grunnsyn. Når den nye politikken ble akseptert, var det stort sett bare som kriseforanstaltninger. Forutsetningen var at tiltakene skulle avvikles så snart den økonomiske situasjon igjen ble "normal", og nærings- og yrkeslivet atter - etter forutsetningene - skulle begynne å oppføre seg slik det burde etter den rådende sosialøkonomiske filosofien.

Før dette inntraff, fikk vi Den andre verdenskrigen. Den løste med ett slag alle problemer med arbeidsledighet og underutnyttet produksjonskapasitet. Krigen og krigsødeleggelsene sørget for å skape behov og marked for alt som kunne produseres, og ingen krigførende nasjon var nå det minste betenkt over å trykke penger for å betale for maksimal arbeidsinnsats og kapasitetsutnyttning.

Den vestlige, industrialiserte verden kom ut av krigen med fullstendig nedslitt og ødelagt apparat for sivil produksjon. Det betydde at mellomkrigstidens "overproduksjon" og "manglende behov" ikke eksisterte. I stedet var det innlysende for alle at det var det viktigste av alt å få produksjonslivet igang igjen så fort som mulig, og for dette formålet var også alle politikere villige til å gå med på å bruke tiltak som de før krigen ville ansett som fullstendig uakseptable.

Fordi de sosialdemokratiske partier nå fikk regjeringsmakt med flertall i nasjonalforsamlingene i mange land i Vest-Europa, kunne det ikke lenger forhindres at den Keynske planøkonomien ble gjort til hovedmodell for den økonomiske politikk i alle land som ble styrt av sosialdemokratiske regjeringer med parlamentarisk flertall bak seg. Det skjedde riktignok mot høylydte protester fra konservative og økonomisk-liberalistiske partier. I norsk økonomisk politikk de første etterkrigsåra ble uttrykkene planøkonomi og planøkonom fra denne siden brukt i meget nedsettende betydning om den politikk og de økonomer som mente at staten måtte spille en mer aktiv rolle i produksjons- og sysselsettingspolitikken.

Mye på grunnlag av den Keynske samfunnsøkonomiske modellen, som kanskje særlig i de nordiske land, og her igjen spesielt i Norge, ble gjort til hovedsaken i det teoretiske økonomiske studium i fra 1930-åra og framover, kom den økonomiske politikk som ble ledet av sosialdemokratiske regjeringer, til å gjøre raskest mulig økonomisk vekst og full sysselsetting til hovedmålsettingene for den økonomiske politikken. Til disse to hovedmålsettingene ble det også føyd til en tredje, som gikk ut på "en stadig jevnere inntektsfordeling".

For å kunne følge med i - og måle den økonomiske vekst fra år til år - ble det utviklet en metodikk for føring av et nasjonalregnskap etter de prinsippene som det er gjort rede for i kurset i sosialøkonomi.

Det kunne sies mye mer om hvor vidt økonomisk vekst, full sysselsetting og stadig jevnere inntektsfordeling er å betrakte som mål eller virkemidler enn vi kan gjøre her. Likevel er det viktig å være oppmerksom på dette spørsmålet etter at vi nå er kommet så langt at folk flest - også folk som selv har vært med på å gi disse tingene status som de viktigste målsettinger for den økonomiske politikken - begynner å snakke om at de er iferd med å føre oss på villspor.

Vil vi inn på det mest sentrale i denne problematikken, er det nyttig med litt filosofi om hva som er hensikten med å drive økonomisk virksomhet. En viss hjelp for å danne seg en oppfatning om dette, kan vi finne hos de første samfunnsøkonomiske filosofer.

Det disse funderte sine økonomiske utledninger på, var at den egentlige hensikt med enhver produksjonsvirksomhet må være å skaffe goder til tilfredsstillelse av menneskenes behov. Å produsere var således ikke noe mål i seg selv, men et klart middel i forhold til målet behovstifredsstillelse.

Når det gjaldt sysselsettingen og arbeidsinnsatsen, kunne det ut fra denne filosofien heller ikke være noe mål at alle menneskene skulle arbeide så mye som de bare orket. Tvert imot regnet de gamle økonomiske filosofene med at den marginale nytten i form av behovstifredsstillelse som ble skapt ved arbeidsinnsatsen, måtte avta etter hvert som produksjonen pr. menneske og behovstifredsstillelsen økte.

Den av de store økonomiske filosofer fra forrige århundre som mest klart gjorde rede for dette, var John Stuart Mill. Den riktige utvikling ville etter hans mening være at produksjonsanstrengelsene avtok etter hvert som produksjonen pr. individ økte, og at aktiviteten i de materielle produksjonsprosesser skulle avta gradvis og til slutt gå over i en stasjonær tilstand, hvor forbruket pr. menneske skulle være konstant over tiden, og hvor den økning i arbeidsproduktiviteten som fortsatt ville komme med forbedret produksjonsteknikk, skulle "tas ut" som økt fritid og tid til å sysle med andre ting enn å produsere materielle goder. Den gamle sosialøkonomiens skole, som lærte at arbeidet er et offer, og ikke et gode i seg selv, støttet selvfølgelig opp under en slik filosofi.

Den framtidsvisjon Mill og andre på denne måten hadde, kan vi vel også anta samsvarte bra med de drømmer folk flest hadde dannet seg av hva som ventet dem i det Paradiset som teologene lovte i neste liv, hvis de levde etter religionens forskrifter i dette livet. I Paradis skulle alle behov være dekket, og det skulle ikke være nødvendig for noen å slite og lide vondt for å oppnå denne velsignelsen.

Få ledende sosialøkonomer var imidlertid enige med Mill om at det noen gang ville være mulig å få menneskene til å føle seg tilfredse med en slik stasjonær økonomi som han snakket om. De fleste var enige med ham i at økonomisk vekst, gjennom forbedret teknikk og økt arbeidsproduktivitet, ville øke behovstilfredsstillelsen og avskaffe fattigdommen, men de gikk ikke med på at menneskene, mens de lever her på jorden, noen gang ville få så høy behovstilfredsstillelse at de ikke ville ønske den enda høyere, og streve for det. Om dette var det laget en sats som etter en fransk sosialøkonom kalles Says lov, som gikk ut på at enhver produksjonsøkning skaper sitt eget behov. Ut fra en slik tankegang vil menneskene aldri bli tilfredse med noe nivå for behovstilfredsstillelse og materiell levestandard, og derfor vil behovsstrukturen gi grunnlag for produktivitetsøkning og materiell økonomisk vekst i det uendelige.

Uansett om vi tror det er riktig at den økonomiske vekst stadig vil bringe oss nærmere - og til slutt gå over i - en situasjon med stabil produksjon og stabilt forbruk, eller vi mener at menneskene aldri vil bli helt tilfredse med sin materielle leve-

standard, og derfor vil ofre tid og krefter for å oppnå fortsatt økonomisk vekst, er det nokså innlysende at vi ikke hos noen av de gamle sosialøkonomiske tenkerne finner noe forsvar for i all framtid å bruke full sysselsetting og raskest mulig økonomisk vekst som målsettinger i den økonomiske politikken. Dypest sett må derfor disse ønskene ha karakter av virkemidler i forhold til målsettingen full behovstilfredsstillelse eller høyest mulig behovstilfredsstillelse for materielle goder.

Av det kan vi slutte at risikoen for å komme galt i forhold til ønsket om maksimal materiell behovstilfredsstillelse ved å drive økonomisk politikk med full sysselsetting og raskest mulig økonomisk vekst som målsettinger, blir større etter hvert som produksjonen pr. menneske øker. Skulle det være som Mill tenkte, at vi mennesker påfører oss selv en nedgang i trivsel og velferd med å produsere og forbruke for store mengder materielle goder, blir det riktig å ønske en optimal, og ikke en maksimal produksjon pr. individ. Dette vil tilsvare et forbruksnivå hvor det ikke lenger har noen hensikt for behovstilfredsstillelsen å få tilgang på større mengder av noe materielt gode. I så fall blir det helt meningsløst å bruke fortsatt raskest mulig økonomisk vekst som målsetting. For da vil enhver ny økning i tilgangen på materielle goder føre til nedgang i stedet for økning i levestandard og velferd.

Når det gjelder full sysselsetting som politisk målsetting, kan vi føre et liknende resonnement. Men her må vi være oppmerksom på at full sysselsetting kan defineres på høyst ulike måter. Det kan være full sysselsetting med 16, 14, 12, 10, 8 timers arbeidsdag eller mindre, 6, 4, 3 dagers arbeidsuke eller mindre, og det kan være full sysselsetting med folk i alle årsklasser fra barn til oldinger i arbeid med materiell produksjon, eller om vi innskrenker fra begge endene på aldersskalaen ved å holde ungdommen lenger og lenger på skole, og ved stadig å senke aldersgrensene og pensjonsalderen. Mulighetene for å omdefinere begrepet full sysselsetting ved å variere arbeidstid og arbeidsalder, er teoretisk nesten ubegrenset.

Med fortsatt økning i produksjonen pr. menneske, og marginalt mindre og mindre behovstilfredsstillelse for nye økninger i produksjonen, kan vi imidlertid i praksis komme til å oppleve at arbeid blir et gode i seg selv for stadig flere mennesker, og

at det blir nødvendig å ha en viss sysselsetting i produksjonslivet for alle av rent trivselsmessige omsyn. Vi har i vårt samfunn i dag tegn som tyder på at det begynner å bli slik for mange at de går rundt og vantrives fordi yrkeslivet ikke har bruk for de oppgaver de kan utføre. Og vi vet også at arbeid blir mer og mer brukt som terapi for en rekke av tidens sykdommer.

ooOoo

Som konklusjoner på det som her er sagt om vanskelighetene med å skille mellom målsettinger og virkemidler, kan vi si følgende:

1. Det som i én situasjon er brukbart som målsetting, kan etter hvert som tiden går komme i konflikt med høyere eller mer overordnede ønsker og verdier. Full sysselsetting og raskest mulig økonomisk vekst var sikkert nok meget gode målsettinger for den økonomiske politikk som skulle rette opp det økonomiske kaos i tiden mellom de to verdenskrigene, og også under den mangel på produksjon og forsyninger vi hadde like etter krigen.

Når vi kommer så langt vi nå er kommet i de rike industri-land, at stadig flere mennesker begynner å se fortsatt økning i den materielle produksjon mer som en fare enn som en velsignelse, må vi også stille oss tvilende til om videre økonomisk vekst er en målsettingen som kan brukes i stedet for målsettingene optimal produksjon og behovstilfredsstillelse.

2. Ut fra denne tva kan vi også spørre hva det likevel er som gjør at den økonomiske politikken fortsetter å bruke raskest mulig økonomisk vekst og full sysselsetting som hovedmålsettinger. I tillegg mulige svar på dette spørsmålet, bringer seg tilbake til temaet i avsnitt A under dette kapitlet. Det betyr at vi må tilbake til spørsmålet om hvordan interessene bestemmer valget av målsettinger og virkemidler, og videre hva det er som gjør at det i politikken synes å være en meget tidkrevende prosess å få inn forandringer i bestemmelsene av hva som skal være mål og midler.

III. RESSURSER, ULIKHET OG INTERESSER

A. Ressurser er begrenset

I politikken som i økonomien spiller begrepet ressurser en av de mest sentrale rollene. Noen ordbokdefinisjoner av begrepet ressurser er:

- Det en er avhengig av for hjelp, underhold, forsyninger.
- Evnen til å skaffe seg nytte og fordeler av eksisterende muligheter.
- Midler for å nå bestemte mål.

I alle tre definisjonene forutsettes det at en person er i bildet. Definisjonene er derfor refleksjoner av menneskelig vurdering og bedømmelse. Den første og tredje definisjonen går på de omgivelser det menneske som vurderer, lever i. Etter disse definisjonene kan en ressurs være hva som helst av døde og levende ting - inkludert andre mennesker - som den som vurderer kan benytte seg av for å fremme sine egne interesser og tilfredsstille sine egne behov og ønsker. Andre definisjonen i rekken går på selve den person som vurderer. Med til hans ressurser hører selvsagt også hans personlige dyktighet og evner til å fremme sine egne interesser i konkurransen med andre.

Hvis vi nå et øyeblikk går tilbake til det vi tidligere forklarte som politikk - det å arbeide for egne interesser i konkurranse med andre som ikke har de samme interessene - ser vi at politisk virksomhet må ha som forutsetning at iallfall noen ressurser er knappe. For hvis det var overflod på alle ressurser, ville det ikke være noe å strides om. Uansett om vi tenker som John Stuart Mill, at det finnes et optimalnivå for behovstilfredsstillelse som vi ikke kan øke tilgangen på goder ut over for ikke å få negativ velferdsvirkning, eller vi som hans meningsmotstandere regner med behovene som ubegrensede ville ubegrensede ressurser ikke gjøre det mulig for noen å oppnå noe som ikke også var tilgjengelig for alle andre.

Bare det faktum at politikk drives, og at politikk kan føres helt ut i dens, som visstnok Bismarck sa, ytterste formen, krig, er nok til å vise at ressursene er begrenset.

Men vi skal kanskje tilføye at en tilstrekkelig sterk tro på at det er mangel på ressurser for å tilfredsstille alles behov og interesser, også er forutsetning god nok. Om en ressurs forekommer i rikelig nok mengder for alle dersom den blir brukt og fordelt med henblikk på dette, hjelper ikke det å avskaffe konkurransen om den såframt noen tror og frykter at den er en knapphetsfaktor.

Den økonomiske vitenskap, slik den framstilles i vår tid, er fundert på studier og betraktninger av de samfunnsforhold som begynte å utvikle seg etter det som i historien kalles de store oppdagelser og oppfinnelser. Oppdagelsene førte europeiske folk sjøveien rundt Afrika til Asia, og til den tidligere ukjente verdensdel Amerika. For vest-europeerne betydde dette enorme økninger i de mengder ressurser de kunne bruke og utnytte.

De store oppfinnelsene hadde først og fremst varmekraftmaskinen som resultat. Den gjorde nyttbar energiforekomster i kull - og seinere jordolje - som før hadde spilt en fullstendig underordnet rolle i forhold til den solenergien som jordkloden årlig mottar, og som blir omformet til nyttbare former gjennom de grønne planters fotosyntese, og i former som vind- og vasskraft.

Energien i de fossile kull- og oljeleiene er, til forskjell fra biologisk energi, og energi i vindkraft og vasskraft, omdanningsprodukter av biologiske prosesser som har pågått gjennom millioner og milliarder år før menneskene kom inn i bildet.

De oppfinnelser som gjorde det mulig å nytte fossil energi, skaffet ikke bare tilgang til energiforsyninger av tidligere helt eventyrlige dimensjoner, men også en teknologi som utvidet enkeltmenneskets aksjonsradius like eventyrlig. Mennesker og råstoffer kunne etter dette flyttes og fraktes over de største avstander, og dermed behøve ikke lenger produksjonen foregå der naturgrunnet er.

Transport- og handelsøkonomien kom på grunn av dette til å erstatte de tidligere lokale selvforsyningsøkonomier stadig mer og stadig raskere.

I denne nye situasjon ble sosialøkonomien eller den politiske økonomi, som faget også ble kalt, grunnlagt og utviklet. Sosialøkonomien kom således til å bli læren om prinsippene og handlingsmønsteret i handelsøkonomien, og hvordan statsmyndighetenes økonomiske politikk burde drives for at handelsøkonomien skulle få de gunstigste vilkår for å utvikle seg og skape bedre materielle kår for alle.

Den ressursgruppe som sosialøkonomien etter hvert kom til å betrakte som den absolutt mest knappe, var det menneskelige arbeid. Både Adam Smith, som regnes som grunnleggeren av den privatkapitalistiske eller liberalistiske sosialøkonomien, og Karl Marx, som senere gjennom sin filosofi la grunnlaget for den sosialistiske og kommunistiske sosialøkonomi, regnet økning i arbeidsproduktiviteten som den mest grunnleggende forutsetning for vekst i den materielle produksjon.

I begge disse retningene av sosialøkonomien har ingen ting økonomisk verdi som det ikke er brukt menneskelig arbeid på å skape eller frambringe. Alt som er natur, urørt av mennesker, eller som ikke kan gjøres til gjenstand for kjøp og salg, har således ingen økonomisk verdi. Først når en naturtilgang er oppdaget, og noen begynner å se muligheten for å nytte den som råstoff eller energi for framstilling av noe som det foreligger eller kan skapes behov for, får den verdi i økonomisk forstand.

Ressurser uten økonomisk verdi blir i sosialøkonomien definert som frie goder. Dette til forskjell fra økonomiske goder, som det ligger menneskelig innsats bak å frambringe og framstille. Eksempler på frie goder etter denne tankegangen er vann og luft, sol og vind, og alt annet som ingen har hevdet eller kan hevde eiendomsrett til.

Fordi disse frie godene eller ressursene ikke blir tillagt verdier som de økonomiske ressursene fortøner de seg også som ubegrensede.

Det vil si at hvem som helst kan bruke av dem i ubegrensede mengder uten at det betyr økning i produksjonskostnadene. Slike ressurser faller med andre ord utenfor et system hvor ressursbruk og forbruk begrenses av hva som er økonomisk lønnsomt for produsentene, og av forbrukernes kjøpekraft.

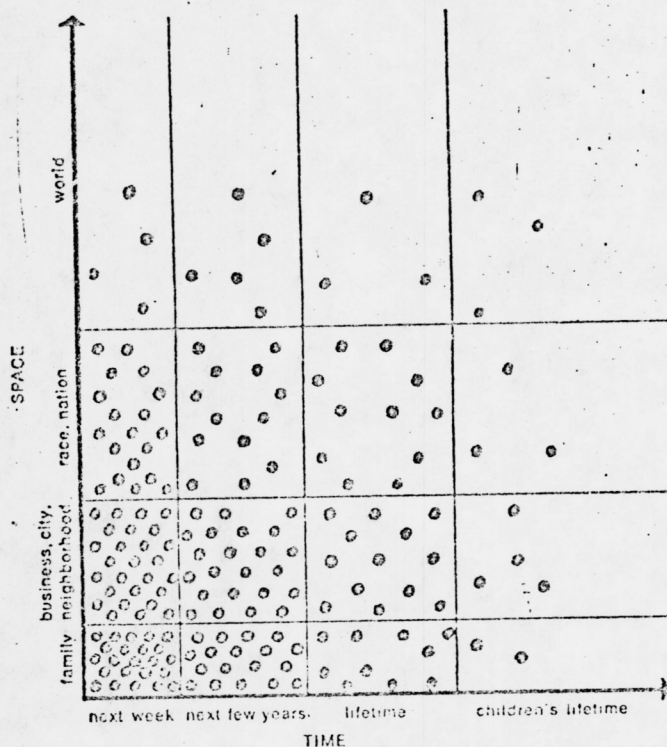
Oppdagelsene og oppfinnelsene som vi regner er begynnelsen på Den nyere tid, som avløste Middelalderen, la grunnlaget for en enorm økning i behovet for energi og råstoffer fra naturressurser som før hadde fått være i fred. Når vi vil skaffe oss innblikk i hvilke forhold som har gitt forutsetningene for den kolossale økning i produksjonen og forbruket pr. menneske som vi har hatt i den industrialiserte verden gjennom denne tiden fram til nå, glemmer vi antakelig det viktigste hvis vi ikke tar med den stadig økende utnyttings- og uttømmingstakt for gruppen naturressurser.

Helt til det aller siste har ikke mange bekymret seg over dette. Grunnen til denne likegyldigheten kan vi - iallfall i betydelig grad - føre tilbake til at de rene naturressursene i de økonomisk-politiske systemer er uten handelsverdi, og derfor i praksis blir behandlet som de skulle være evigvarende.

Vi skal ikke her føre videre drøftingen av konflikten mellom sosialøkonomiens oppfatning av eierløs eller ubrukt natur som frie og ubegrensede ressurser, og vekstøkonomiens påvisning gjennom sin egen utvikling av at oppfatningen ikke er rett. Vi kommer senere mer inn på dette i andre sammenhenger. Her skal vi bare slå fast at dersom vi tenker langt nok, dypt nok og vidt nok, ramler alle forestillinger vi må ha hatt om ressursers ubegrensede og/eller evigvarende natur i filler. Og har vi først nådd fram til denne erkjennelsen, må vi som det neste begynne å interessere oss for hva som kan gjøres for å lede og styre produksjonen og ressursbruken slik at vi best mulig unngår at framtida og våre etterkommere arver et ressursgrunnlag som vi har ødelagt gjennom en politikk hvor kortsiktige og snevre særinteresser har fått lov til å utfolde seg for mye på mer overordnede og langsiktige interessers bekostning.

Av det vi nå har vært inne på, skulle det gå fram at vår oppfatning av om hvilke ressurser som er knappe eller rikelige, må være nær knyttet til det tidsperspektiv vi legger til grunn, og hvor vide interessefeltet vi ser ressurstilgangen i forhold til. En figur fra boka The Limits to Growth (Universe Books, New York, 1972), gir en god illustrasjon av dette.

Figure 1 HUMAN PERSPECTIVES

Although the perspectives of the world's people vary in space and in time, every human concern falls somewhere on the space-time graph. The majority of the world's people are concerned with matters that affect only family or friends over a short period of time. Others look farther ahead in time or over a larger area—a city or a nation. Only a very few people have a global perspective that extends far into the future.

Hvis vi bare er opptatt av vår aller nærmeste familie, og vårt framtidsperspektiv (vår "planleggingshorisont") slutter noen få uker fra nå av, er det nokså innlysende at vår oppfatning av ressursene ute i vår "omverden" kommer til å fortone seg som svært rikelige, så framt vi da ikke får oppleve direkte på vår kropp at noe viktig ikke lenger lar seg skaffe.

Folk som nå er så gamle at de opplevde den andre verdenskrigen som voksne mennesker, kunne være vitner om hvor fort hendinger ute i det som i vårt daglige liv forekommer oss fjernt og likegyldig, brått kan skape tilstander som i høyeste grad forandrer situasjonen til noe vi ikke har tenkt på muligheten av før den nye og helt forskjellige tilstand brått kommer. Det er vel fordi vi mennesker har så lett for å konsentrere våre interesser nettopp om det som er "her og nå", at vi om og om igjen lar slike nye situasjoner ramle uforberedt ned over oss.

For disponeringen av ressursene, og den politikk som ligger bak disponeringen, skjønner vi hvor forskjellig vi kan komme til å handle om vi har kort framtidsperspektiv og synslengde, eller om vi forsøker å se langt framover og utover i tid og rom. Jo lenger framover og utover vi prøver å danne oss forestillinger om det som er og blir, jo mer må vi også komme til å innse at ressursene ikke er ubegrensede.

Hvis vi bruker ordet målsettinger om de tilstander vi ønsker i framtida, kan vi av den tankegangen som her er forsøkt gjort rede for, slutte at jo lenger framover vi strekker den tida vi planlegger for jo mer må de ulike menneskers målsettinger falle sammen. Det er vel dette de som taler på vegne av de forskjellige politiske partier snakker om, når de bruker talemåten "vi er alle enige om å nå målene, men ikke om midlene vi skal bruke for å nå målene".

ooo0ooo

Det gjenstår nå i denne generelle behandlingen av spørsmålet knappe eller rikelige ressurser å si noen ord om hvordan vår horisont i tid og rom påvirker våre forestillinger om ressursenes knapphet eller rikelighet. Dette kan vi også gjøre på grunnlag av figuren fra *The Limits to Growth*. Ser vi da først på situasjonen i nederste rute til venstre i figuren, skjønner vi at en måte vi kan skaffe oss mer ressurser på, er å få dem fra andre. I vår egen familie kan vi prøve å fremme våre mest individuelle ønsker og interesser på bekostning av interessene til de andre i familien. Dette kan bl.a. være en strid om f.eks. hvordan en gitt husholdningsinntekt skal brukes.

I nabolaget og på arbeidsplassen konkurrerer vi med hverandre om andre typer ressurser for å oppnå bedre økonomiske vilkår, høyere status og prestisje. Men samtidig er vi både i nabolaget og på arbeidsplassen i et så nært fellesskap med de vi lever og arbeider sammen med, og kjenner godt personlig, at vi også må være opptatt av deres interesser og velferd. Vi kan derfor ikke oppføre oss som fullkomne egoister i våre forhold og samvær på så lokalt plan. Både skrevne og uskrevne sosiale normer og regler hindrer oss i det. Både i familien, i nabolaget og på arbeidsplassen inngår vi i grupper som er bundet sammen av interesser som gruppen har felles, men som skiller den fra andre grupper i andre familier, andre nabolag og på andre arbeidsplasser.

Men jo lenger oppover vi går i figuren, jo mer fjerne og ukjente blir andre liknende grupper. Med slike grupper i andre land og verdensdeler har vi ikke engang felles de normer og regler som er gitt i nasjonal lovgivning.

Men lenge før vi kommer så langt utover, er den solidaritet vi føler for våre medmennesker betraktelig kjølnet. Samtidig minker våre betenkeligheter med å se på enkeltmenneskene og gruppene som ressurser vi kan dra nytte av for å fremme våre egne egoistiske og lokale interesser.

Dette har politiske ledere og agitatorer alltid forstått å gjøre nytte av. Neppe noe annet har vært mer effektivt for å samle tilhengere om nasjonale, lokale og yrkesmessige særinteresser enn det å innbille folk at de har rettferdig krav på å få seg tilført og overlatt ressurser fra andre folkegrupper og geografiske områder. Om vi selv er blant dem som rettferdigheten kanskje tilsier burde dele med andre som ikke har fått det så bra som vi, er det langt vanskeligere å vinne oss som tilhengere for en slik politikk.

Enkeltmenneskers og interessegruppers protester mot å skulle gi avkall på noe som er oppnådd, eller muligheter for å oppnå noe vi ikke alt har, ser ut til å øke med avstanden til dem det skulle skje til fordel for. Og det er ikke her snakk om avstand bare i geografisk betydning, men også i kultur, levemåte, hudfarge osv.

Som medmennesker blir andre folk oss mer likegyldige jo lengre borte og mer forskjellig de er fra oss selv. Men samtidig med at dette fortsetter å være som det har vært, har vi gjennom den høyt utviklede transportteknikk og det verdensomspennende handels- og varebyttesystem fått stadig økende muligheter for å nytte natur og mennesker over alt som ressurser i forhold til våre egne behov og interesser.

Så lenge dette misforholdet varer ved, vil det være grunnlag for å betrakte ressursene som ubegrenset hvis vi hører til de heldige som alt har oppnådd å komme med blant dem som har det materielt best. Det er da lett å innbille seg at mangel på ressurser for en stadig fortsatt velstandsforbedring bare er et spørsmål om å drive en politikk, nasjonalt og internasjonalt, som sørger for at ressursene fortsetter å strømme i samme retning og på samme vis som de før har gjort under "normale" tider. Ressurskriser, enten det gjelder sammenbrudd i matforsyningene, energiforsyningene eller råstoff-forsyningene til industrien, blir, ut fra et kort-siktig perspektiv i tid og rom ikke et spørsmål om de fysiske forutsetninger for matproduksjon, energiforsyning og råstoffutvinning, men om politiske virkemidler.

Er vi istand til å tenke oss hvordan ressursproblemet ser ut fra øverste del til høyre i figuren fra *The Limits to Growth*, må nødvendigvis våre forestillinger om ressursituasjonen bli annerledes. Vi får da et tidsperspektiv som strekker seg kanskje 100-år framover i tida, og et romperspektiv som når rundt hele jordkloden.

For å kunne trekke ut de viktigste ting i dette verdensbilde, trenger vi å være opptatt av andre folk som medmennesker. Vi er like solidariske med som de i vår egen familie, i nabolaget, på arbeidsplassen og i våre andres nære interessegrupper nå. Og det er likegyldig hvor de bor på jordkloden, og om de skal leve 50 eller 100 år etter oss.

Våre ressursvurderinger fra denne posisjonen, må nødvendigvis bli fullstendig annerledes enn de vi gjør når vi stiller oss i nederste rute til venstre. Og det blir de fordi jordkloden har en bestemt og konstant størrelse, og fordi alt som er blitt og kan bli nyttet som energi og råstoffer i våre materielle produksjoner, finnes på, i eller like omkring denne kloden. Hvis disse endelige ressursmengdene både skal fordeles noenlunde likelig mellom alle som lever

på samme tid, og dertil mellom de som lever i én tid og de som senere skal leve, stiller dette oss overfor politiske problemer av en natur som vel få - om noen - til denne dag har våget å tenke gjennom til bunns. Hittil er ikke disse problemene kommet lenger enn til slagordstadiet. Mange går rundt og bruker talemåter som "solidaritet med framtida" og "solidaritet med verdens fattige folk", men når vi blir forelagt hva det å leve opp til disse slagordene virkelig kan komme til å kreve av oppgivelser av kortsiktige egeninteresser og særinteresser for de lokale og yrkesmessige grupper vi tilhører, trøster vi oss med at så mye kan det da umulig behøve å koste.

Når det er et slikt verdensomfattende og langsiktig perspektiv vi anvender på ressursproblemet, må vi komme til at svært mye av det menneskeheten er avhengig av for sin eksistens over en lengre framtid, er begrensede ressurser. Hvis vi derfor anvender de kortsiktige og snevre perspektiver som til denne tid har vært nesten de eneste i den industrialiserte verdens økonomiske politikk, er det ikke logisk og ressursøkonomisk holdbart å påstå at denne politikken også drives for å økonomisere med ressursene og utjevne levekårene mellom de som til nå har oppnådd mest og minst.

B. Naturgitt og kulturbestemt ulikhet

I forrige avsnitt er det forsøkt gitt en innføring i hvordan vår posisjon i et rom-tid-diagram blir av avgjørende betydning både for de politiske målsettinger vi kommer til å velge og prioritere, og for oppfatningen av naturressursenes uendelighet eller knapphet.

Hvor vi som enkeltmennesker står i et slikt bilde, avhenger av slikt som vår oppfatning av rettferdighet, hvor mye vi liker sikkerhet og trygghet i forhold til risiko, spill, usikkerhet osv. Jo mer maktpåliggende det blir for oss å arbeide for interesser som ligger oss geografisk fjernt, og langt inne i framtida, jo lenger oppover og til høyre i rom-tid-diagrammet må vi tro vi kommer. Det vil imidlertid være å trekke en noe for rask slutning om vi ut fra en slik plassering også fristes til å tro vi er mindre egoister og mer altruistiske enn de som klart vedgår at de befinner seg vel i posisjonen nederst til venstre. Det kan

godt være at vi fortjener å bare bli klassifisert som større pessimister - typer som, med et Leirfall-uttrykk, først maler styggen på veggen, og så blir vettskremt fordi vi tror det er oss selv han er ute etter. Det vi skal minnes om med dette, er at det kan være like mye egoisme bak vurderingene hos en person med omfattende og langsiktig tidsperspektiv på ressursene og menneskene, som hos en som "ikke bekymrer seg for den dag i morgen, men lar hver dag ha nok med sin egen plage". La oss for all del unngå å foreta sammenlikninger av moralsk standard mellom disse to mennesketypene. Det eneste vi kan slå fast, er at de er ulike i visse karaktertrekk, og at de trekkene det gjelder har å gjøre med hvordan vi vurderer muligheter og sjanser for kortsiktige vinninger, mot større trygghet, mindre risiko og fare for at de kortsiktige vinningene kan påføre oss selv og våre nærmeste skader og ulykker på lengre sikt. Noen er gjennom arv og miljø blitt spillertyper, som har tilfredsstillende av å "leve farlig". Andre føler ubehag, motvilje og redsel overfor beslutninger som kan få framtidskonsekvenser vi ikke har kunnskaper nok til å forutsi med større sikkerhet. Er vi slike forsiktige, pessimistiske typer, blir vi også mer opptatt av sammenhengene mellom det som har skjedd før, det som skjer nå og det som kommer til å skje i framtida, enn de som hele tiden prøver å gjøre det beste ut av de ressurser og forutsetninger som foreligger fra den ene dagen til den neste.

Det skulle vel ikke være noen tvil om at ulikhetene mellom oss når det gjelder våre rom- og tids-perspektiver, må være mye bestemt av det miljøet vi er påvirket av gjennom oppvekst, skolegang og utdanning og i yrkeslivet. Kanskje er det å anvende en tanke som er for dårlig underbygd i vitenskap og forskning om vi antyder at folk som er vokset opp i nær kontakt med naturen og naturkreftene, vil ha lettere for å tenke framover på konsekvensene av dagens beslutninger og handlinger, enn folk som ikke har de samme erfaringene. Men innen grupper med slik ulik bakgrunn, vil vi i alle tilfelle finne mer og mindre dristige og forsiktige typer.

En annen påvirkning i den ene eller andre retningen får vi i våre dager gjennom skolegang og utdanning. Her er det rimeligvis slik at jo mer spesialisert skolegangen og utdannelsen gjør et menneske, jo mer blir også vedkommendes interesser rettet mot det som er fagets og yrkets spesielle målsettinger og prinsipper, slik autoritetene innen området har utviklet dem gjennom tidene. Begrepet fagidiot brukes ikke om mennesker som har dårligere forstandmessig utrustning enn andre, men om slike som er blitt så oppslukt av sine spesialstudier på et snevert område at de har lett for å komme til kort overfor folk som kanskje både er dårligere intellektuelt utrustet og dårligere skolerte, når det gjelder evnen til å se sammenhenger, og vurdere framtidskonsekvensene av ting vi planlegger og foretar oss på nåtidspunktet.

Mellom de interesser vi utvikler gjennom skolegang og utdanning, og de vi blir representanter for i yrkeslivet, er det selvsagt for de fleste av oss store likheter. Er vi heldige og får et arbeid som vi har spesialisert oss for under skolemessig opplæring og utdanning, blir vårt yrkesliv i denne forstand en fortsettelse av skole- og studietid. Begynner vi ikke selv å utvikle tvil overfor de "sannheter" vi lærte av våre lærebøker og lærere, når det gjelder anvendbarheten av "sannhetene" i større sammenhenger, kommer vi lett til å bli slike som påstår at "det som er faglig riktig, er også politisk riktig". (Denne påstanden ble satt fram engang av en som mente at skogpolitikken i Norge tok rent for lite hensyn til hva visse fortsvitenskapelige retninger den gangen mente med uttrykket rasjonelt skogbruk).

Godtar vi at det som er "faglig riktig, også er det politiske riktige", og samtidig husker på at fagene og yrkene stadig er blitt mer og mer spesialisert, har vi her en kombinasjon som øker interesseoppsplittingen i et folk. Og hver enkelt av de grupper som forfekter slike faglig funderte særinteresser, vil, i henhold til vår definisjon av politikk, søke å få statens, partienes og de andre organisasjonenes ledelse til å adoptere sine særinteresser som overordnede målsettinger for samfunnet og de store organisasjonene.

Vi kan ikke her gå mer inn på årsakene til at mennesker er ulike i oppfatning og vurderinger når det gjelder tids- og romperspektiv, hva som er rettferdig og urettferdig, ressursenes uendelighet eller begrensning, og dermed hva som skal være målsettinger og virkemidler i politikken. Det som er sagt, skulle imidlertid være nok som påminnelse om at vi skal ta oss vel i vare for å tro at noen som helst plan om politiske forandringer er like god for alle mennesker og interesser som blir berørt hvis planen realiseres. De som er talsmenn for forandringene, forsøker riktig nok å få flest mulig til å tro at de vil få mest fordeler, direkte eller indirekte. Men går vi slike ting nærmere etter i sømmene, kommer vi vanligvis til at den egentlige hensikt er å skaffe fordeler for langt snevrere særinteresser, og disse er som oftest av forholdsvis kortsiktig natur.

C. Kamp for nye posisjoner og bevaring
av oppnådde posisjoner

Utgangspunktet for drøftingen hittil i dette kapitlet var spørsmålet hvorfor vår økonomiske politikk fortsetter å bruke rask økonomisk vekst og full sysselsetting som overordnede målsettinger også etter at vi har fått gode grunner for å frykte at dette burde være et tilbakelagt stadium.

En mulig forklaring er gitt i politisk teori, hvor det understrekes at det innen en organisasjon - enten det er en yrkesorganisasjon, et politisk parti eller en suveren stat - alltid er interesser som kjemper for å vinne nye posisjoner, og andre for å beholde oppnådde posisjoner. Et enkelt parti eller en koalisjon av partier som vil vinne makten over et samfunns lovgivningsapparat og sentraladministrasjon, må selvsagt prøve å ta hensyn til begge disse interessetypene. Kommer et parti i skade for å programfeste for mange og for raske forandringer, får det ikke tilslutning fra - eller det støter fra seg - slike som på den måten ser sine oppnådde posisjoner truet. Hvis det på den andre siden er for forsiktig med å programfeste forandringer som andre store og sterke interessegrupper krever, er det fare for at støtten fra disse uteblir.

Under samfunnsforhold hvor det er konkurranse mellom flere partier, må de som vil vinne makten foreta så grundige vurderinger som mulig for å finne det rette balansepunkt mellom forandringer og bevaring av det som er. Prinsippet - ut fra målsettingen å vinne flest mulig nye tilhengere, og samtidig holde på flest mulig av de gamle - blir selvsagt å maksimere antallet både av forandringer og bevaringer uten at de to midlene kommer i altfor sterk konflikt med hverandre.

Her er det ressursproblemet som kommer inn. Et program som samtidig både skal bevare mest mulig av det som er, av hensyn til oppnådde posisjoner for noen interesser, og innføre flest mulig forandringer, av hensyn til interesser som hittil føler seg forbigått, vil naturligvis også bli^{et} tilsvarende sterkt ressurskrevende program.

Når både forandrings- og bevaringsinteressene skal tilfredsstilles samtidig, hindrer dette at ressurser tas fra den ene interessegruppen og brukes som midler til å oppfylle løftene til den andre. Derfor må en se seg om etter muligheter for å skaffe ressursene utenfra, fra personer og områder som ikke deltar i det aktuelle politiske valget.

Vi kunne her si mye om ulike måter å gjøre dette på, men vi skal velge å gjøre saken meget kort. Hvis de målsettinger som er programfestet er av kortsiktig og lokal eller "innenrikspolitisk" natur, viser atter engang figuren fra The Limits to Growth hvorfra ressursene kan skaffes uten å skape vanskeligheter for forholdet mellom "bevarings"- og forandrings"-interessene. Gjennom utenrikspolitikken og utenrikshandelen kan det være muligheter for å få tilførsler av ressurser utenfra. Et eksempel på dette var det da Trygve Lie i sin tid reiste rundt i verden som "dollarambassadør" for å skaffe penger til å bygge opp etterkrigstidens storindustri her i landet. Gjennom denne politikken fikk Norge tilført mer av den foreliggende investeringskapital i verden enn landet ville fått tak i uten Lies virksomhet. Men det er vel også like klart at det samtidig var andre land som mistet muligheten for å bygge opp industri for de samme pengene.

En annen mulighet er det å bruke mer av de begrensede forråd av naturressurser innen landets eget territorium. Oppbyggingen

av vår industri etter krigen nyttet seg også av denne muligheten. Stikkordet her er selvsagt utbyggingen av vasskraftreservene. Nå er det oljen i Nordsjøen og eventuelt ellers på vår kontinentalsokkel som sikkert i noen ti-år framover kan lette politikernes hodepine for hvordan ressurser skal kunne skaffes fra interesser som ikke er i konkurranse med hverandre på så kort sikt som et stortingsvalgprogram.

De interesser som kan komme til å miste muligheter ved denne metoden, er mye mer av framtidig enn nåtidig natur. Ofte gjelder det interesser hos mennesker som enda er for unge til å delta i valg av politiske representanter, og på enda lengre sikt gjelder det generasjoner som enda ikke er født.

For øvrig er det en helt generell regel at de interessene som er svakest organisert, også er de som det er lettest å trekke ressurser fra til fordel for de sterkeste og best organiserte. Et av de beste eksempler på dette har vi fra vårt eget samfunn i etterkrigstiden når det gjelder det mest typiske utkantjordbruket. Som en enhetlig interessegruppe har ikke småjordbrukerne i fjell- og kystbygdene hatt noen organisasjon som har gjort deres spesielle interesser til hovedsaken. Hovedmålsettingen for en slik organisasjon måtte ha vært å arbeide for at småjordbrukerne i utkantene fortsatt kunne få så gode vilkår at deres levevei og bosted var økonomisk sikret. For å realisere denne målsettingen måtte det vært brukt politiske virkemidler som sikret og garanterte det økonomiske utkomme for småbøndene på lengre sikt enn de politiske partiene og organisasjonene i jordbruket har tenkt. Mangelen på slike virkemidler, og eksistensen av virkemidler som har gjort nedlegging av jordbruk, flytting fra bygdene og sysselsetting i andre yrker og geografiske områder til økonomisk bedre alternativer, har sørget for å få en stadig og økende strøm av mennesker fra småjordbruket og utkantbygdene til industrien, servicenæringene og de sentrale og folkerike steder og regioner. I den grad knapphet på arbeidskraft har hindret ekspansjonsinteressene i andre yrker og på andre steder å utfolde seg maksimalt, har denne mangelen på politiske virkemidler overfor småjordbrukets og utkantgrendenes interesser vært ressurser for interessene til andre befolkningsgrupper og geografiske områder. Som vi senere kommer mer inn på,

kan dette, iallfall et godt stykke på vei, føres tilbake til jordbruksorganisasjonenes valg og prioriteringer av sine målsettinger i etterkrigstida, og med en tilsynelatende mangel på kunnskaper i organisasjonenes ledelse om hvilke typer virkemidler som egner seg og ikke egner seg for å sikre utkantjordbrukernes stilling og interesser.

At forandringer i én interessegruppes situasjon bevisst eller mindre bevisst brukes som ressurs i forhold til andre gruppers interesser, er forøvrig mye vanligere enn noen som ikke har forsøkt å sette seg inn i slike sammenhenger uten videre skjønner. Spesielt vanskelig er det antakelig å skjønne slikt dersom de interessene som "utnyttes" selv mener de har fordeler av den politikken som drives. I den overfladiske diskusjonen som foregår om slike ting i dagspressen og den populariserte fagpressen brukes stadig som argument for den politikken som føres, at det ikke kommer protester fra dem det til syvende og sist gjelder, men tvert imot enighetserklæringer.

Med noen kunnskap om hvordan kortsiktige mål og interesser ofte står i skarp motsetningsforhold til de mer langsiktige, er imidlertid ikke mangel på protester så underlig. Hvis folk bare er interessert i det mest kortsiktige, blir de også mest opptatt av å få forbedret sin situasjon i forhold til det den er akkurat nå. Og framtidsperspektivet rekker kanskje ikke lenger enn til neste år, eller neste to år. I så fall er det ikke nærliggende å tenke på hvordan vi kom dit vi nå er, og hvor vi kunne vært dersom det hadde vært valgt og prioritert andre målsettinger og virkemidler tidligere. Det forgagne er glemt, og det framtidige, ut over noen få år fra nå, blir saken uvedkommende. Både historie og framtidstudier blir som alt annet bare noe for ekspertene og spesialistene. De faktiske kunnskaper historien gir, og kunnskapene om de sammenhenger som gjelder, og som er det eneste vi kan nytte til å vurdere framtida på et noe bedre grunnlag enn ren gjetning, bryr vi oss ikke om når framtidsperspektivet bare er fundert på spesialkunnskaper fra et snevert fagområde, eller når det er det aller korteste.

D. Fordelene med fortsatt økonomisk vekst og full sysselsetting som overordnede mål for nasjonal politikk

Vi kan nå forsøke å sammenfatte i noen punkter en del momenter som kanskje kan tenkes å danne et svar på hvorfor økonomisk vekst og full sysselsetting er blitt så seiglivet som overordnede målsettinger i de industrialiserte lands nasjonale politikk.

1. Disse målsettingene var direkte imøtekommelse av sterke krav fra noen sterke særinteresser, samtidig som de betydde forholdsvis små utfordringer overfor andre særinteresser med maktposisjon.

Kravet om å få full sysselsetting opphøyet til en overordnet målsetting for landenes nasjonale økonomiske politikk, kom med størst styrke fra industriarbeidernes organisasjoner under den store arbeidsledigheten i 1930-åra. Som vi så foran, var det på denne tiden meget sterk motstand fra andre sterke interesser mot at staten skulle blande seg direkte inn i arbeidslivet for å realisere en slik målsetting. I pakt med rådende økonomisk filosofi anså arbeidsgiverne slike inngrep som uheldige for en "sunn" utvikling, og de mente det var bedre å vente på forbedret sysselsettingssituasjon ved av lavkonjunktoren fikk løpe linjen ut.

Med Keynes teori ble imidlertid etter hvert stadig flere - også av "næringslivets menn" mer og mindre tilhengere av moderate statlige tiltak for å få flere mennesker i arbeid. De kunne nemlig ikke så lett bortforklare at økte inntekter hos lønns-takerne ville bety økt etterspørsel etter deres egne produkter, og dermed vilkår for bedre lønnsomhet og ny ekspansjon i produksjonen.

Når det gjaldt målsettingen raskest mulig økonomisk vekst, falt arbeidstakernes og arbeidsgivernes interesser enda bedre sammen. Økonomisk vekst, slik begrepet brukes, er det samme som økt arbeidsproduktivitet når det ikke lenger er arbeidsledighet. Det vil si at hver sysselsatt produserer mer enn før, bedriftenes og samfunnets produksjon pr. sysselsatt person blir større.

For bedriften

For arbeiderne betyr den økonomiske vekst at de kan få større arbeidslønn uten å gjøre eierinntektene i bedriftene negative. For bedriftene betyr økt arbeidsproduktivitet at de - under ellers like priser på arbeidskraft, råstoffer, osv. og like avsetningsforhold og priser for salgsproduksjonen - får et større overskudd, og dermed bl.a. mer midler til nyinvesteringer og ekspansjon. Økonomisk vekst er således et mål som generelt er både i arbeidstakernes og arbeidsgivernes interesse.

Om fordelingen av den verdiøkning pr. person som oppnås ved økonomisk vekst, blir det imidlertid strid. Når begge partene antas å være mest opptatt av sine kortsiktige ønsker og interesser, vil begge partene ha så mye som mulig av resultatet. Arbeiderne vil det som økt lønn, for å få mer penger til sine husholdninger. Bedrifteierne vil ha det delvis som økt utbytte på de pengene de har skutt inn - for kanskje å øke forbruket i sine husholdninger - eller de vil at det skal tilfalle bedriften og brukes til nyinvesteringer og ekspansjon.

Om denne fordelingen er det striden i prinsippet står under tariffforhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner som bestemmer lønnsattsene for kommende tariffperiode.

I propagandaen overfor opinionen for å vinne sympati og politisk støtte for sine interesser, er arbeidstakernes viktigste argument at bedriftene godt kan betale mer for arbeidet uten å få for lavt overskudd og for lite til nyinvesteringer, moderniseringer og ekspansjon. Arbeidsgiverne hevder på sin side hvor risikabelt det er for arbeidsplassene hvis de ikke får beholde det de mener trengs for "å følge med i konkurransen og den teknologiske utvikling".

Vi skjønner av dette at begge partene vil få mer av sine ønsker oppfylt i denne drakampen når den økonomiske vekst er stor enn når den er liten. Er det f.eks. ingen økonomisk vekst, kan ingen få mer uten at den andre parten får mindre.

Da det er de to interessegruppene vi her nå har behandlet som, i alle industrialiserte land av den typen vi tilhører, kan gjøre situasjonen mest ubehagelig for de politiske myndigheter som sitter med statsstyret, og som kjemper for å beholde det også i neste valgperiode, blir raskest mulig økonomisk vekst et godt og egnet middel til å unngå kritikk for dårlig styringsdyktighet.

2. Målsettingene økonomisk vekst og full sysselsetting er i liten konflikt med de allment aksepterte fordelingsprinsipper

Vårt markedsøkonomiske system av i dag er en videreføring av den gamle liberalistiske sosialøkonomien, hvor et av grunnprinsippene var at folk skulle få de pengene de kunne bruke til sitt eget underhold enten som lønn for arbeid eller som utbytte på kapital. Folk som ikke hadde verken arbeid og arbeidslønn, eller penger og kapital som gav renter og utbytte, falt utenfor i denne økonomien. Dette prinsippet har også i den vestlige kultur god understøttelse i vår religion. "Den som ikke arbeider, skal heller ikke ete".

Dette prinsippet står ennå så sterkt i våre vurderinger av hva som er økonomisk riktig politikk, at vi har funnet det riktig å putte den politikken som skal hjelpe dem som kommer til kort i yrkeslivet, i en annen kategori, som vi kaller sosialpolitikk.

Ved denne delingen i økonomisk politikk og sosialpolitikk, blir det lett å drive demagogi mot dem som av en eller annen grunn ikke kan skaffe seg nok til en anstendig levemåte i form av arbeidslønn og/eller renter og utbytte på kapital. I denne sammenhengen skal vi heller ikke stikke under stol at også talsmenn for landbruket har ytet sine bidrag. En meget vanlig måte å snakke på, har vært at politiske virkemidler for å jevne ut inntektene mellom produsenter med større og mindre bruk, og mellom brukere i ulike distrikter med ulike vilkår for å få tilfredsstillende inntekter som differansen mellom produksjonsinntekter og produksjonskostnader ved felles markedspriser, bør kalles sosialpolitiske og ikke næringspolitiske virkemidler. Noen har også snakket om at slike virkemidler burde administreres av Sosialdepartementet og ikke Landbruksdepartementet.

Fordi de fleste mennesker ser det som nedverdiggende å skulle leve mer eller mindre på sosial trygder og tilskott, har disse synsmåtene hindret en diskusjon om hvordan vi skal komme over på en fordelingspolitikk som er i bedre overensstemmelse med langsiktige ressursøkonomiske og bosettingsmessige interesser enn den økonomiske vekstpolitikken.

Det fremdeles mest aksepterte fordelingsprinsipp, når det gjelder de goder og verdier som produksjonslivet i landet totalt skaper, er således at hver enkelt husholdnings inntekter som regel skal komme som godtgjørelse til arbeid og/eller kapital, og som resultat av det som kalles markedskreftene. Ut fra dette prinsippet blir virksomheter som ikke gir regnskapsmessig balanse eller overskudd med de arbeidslønninger og priser som til enhver tid eksisterer, betegnet som ulønnsomme både i bedriftsøkonomisk og samfunnsøkonomisk forstand. Med full sysselsetting i egentlig forstand, med alle arbeidsføre mennesker i arbeid til lønninger som gav dem de "rettferdige" andeler av samfunnsproduktet, ville vi ikke ha "trygdemisbrukere".

Rask økonomisk vekst kan implementere en ønsket situasjon etter dette fordelingsprinsippet, ved at den kan øke inntekten på arbeid, og på den måten også være middel i forhold til målsettingen "stadig jevnere inntektsfordeling".

Disse to punktene får her være nok som et forsøk på å underbygge påstanden at målsettingene rask økonomisk vekst og full sysselsetting, kan tenkes å stå så sterkt fremdeles som de gjør, fordi de hjelper til med å redusere konfliktene mellom noen av de best organiserte og politisk sterkeste interessene i dagens industrisamfunn.

IV. BEHOV, RESSURSER OG VELSTAND

A. Litt begrepsdrøfting

De spørsmålene vi tar opp til drøfting i dette kurset, er så sammenvevd og gjensidig avhengig av hverandre at det byr på problemer å lage en framstilling som tilfredsstillende vanlig pedagogiske krav, samtidig som stoffet skal gi en god faglig innføring i emnene. En av årsakene til dette er at vi mangler eksakte begreper innen mange av samfunnsfagene. Det er ikke som i fysikken og kjemien, hvor en innlæring av begrepene og begrepsdefinisjonene et stykke på vei er det samme som å lære fagene.

Begrepene i dette kurset er av en ganske annen natur. Det er ofte bare ord vi er nødt til å bruke for å spare tid og plass, men som ikke har noen eksakt definisjon. På tross av dette er det viktig å bli fortrolig med begrepene. Det er til stor hjelp når det gjelder å få så mye som mulig ut av kurset.

Med dette som begrunnelse skal vi raskt repetere litt om de begrepene som vi alt har brukt, og vi skal ta med noen som vi hittil kanskje bare har nevnt uten nærmere å forklare hva de står for.

Sentrale begreper vi har brukt, er interesser, interessegrupper, særinteresser og interessekonflikter. Vi har sagt at en interesse kan gjelde noe vi ikke har, men som vi ønsker å få eller skal skje. Men den kan også gjelde noe vi har, eller som eksisterer, og som vi ikke vil miste eller se skjøvet til side for noe annet. Når flere personer - en gruppe - har de samme interessene, og en eller flere personer eller grupper har andre interesser, får vi å gjøre med særinteresser og interessekonflikter.

Ressurser har vi brukt i så vid betydning at begrepet omfatter alt som en person eller gruppe kan anvende for å fremme sine interesser.

Politikk har vi derfor definert som aktiviteter som tar sikte på å fremme interesser, og særlig slike aktiviteter som drives av organisasjoner av en eller annen type. Politisk kamp er strid eller

konkurransen mellom ulike interesser om lederskapen i organisasjonene. Ut fra dette er det således ikke galt å betrakte en organisasjon som en ressurs for de interessene som greier å få lederskapen.

Et begrep vi tidligere ikke har brukt i nevneverdig grad, er behov. I økonomien brukes behov om et ønske eller en trang som ikke er tilfredsstilt. Det kan således være en fysiologisk tilstand som når vi trenger mat og drikke tilført organismen, eller en psykologisk tilstand, som når vi misunner naboen at han har finere bil og bedre bolig enn vi, eller at en klassekamerat får bedre eksamenskarakterer.

Mellom begrepet behov og begrepet interesse er det meget nært slektsforhold. Ofte er det kanskje slik at det som i fagområdet politikk blir kalt interesse, i økonomien blir kalt et behov. Vi skal ta oss frihet til å bruke disse to begrepene om hverandre.

Ressurser har vi hittil i kurset anvendt om enhver ting eller tilstand som tjener til å fremme bestemte interesser. Vi skal fortsette å bruke begrepet på denne måten.

I økonomien snakkes det om goder som betegnelse på ting som tilfredsstiller behov, dvs. opphever en tilstand som vi ønsker å komme ut av. Noen ganger er det vanskelig å bruke begrepene goder og ressurser i ulike betydninger. Andre ganger kan det være hensiktsmessig å kalle det ressurser som vi bruker for å skaffe goder, og goder da i betydningen midler til direkte behovstilfredsstillelse. Ressurser er da de ting vi bruker til å produsere goder, og goder er det vi forbruker når vi tilfredsstiller våre behov. I denne trangere betydning av begrepet ressurser er det nærmest synonymt med økonomiens begrep produksjonsfaktorer.

B. Behov og behovsklassifisering

Gjennom tidene har det vært forsøkt stilt opp flere klassifiseringsmåter for behovene. En av de enkleste, men som like vel er god for det formål vi har i dette kurset, er tredlingen i

- 1) Absolutte nødvendighetsbehov,
- 2) mindre påtrengende behov, og
- 3) luksusbehov.

De absolutte nødvendighetsbehov omfatter behovet for ernæring, for husrom og for forsvar mot angrep av rovdyr, banditter og røvere.

For denne kategori behov gjelder at de har nokså klare grenser for det vi kan kalle eksistensminimum. Vi må nå opp på eller over dette minimum for i det hele tatt å leve og fungere noenlunde normalt. En annen egenskap disse behovene har, er metningsnivåer. Det vil si at et menneske eller en gruppe ikke kan øke sin totale behovstilfredsstillelse mer ved å forbruke mer av godene etter at metningsnivået er passert. Det beste eksemplet på dette har vi nettopp i maten. Måler vi matforbruket i kalorier, må vi få tilført en bestemt minstemengde pr. dag for å få dekket organismens fysiologiske behov. Ut over dette kan vi ikke spise mer uten å bli overvektige og få de fysiske og psykiske ulemper det måtte føre med seg.

De mindre påtrengende behov kan selvsagt godt gjelde goder med samme funksjoner som nødvendighetsgodene. Kaloribehovet kan vi f.eks. dekke alternativt med mye planteprodukter som korn og poteter, eller med mindre planteprodukter og mer av de mer ressurskrevende husdyrproduktene. Bruker vi mer husdyrprodukter enn nødvendig for å gi ernæringen en riktig stofflig sammensetning i tillegg til det å tilføre nok kalorier, kan vi føre behovet for dette "overforbruket" av husdyrprodukter under kategorien mindre påtrengende behov

Liknende resonnementer kan vi føre når det gjelder behovene for husrom, forsvar og annet som det alltid trengs et visst minimum av.

Det er selvsagt heller ikke umulig at vi både for mat, husrom og forsvar kan gå videre, og finne så mange eksempler vi vil på at forbruket må karakteriseres som ren luksus. Russisk kaviar er samtidig både mat og høy luksus. Boliger som ikke er hus, men slott er samtidig husrom og luksus. Et samfunn som koster på seg et militært forsvar som er mer enn nødvendig til å skremme potensielle angripere, kan samtidig fylle sin egentlige hensikt, og være en luksus som gir dem som styrer med forsvaret økt trivsel og selvfølelse.

Hva som er nødvendighetsbehov, mindre påtrengende behov og luksusbehov, er, som så mye annet vi behandler i dette kurset, avhengig av hvem som vurderer. Grensene mellom kategoriene trekkes subjektivt, og dermed er vi igjen tilbake til at vurderingene blir forskjellig alt etter hvilke interesser som står bak.

I et økonomisk system hvor enhver produksjon må finne avsetning og marked til priser som dekker produksjonskostnadene, og gi et overskudd til sikring og/eller økt virksomhet i framtida, er kjennskapet til om produktene faller i kategoriene nødvendighetsgoder, den som tilfredsstiller mindre påtrengende nødvendighetsbehov, eller luksusgoder, av sentral betydning. Med denne kunnskapen kan vi nemlig - omenn nokså anslagsvis - trekke slutninger om hvilke produksjoner og næringer som står seg best i konkurransen på ulike velstandsnivåer eller under ulike situasjoner på ressurs-siden.

Når vi skal redgjøre for dette i hovedprinsippene, er det hensiktsmessig å forenkle problemstillingen med den som oftes urealistiske forutsetningen at alle mennesker har lik inntekt, slik at det som produseres i samfunnsøkonomien blir helt likt fordelt.

Hvis dette er tilfelle i et fattig samfunn, som er det samme som et samfunn med herredømme over lite ressurser i forhold til folkemengden, vil vi forstå at behovsstyrken kommer til å favorisere produksjonen av absolutte nødvendighetsgoder. Alle mennesker er opptatt av å skaffe seg først og fremst mat og det mest nødvendige av husrom og beskyttelse mot ytre farer. Derfor blir også jordbruket langt den viktigste næring i et slikt samfunn, og det meste av yrkesbefolkningen blir en jordbruksbefolkning.

Av dette følger et annet viktig forhold, - det at jordbruket i det vesentligste blir drevet for selvforsyning eller naturalhus-holdning. Årsaken er at det ikke er så mange forbrukere som ikke samtidig er jordbruksprodusenter, og at det derfor mangler et marked for salg av jordbruksvarene for penger.

I et slikt samfunn blir aldri produksjonsarealer oppgitt fordi det ikke er økonomisk lønnsomt å nytte dem. For hvis det er for lite

mat, vil det alltid være noen som ønsker å bruke arealene så-
framt de kan skaffe seg nok næringsmidler for å opprettholde
livet på denne måten.

Dette resonnementet er imidlertid ikke det vi skal være mest
opptatt av når vi tar utgangspunkt i beskrivelsen av dette kurset
i Landbrukshøgskolens undervisningsplan. Der står det at vi skal
studere den strukturelle utvikling i landbruket under økonomisk
vekst og industrialisering, og de bakenforliggende årsaker til
utviklingen. Det betyr at vi må forutsette et samfunn hvor land-
bruket er kommet ut av selvforsyningsstadiet, og at det - som det
øvrige næringsliv - i betydelig grad produserer for salg og penge-
inntekt.

Et slikt jordbruk må selvsagt konkurrere med alle andre som pro-
duserer for salg om forbrukernes penger. Om det må klare seg så
godt i denne konkurransen at det får salgsinntekter som er store
nok til å dekke produksjonskostnadene, pluss produsentfamiliens
private forbruk av ting som kjøpes inn til husholdningene.

Hvordan er så vilkårene forat jordbruket skal greie seg i denne
konkurransen etter at den økonomiske vekst er kommet så langt
at det store flertall kjøpere er blitt velstående nok til å dekke
sine daglige og årlige behov for jordbruksvarer?

Ut fra den behovsinndelingen vi satte opp, og drøftingen av
kategoriene i den, skjønner vi at konkurransestillingen for
næringen samlet blir temmelig svak. Dersom kjøperne i markedet
får økt inntekt, på grunn av produktivitetsøkning i næringslivet
ellers, fører ikke det til nevnevendig økt etterspørsel etter
jordbruksvarer. I pristeorien blir dette uttrykt ved å si at
etterspørselastisiteten med hensyn på kjøpernes inntekter
(inntektselastisiteten) for nødvendighetsvarer som jordbrukspro-
duktene er lav.

På tilsvarende måte hjelper det ikke å forsøke å konkurrere med
prisreduksjon. Når folk på forhånd - og til de høyere priser -
har hatt penger og velstand nok til å kjøpe det de ønsket av
jordbruksvarer, kan ikke en prisnedsettelse få dem til å kjøpe
og forbruke mer av gruppen matvarer totalt. Det som skjer er at
de ved en prisreduksjon, som ved en inntektsøkning, får penger til

å kjøpe mer ialt, men det de kjøper mer av, blir varer og andre goder med mindre klare grenser for behovsmetning.

At det ikke blir solgt nevneverdig større varevolum når prisene går nedover, kalles i pristeorien at varene har lav etterspørselselastisitet med hensyn på prisen (priselastisitet).

Vi skulle ikke nå behøve å føre dette resonnementet videre i alle detaljene for å kunne trekke følgende konklusjon:

Med fortsatt økonomisk vekst, etter at de aller fleste samfunnsmedlemmer har nådd opp til metningsnivået for sine nødvendighetsbehov, må den produksjonsøkningen som følger med fortsatt økonomisk vekst, mer og mer komme i form av goder med mindre klare behovsmetningsnivåer, og deretter igjen i goder som mer og mer nærmer seg ren luksus.

Når denne prosessen får fortsette, og med økende hastighet, får vi snudd opp ned på de mål-middelrelasjoner som sosialøkonomien var fundert på. Opprinnelig skulle vi ha økning av arbeidsproduktiviteten og produksjonskapasiteten for å skaffe dekning for eksisterende udekkede behov hos den befolkning som skulle forsynes. Produksjonen skulle med andre ord være forbrukets og markedets tjener. I dag er vi i den rike verden kommet i den omvendte situasjon. For å kunne produsere alt vi kan med vår høye teknologi og arbeidsproduktivitet, og for at den økonomiske vekst skal få vilkår for å gå stadig videre og raskere, er hovedproblemet hvordan det skal skaffes kjøpere og marked for alt. Produksjonen er således nå blitt det viktigste, og markedet produksjonens tjener. Et ikke så gammelt utslag av denne omkalfatringen av sosialøkonomiens viktigste grunnprinsipp så vi her i landet under EF-kampen. Å skaffe vår industri og våre fiskerier fri adgang til et stormarked på 250 millioner forbrukere, var det mest brukte - og kanskje også det mest effektive - argument for at Norge burde bli medlem. Det ble ikke snakket så mye om hvorvidt det kunne være fornuftig bruk av ressurser i form av energi og råstoffer å få denne fra før meget velstående forbrukermasse til å kjøpe og bruke enda mer av godeslag som de trolig kan klare seg foruten, og like vel leve i materiell overflod.

C. Maslows behovshierarki

Fra litteraturen i organisasjons- og personalpsykologi er det kanskje på sin plass å ta med litt om en annen behovsklassifisering enn den i forrige avsnitt. Etter A. Maslow, som vel var den som laget klassifiseringen først, kalles den Maslows behovshierarki. (A. Maslow: Motivation and personality, New York, 1964).

I følge Maslow skal et menneskes behov falle i fem kategorier:

- 1) Grunnleggende behov for å overleve, og for trygghet og sikkerhet.
- 2) Sosiale behov - som er den trang mennesket har for samkvem og kontakt med andre, å føle at det "hører til" i et fellesskap, å bli akseptert og akseptere andre.
- 3) Behov for status. Disse behovene omfatter ønsket om et godt omdømme, selvrespekt og selvaktelse, - å føle seg kompetent og forstandig, nyte respekt, anerkjennelse og posisjon.
- 4) Behov for selvstendighet og uavhengighet.
- 5) Behov for selvutvikling, frigjøring av skapende evner og bruk av oppnådde ferdigheter.

Når vi tar med dette her i kurset, har det to hensikter. Den ene er rett og slett å gjøre kjent at denne behovsklassifiseringen er mye brukt innen fagområdet ledelse og personalforvaltning, og da, som det heter, i hensikten å administrere en organisasjon slik at de ansattes behov mest mulig samordnes med bedrifts- eller organisasjonsledelsens målsettinger.

Det er trolig at mye av filosofien bak det som blir kalt bedrifts-demokrati, er fundert på en slik behovsklassifisering. Tanken med bedriftsdemokratiet, sett fra ledelsens synspunkt, er vel at de ansatte på lavere trinn skal bli mer personlig motivert og engasjert for å arbeide for bedriftens eller organisasjonens viktigste mål, når de på samme tid får en mer meningsfylt arbeidsplass gjennom at flest mulig av alle behovene under de fem kategoriene blir tilfredsstilt.

Fra de ansatte i en bedrift og for medlemmene i en organisasjon er selvsagt en slik behovsklassifisering nyttig som argument for at det skal tas mer likt hensyn til alles interesser i valget av målsettinger og virkemidler enn tilfellet lett blir når bare visse "underinteresser" innen bedriften eller organisasjonen har makten til å bestemme alene. Loven om lønnstakernes representasjon i bedriftenes styrer og råd, som kom for ikke så lenge siden, er myndighetenes forsøk på å hjelpe fram større likhet mellom ulike "underinteressers" makt innen bedriftene.

Den andre hensikten med å ta med litt om Maslows behovshierarki, er å gi en aldri så liten advarsel mot å bruke tankegangen i diskusjoner om mer omfattende og langsiktige fordelings- og ressursøkonomiske spørsmål. For gjør vi det, gjør vi samme feilen som når vi bygger våre tanker, meninger og verdivurderinger om det som er galt og urettferdig i landet og verden, på grunnlag av kunnskaper, tanker og forestillinger vi har om hvordan en enkelt bedrift, eller en snever geografisk eller faglig interesseorganisasjon skal kunne fremme samtlige ansattes og medlemmers interesser like godt. En bedrift eller en annen interesseorganisasjon kan, som vi har sett, fremme alle ansattes og medlemmers ulike "underinteresser" hvis den greier å få seg tilført ressurser fra noe eller noen som ikke har "stemmerett" i vedkommende fellesskap. Vi har også sett at dette kan være livsviktige ressurser for mennesker i andre yrker, lokale områder, andre land og verdensdeler og for unge og ennå ufødte mennesker.

Maslows behovskategorier kan vi således anvende så lenge vi bare har til hensikt å skape høyere behovstilfredsstillelse og større likhet i behovstilfredsstillelse innen mindre grupper. Da kan vi gjøre det hvis vi greier å skaffe de nødvendige ressurser "utenfra". Men det vil alltid være slik at når slike muligheter blir utryttet innen en mindre gruppe, vil det samtidig gå tapt muligheter for noen som er utenfor.

Til ettertanke i sammenheng med dette, skal vi ta med utdrag av "Verdenserklæringen om menneskerettighetene", som er vedtatt og kunngjort av De forente nasjoners generalforsamling:

"Da anerkjennelsen av menneskeverd og like og umistelige rettigheter for alle medlemmer av menneskeslekten er grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred i verden,... og da framveksten av en verden hvor menneskene har tale- og trosfrihet og frihet fra frykt og nød, er blitt kunngjort som folkenes høyeste mål....kunngjør nå denne Verdenserklæring om menneskerettighetene som et felles mål for alle folk og alle nasjoner, for at hvert individ og hver samfunnsmyndighet, med denne erklæring stadig i tankene, skal søke gjennom undervisning og oppdragelse å fremme respekt for disse rettigheter og friheter, og ved nasjonale og internasjonale tiltak å sikre at de blir allment og effektivt anerkjent og overholdt.....":

Artikkel 1. Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd.

Artikkel 2. Enhver har krav på alle de rettigheter og friheter som er nevnt i denne erklæringen, uten forskjell av noen art, f.eks. på grunn av rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller annet forhold.

Artikkel 3. Enhver har rett til liv, frihet og personlig sikkerhet".

.....

Artikkel 21.3. Folkets vilje skal være grunnlaget for offentlig myndighet."

Artikkel 22. Enhver har som medlem av samfunnet rett til sosial trygghet, og har krav på at de økonomiske, sosiale

og kulturelle goder som er uunnværlige for ens verdighet og den frie utvikling av ens personlighet, blir skaffet tilveie gjennom nasjonale tiltak og internasjonalt samarbeid i samsvar med hver enkelt stats organisasjon og ressurser."

Artikkel 23.1. Enhver har rett til arbeid, til fritt valg av yrke, til rettferdige og gode arbeidsforhold og til beskyttelse mot arbeidsløshet.

23.2. Enhver har uten diskriminering rett til lik betaling for likt arbeid.

23.3. Enhver som arbeider har rett til en rettferdig og god betaling som sikrer ens familie og en selv menneskeverdige tilværelse, og som nødvendig blir utfyllt ved annen sosial beskyttelse.

Artikkel 24. Enhver har rett til hvile og fritid, ...

Artikkel 25.1. Enhver har rett til en levestandard som er tilstrekkelig for ens egen og ens families helse og velvære, og som omfatter mat, klær, bolig og helseomsorg og nødvendige sosiale ytelser, og rett til trygghet i tilfelle arbeidsledighet, sykdom, arbeidsuførhet, enkestand, alderdom eller annen mangel på eksistensmuligheter som skyldes forhold en selv ikke er herre over."

E Ressursklassifisering og ressursammenhenger

1. "Ytre" og "indre" ressurser ("Politisk" inndeling)

På side 22 foran er det gitt noen definisjoner av ressursbegrepet. Disse definisjonene er meget generelle. Vi trenger nå å komme noe inn på hvordan ressursene kan klassifiseres, avhengig av hvilke typer økonomisk-politiske problemer vi er opptatt av.

På grunnlag av det som er behandlet foran, kunne vi klassifisere ressursene på antakelig flere ulike måter. En måte kan være i

- 1) "Indre" ressurser, og
- 2) "Ytre" ressurser.

Denne inndelingen kunne vi bruke både for hver enkelt person, og for grupper personer med mer og mindre sammenfallende interesser. "Indre" ressurser ville da være bl.a. den dyktighet og makt personen eller gruppen har til å få seg tilført og utnyttet ressurser utenfra. Vi kunne for den del i dette tilfelle også snakke om personens eller gruppens konkurransedyktighet.

"Ytre" ressurser ville etter en slik klassifisering være så vel andre mennesker, som stoffer og tilstander som lar seg bruke til å fremme vedkommende persons eller interessegruppes mer snevre særinteresser.

Som vi har berørt tidligere, er det sammenheng mellom graden av yrkesspesialisering og arbeidsdeling på den ene siden, og tallet på ulike særinteresser som konkurrerer om de samme ressursene på den andre siden. Et par eksempler fra virkeligheten kan belvse dette:

- For et lands jordbruksnæring blir det konkurranse om å få solgt produksjonen til kostnadsdekkende priser så snart landets totalproduksjon av et produkt overstiger hva markedet er villig til å avta til slike priser. Markedet blir i dette tilfelle en knapp ressurs sett ut fra den enkelte produsents synspunkt. Dermed vil den enkelte produsent komme i konkurranseforhold til sine yrkesbrødre, og han vil ønske å øke sin andel av markedsforsyningen, hvilket bare kan skje ved at andre produsenter får sine markedsandeler redusert.

Gjennom nesten hele tiden etter siste verdenskrigen fram til nå, har en liknende situasjon eksistert mellom ulike land og verdensdeler i den rike, industrialiserte verden. Dette har gitt seg utslag i konkurranse mellom nasjoner og grupper av nasjoner om hverandres markeder.

Under de anstrengelsene som er gjort for større økonomisk og politisk integrasjon her i våre nordiske land, har det stadig vært et viktig krav fra Danmark at jordbruket der måtte få friere adgang til å markedsføre jordbruksvarer på de andre lands markeder. Norske myndigheter og jordbruksorganisasjoner har imidlertid ikke vært villige til å gå med på dette, fordi mange av de danske jordbruksvarene er av nøyaktig samme slag som

de vi selv har hatt full markedsdekning for av norsk produksjon. Friere eksport av smør, ost og andre husdyrprodukter fra Danmark til Norge, ville ha betydd at norske husdyrprodusenter fikk mindre andel av det norske jordbruksvaremarked, og dette ville ha skapt enda vanskeligere økonomiske forhold i norsk jordbruk enn de som har eksistert.

Men også innen vårt eget jordbruk har det vært konkurranse om markedsandelene mellom ulike "undergrupper" produsenter, selv om denne konkurransen er langt mindre kjent fra dagsavisene, kringkastingen og fagpressen. Noen tilløp til helt åpenlys interessekamp har det imidlertid vært. Et slikt var det for en del år siden^{da} en gruppe forholdsvis store produsenter - etter norske forhold - truet med å gå ut av Norges Bondelag i protest mot at de ikke syntes Bondelaget la stor nok vekt på at det var disse som kunne produsere mest "effektivt", dvs. med de laveste bedriftsøkonomiske kostnader pr. enhet produkter. Denne striden var i realiteten intet annet enn en konkurranse om et marked, som var blitt en knapphetsressurs, fordi det var for mange produsenter som hadde økt produksjonen mer enn det var et kjøpekraftig behov for i vår egen befolkning.

Slik vår landbrukspolitik er drevet i etterkrigstiden, er det imidlertid ikke de større produsentene som har tapt markedsandeler, men de mindre. Ut fra småbrukernes felles interesser - i den utstrekning de måtte ha vært å få fortsette på sine bruk - kan det således også hevdes at myndighetene og landbruksorganisasjonene har vært for ettergivende overfor interessene til de større produsentene.

-Et annet interessant eksempel på at en videregående yrkesspesialisering har sprengt en yrkesgruppe som før hadde felles interesser, ser vi nettopp nå (høsten 1974) i debatten om fiskerigrensen.

Med den teknologiske utvikling når det gjelder fiskefartøyer og fangstmetoder, er landets fiskerbefolkning blitt splittet i "trålerinteresser" og "kystfiskerinteresser". Disse konkurrerer om den samme ressurs, nemlig fisken i havet.

I den diskusjonen som nettopp nå pågår som hardest, bruker kystfiskerne argumentet at vi må utvide fiskerigrensen for å få nasjonal kontroll for å hindre at fiskestammene overbeskattes.

Både trålrederne og trålermannskapenes organisasjoner krever ut fra den situasjon de står i, at de må få utnytte den fangstkapasiteten de har, og at Norge ikke må foreta seg noe med fiskerigrensen som gjør at de blir hindret i dette. Mens kystfiskerne mest bruker argumentet at fiskeriene må drives slik at selve den naturressursen de er avhengige av ikke blir overbeskattet, noe som er et framtidsrettet ressursøkonomisk argument, argumenterer trålerinteressene mye mer med hvilke kortsiktige konsekvenser det får for forrentningen av kapitalen i trålerflåten og for sysselsettingen og inntektene for mannskapene, dersom fiskerigrensen blir utvidet og det blir fangstkontroll og fangstforbud for trålerne innenfor grensen.

Dette eksemplet er også godt egnet til å vise hvordan motstridende interesser søker å vinne landets politiske regjeringsmakt for sine synspunkter, og hvordan det at den ene interessegruppen vinner, må føre til at den andre taper når vi har å gjøre med ressurser som en frykter blir overbeskattet.

Ut fra begge interessers synspunkt er fiskeforekomstene "ytre" ressurser, slik som jordbruksmarkedet er det for de "underinteressene" yrkesgruppen jordbruksprodusenter består av. De "indre" ressurser består i begge eksemplene i dyktigheten til å legge fram synspunkter og argumenter som overbeviser overordnede maktorganer om at det er gruppens særinteresser som best faller sammen med helhetens (samfunnets) interesser. Hvis ikke dette lykkes med fredelige midler, kan det bli tale om gruppemessige maktmidler. Slike strekker seg fra nokså uskyldige ting som jordbrukeres leveringsstans noen få dager, og arbeidsstans en time eller to, til voldelige aksjoner, med åpen krig som sluttpunktet på skalaen.

2. Natur, arbeid og teknologi ("Sosialøkonomisk" inndeling)

I sosialøkonomien har det fra begynnelsen vært vanlig å dele produksjonsfaktorene i tre hovedgrupper:

- 1) Natur (jord),
- 2) arbeid og
- 3) kapital.

I en produksjon er det nødvendig med faktorer fra alle tre hovedgruppene. Råstoffene for produksjonen må alltid komme fra naturen. Menneskelig arbeid må til for å planlegge, styre og utføre de prosessene som omformer råstoffene til ting som tilfredsstillende menneskelige behov, men bare med natur og arbeid ville vi mennesker ikke komme langt. Vi må også ha verktøy, redskaper, båter, hus osv. Slike ting var det de første sosialøkonomene fant på å kalle kapital.

I seinere tid har vi begynt å bruke ordet ressurser i stedet for produksjonsfaktorer. Inndelingen i de tre hovedgruppene er imidlertid like hensiktsmessig som før. Vi snakker nå om naturressurser i stedet for bare natur(eller jord), vi snakker om menneskelige ressurser i stedet for arbeid, og vi snakker om teknikk eller teknologi i stedet for kapital.

Denne inndelingsmåten er hensiktsmessig når vi skal studere noen viktige ressursmessige sammenhenger i produksjon av stofflige ting, (varer eller materielle goder).

I slike produksjoner er det visse grunnleggende sammenhenger det er absolutt nødvendig å kjenne til hvis vi skal forstå mange av de problemer verden strir med i dag. En er sammenhengen mellom teknologi og arbeidsproduktivitet. Med arbeidsproduktivitet mener vi i denne sammenhengen hvor mye av en vare som kan eller blir produsert pr. enhet innsatt arbeid. Den går kort og godt ut på at jo høyere utviklet teknologi en anvender i produksjonen, jo flere eller større mengder varer blir det produsert av hver som arbeider.

Så langt som til å forklare denne sammenhengen, går alle lærebøker i økonomi. Men det er en minst like viktig sammenheng til, som til denne tid har interessert økonomene lite. Det er sammenhengen mellom arbeidsproduktiviteten og behovet for naturressurser.

Heller ikke denne sammenhengen skulle det være så vanskelig å forstå, hvis en først er blitt oppmerksom på den: Har vi en gitt mengde mennesker, og alle arbeidsføre i denne mengden skal være fullt sysselsatt i vareproduksjon, må forbruket av naturressurser øke som en funksjon av arbeidsproduktiviteten. På denne måten blir forbruket av naturressurser bestemt av den teknologi som brukes i produksjonen.

Har vi således - som i vårt eget samfunn ennå - full sysselsetting og raskest mulig teknologisk framgang som de to viktigste overordnede målsettinger for vår økonomiske politikk, så følger det at vi også trenger å bruke og forbruke stadig økende mengder naturressurser etter hvert som tiden går.

Her kan vi flette inn noen ord om strukturforandringene i næringer som jordbruk, skogbruk og fiske. I jordbruket øker arbeidsproduktiviteten på grunn av ny teknologi først og fremst ved at det tas i bruk mer "effektivt" maskinelt utstyr. I korndyrkingen er det en eventyrlig teknisk utvikling fra det å hakke ned såkornet med grev, skjære med sigd og treske med slagvol, til såing og berging av kornet med det mest moderne maskineri vi nå har. Det kornareal én person kan rekke over nå, er kanskje flere hundre ganger større enn det var den gangen alt arbeidet måtte gjøres med enkle handredskaper. Slikt har ført til at behovet for naturressursen jord er økt på en helt ufattelig måte dersom tallet på sysselsatte i jordbruket skulle vært stabilt over den tiden denne teknologiske utviklingen har funnet sted.

Fiskeriene er kanskje et enda bedre eksempel. Den teknologiske utviklingen har skaffet fiskeriene stadig mer havgående fartøyer og bønnskap som kan ta fisken alle steder den er. På den måten er det snart ikke noe havområde igjen som i bokstavlig forstand ikke kan tømmes for all fisk mellom overflaten og bunnen. Fiskernes arbeidsproduktivitet og fiskerienes produksjonskapasitet er økt enormt. For å utnytte denne kapasiteten, har det vært nødvendig å fiske mer og mer, og over stadig større havområder. Det har igjen ført med seg at fangstmengdene for flere arter i havet er blitt større enn deres reproduksjonsevne. Konsekvensen har vært reduksjon av stammene, og i noen tilfelle nesten utryddelse av dyrearter i havet.

Både når det gjelder naturressursen jord og naturressursen hav, har vi å gjøre med endelige ressurser. Når slike ressurser skal utnytted med en teknologi som stadig gjør arbeidsproduktiviteten større, må det ene eller det andre av følgende ting skje:

- Naturressursene overbeskattes, og deres framtidige avkastningsevne blir mindre. I drastiske tilfelle blir naturressursene brukt opp eller på annen måte ødelagt for all framtid.
- Naturressursene brukes slik at deres framtidige avkastningsevne holdes ved like. Men for at dette skal kunne skje, må arbeidsinnsatsen for å nytte naturressursen avta i takt med den teknologiske framgangen.

Arbeidsinnsatsen kan avta på to prinsipielt forskjellige måter: For det første ved at hver sysselsatt arbeider mindre enn før. På denne måten kan det oppstå skjult arbeidsledighet. Det blir også kalt skjult arbeidsledighet.

For det andre kan arbeidsinnsatsen i vedkommende næring reduseres ved at tallet på sysselsatte minker. Hvis ikke andre næringer har bruk for dem som ikke lenger finner sysselsetting i næringer hvor teknologien har gjort dem overflødige, fører utviklingen til åpen arbeidsledighet.

Av dette er det en god del å lære. Blant annet at dersom det begynner å bli knapphet på naturressurser (råstoffer) for enhver vareproduksjon, og vi fremdeles har full sysselsetting (ingen skjult og ingen åpen arbeidsledighet) som overordnet økonomi-politisk målsetting for samfunnet som helhet, må mer og mer av arbeidskraften brukes i virksomheter som ikke er vareproduksjon - i de såkalte immaterielle yrker.

Foran så vi at en økning i produksjonskapasitet og produksjon i de virksomheter som framstiller varer, må vris mer og mer over på varer av typen luksus - goder som vi kan leve godt uten - etter hvert som den økonomiske vekst går videre. Som vi så, har dette å gjøre med at nødvendighetsbehovene har klare metningsgrenser, mens luksusbehovene ingen metningsgrenser har. I dette tilfelle var det markedet som var den ressurs som begrenset mulighetene for å utnytte en høy kapasitet i produksjonen av nødvendighetsgoder.

I det vi har behandlet nå, er det ikke markedet, men begrenset tilgang på naturressurser som hindrer utnyttelse av produksjonskapasiteten. Også i dette tilfelle er det nødvendig å overføre arbeidskraft til andre yrker, hvis målsettingen full sysselsetting skal være oppsøkt. Men til forskjell fra den situasjon hvor

markedet er den viktigste knapphetsressurs, må vi, når naturgrunnlaget svikter, opprettholde full sysselsetting ved å overføre arbeidskraft fra vareproduksjon til immateriell produksjon.

- I tilknytning til det vi nå har vært inne på, kan det være på sin plass med noen ord også om hvor forskjellig den teknologiske utviklingen kan virke på sysselsettingen og den økonomiske vekst i våre rike industriland og i den fattige verden.

Her i våre rike land har vi til denne tid klart å øke tilgangen på naturressurser slik at vi har fått stadig videregående økonomisk vekst (målt i produksjonen av varer) uten å skape arbeidsledighet. I etterkrigstiden har det i flere av Vest-Europaas industriland vært så rikelige forsyninger av naturressurser at det har vært behov for "import" av arbeidskraft. Således har markedet vært den viktigste knapphetsressurs i forhold til ønsket om fortsatt rask økonomisk vekst. Men fordi næringslivet i vår del av verden, sammen med de politiske myndigheter, har forstått å anvende virkemidler som får folk til å kjøpe mer av de mindre nødvendige varene i takt med økningen i produksjonskapasiteten, er det ennå ikke oppstått en overproduksjonskrise av et slikt omfang som den vi hadde det siste ti-året før krigen. En slik krise er unngått, bl.a. både ved at det nå produseres og kjøpes mange flere kategorier varige forbruksvarer til heimene og husholdningene, og ved at vi bruker tingene i kortere og kortere tid før vi sender dem på søppelfyllingene og erstatter dem med nye. Før krigen eksisterte det ikke vaskemaskiner og oppvaskmaskiner. Vi hadde ikke kjøleskap og kjøkkenvifter, fjernsynsapparater og musikk-anlegg. Bare et lite fåtall hadde privatbiler. Vi skjønner at så lenge det er mulig å få folk til å kjøpe slike nye ting etter hvert som de kommer til, er det på denne måten mulig å øke ressursen i markedet. Vi skjønner også at det er svære muligheter for økning i markedet ved å få forbrukerne til å skifte ut tingene med stadig kortere tids mellomrom.

Og det er ikke bare for forbruksvarer markedet økes på disse måtene. Det samme skjer også for investeringsvarer. I industrien, samferdselen, handelen, jordbruket, skogbruket og fiskeriene skjer utskiftingen av eldre maskiner, bygninger og andre tekniske ting med kortere og kortere tids mellomrom. Også denne prosessen er

velegnet til å øke varemarkedet i takt med den teknologiske utviklingen og økningen i arbeidsproduktiviteten.

Mens de rike industriland til denne tid stort sett har greidd å drive en økonomisk politikk etter målsettingene raskest mulig økonomisk vekst og full sysselsetting med de midlene som vi nå har berørt, har situasjonen i den fattige verden vært fundamentalt annerledes. Disse land og verdensdeler har manglet nesten alle de forutsetninger vi har hatt for rask økonomisk vekst og full sysselsetting. De som har hatt naturgrunnlag (råstoffer) for en rask økning i industriproduksjonen, har manglet teknologi og teknologiske kunnskaper. De som måtte ha hatt kunnskapene har ikke hatt økonomi til å skaffe naturressursene og det tekniske utstyr utenfra i konkurranse med den rike verden. Det eneste de stort sett har hatt overflod av, er mennesker og arbeidskraft.

I etterkrigstiden har alle vært enige om at det mest påtrengende i den fattige verden, er å skaffe menneskene dekning for sine aller mest påtrengende nødvendighetsbehov, som energimessig og stofflig tilfredsstillende ernæring, og det mest nødtørftige av husrom og klær. Men måten dette skulle skje på, og midlene som skulle brukes, har det vært delte meninger om.

Å få innført moderne metoder og teknologi i jordbruket, har imidlertid de fleste uten nærmere gjennomtenking sett som en udiskutabel forutsetning for å øke matproduksjonen og skaffe bedre ernæring til alle. Og metodene og teknologien har de forsøkt å overføre fra den industrialiserte verden. Men fordi denne teknologien ikke bare er innrettet på å skulle øke avkastningen av naturressursen jord, men også virker til å gjøre arbeidskraft overflødig i jordbruket, har den tatt både arbeidet og maten fra dem det ikke lenger var plass for.

Massevis av slike mennesker har ikke, som de fleste teknologien har gjort overflødig i de industrialiserte lands jordbruk, hatt en industri i sterk ekspansjon å søke nytt arbeid og underhold fra. Etter hvert som jordbruket er mekanisert og "effektivisert" har det gått en kontinuerlig strøm av slike mennesker fra et fattigslig liv på landsbygda til enda verre forhold i slummen og arbeidsledigheten i storbyene.

Det misforholdet i det sosiale og økonomiske liv som er skapt ved innføring av ny teknologi i ensidig jordbrukssamfunn, har blant annet ført til at fattigfolk i u-landene sulter i hjel, samtidig som det kan ha vært avsetningskriser for produkter fra de samme lands moderniserte jordbruk. Hvis disse landene hadde hatt en sosialpolitikk som vi har den, og som sikret at arbeidsledige og ikke arbeidsdyktige mennesker fikk de pengene de trengte for å kjøpe mat nok til å berge livet, ville selvsagt ikke denne situasjonen eksistere. Men fordi de fattige land ikke har ressurser og velstand nok til å drive en slik sosialpolitikk, blir mat eksportert til oss i den rike verden mens landets egne innbyggere må fortsette å leve i sult og elendighet.

3. Lokale og importerte ressurser ("distriktsøkonomisk" inndeling)

Inndelingen av ressursene i de tre hovedgruppene naturressurser, arbeid og teknologi (kapital), har vi tatt fra sosialøkonomien. Når tradisjonell sosialøkonomi drøfter prinsippene for det som kalles optimal ressursbruk og ressurskombinasjon, skjer det som oftest hittil ut fra målsettingen maksimering av det regnskapsmessige (pengemessige) overskudd i den enkelte bedrift, og for alt produksjonsliv i samfunnet samlet..

I grunnkurset i sosialøkonomi (F. Holte: Sosialøkonomi, Oslo, 1967 s. 37) kalles dette "en av de tre tradisjonelle forutsetningene" som sosialøkonomien gjør bruk av under drøftingene av hvor mye ressurser en produsent skal bruke, hvordan ressurser fra de ulike kategoriene skal kombineres og hvor mye som skal produseres.

Vi skal ikke her gjenta mer fra pensumet om dette i sosialøkonomien, men gå rett på en regnskapsoppstilling som viser hvilke hovedposter sosialøkonomien regner med av inntekter og kostnader for den typen produsenter den interesserer seg for, og det regnestykket som stilles opp med disse hovedpostene:

Bruttoproduksjonsverdi

- verdi av innkjøpte råvarer, halvfabrikata, drivstoffer etc.
- utbetalt lønn til ansatte
- renter på lånt kapital
- avskrivninger

= overskudd (fortjeneste)

=====

Er overskuddet negativt, har virksomheten gått med bedrifts-økonomisk tap. Dette kan fortsette en tid, men når det tekniske utstyr, etter en tid uten nødvendig vedlikehold og erstatningsinvesteringer, er nedslitt, må produksjonen innskrenkes og til sist legges ned.

Om overskuddet skal bli negativt, null eller positivt, er avhengig av to ting. Det er avhengig av prisene på den produksjon som markedsføres og på de faktorene som settes inn i produksjonen (råstoffene etc. arbeidslønningene, rentene på lånt kapital og avskrivningene). Men det er også avhengig av hvor privat-økonomisk effektivt vedkommende bedrift driver i forhold til sine konkurrenter.

I forbifarten kan vi repetere at postene i denne regnskapsoppstillingen er de samme som brukes i nasjonalregnskapet- Bruttoproduktet i nasjonalregnskapet er: Bruttoproduksjonsverdien av alle økonomiske virksomheter som tas med, minus verdien av innkjøpte råvarer, halvfabrikata, drivstoffer etc. til produksjon og til vedlikehold av de tekniske anlegg.

Nettoproduktet i nasjonalregnskapet er: Bruttoproduktet minus summen av avskrivninger i alle virksomheter.

Nettoproduktet er også summen av utbetalt lønn til alle ansatte pluss renter på lånt kapital pluss overskudd. Legger vi også til summen av alle avskrivninger, får vi bruttonasjonalproduktet.

Da overskuddet både inneholder lønn for det arbeid eierne selv har satt inn og bruttoutbyttet av deres egen kapital, ser vi at bruttoproduktet er lik summen av godtgjørelsene til innsatt arbeid og kapital.

Avskrivninger i regnskapsoppstillingen tilsvarer begrepet kapital-slit i nasjonalregnskapet. Med riktige avskrivninger (kapital-slit) må vi forstå den pengesum som er nødvendig for å erstatte eldre kapitalutstyr med nytt på en slik måte at kapasiteten av det tekniske produksjonsutstyr holdes ved like over tiden. Hvis avskrivningene er større enn dette, må differansen bli en del av nettonasjonalproduktet. Det vil for hver enkelt bedrift bety at overavskrivninger i realiteten er et overskudd som ikke regnskapsføres. (På grunn av dette er det av skattemessige grunner så viktig for bedriftene å få rommelige avskrivningsregler).

De måtene å regne økonomisk på som vi finner både i de individuelle bedrifter og i nasjonalregnskapet, er alltid grunnet på målsettingen størst mulig godtgjørelse i penger til arbeidet og kapitalen. Hvilke naturressurser som brukes, hvor mye som brukes og hvor de tas fra, er likegyldig. Det er også likegyldig om produksjonen foregår med høy teknologi og arbeidsproduktivitet - og dermed lite arbeid - eller om den foregår med lav teknologi, lav arbeidsproduktivitet og mye arbeid. Men som før vil vi også av dette finne at dersom vi samtidig skal ha maksimal sysselsetting (ingen arbeidsledighet og undersysselsetting) og maksimal arbeidsproduktivitet (som betyr at alltid den mest effektive teknologi som eksisterer skal brukes), så må det også finnes avsetning til kostnadsdekkende priser for den produksjonsøkningen som kommer som resultat av den teknologiske framgang og "rasjonalisering".

For å få et grunnlag for å drøfte hvordan dette slår ut for ulike næringer og for næringslivet i områder og landsdeler med ulike vilkår for å konkurrere i markedsøkonomien, er det hensiktsmessig med en tredje måte å klassifisere ressursene på, nemlig i

- 1) lokale ressurser og
- 2) importerte ressurser.

Som vi vil ha skjønt av det som er sagt ovenfor, er det både for en enkelt bedrift og for "bedriften Norge" likegyldig om produksjonen foregår på lite lokale og mye importerte ressurser eller omvendt, når hovedmålsettingen er å maksimere overskuddet eller nasjonalproduktet. Hvis det gir større overskudd å bruke importerte råvarer og importert energi enn de tilganger som finnes der produksjonen drives, blir det både bedriftsøkonomisk og nasjonaløkonomisk lønnsomt ikke å bruke de lokale tilgangene. På tilsvarende måte skal en bedrift redusere tallet på sysselsatte dersom den kan produsere med større overskudd ved å erstatte lokal arbeidskraft med importert teknologi.

Det er viktige ting å ha greie på hvis vi vil forstå hvorfor den økonomiske vekst har foregått samtidig med en sterk geografisk forandring i bosettingsmønsteret og lokaliseringen av næringslivet.

Vi kan diskutere hva som er årsak og virkning i dette. Noen vil være temmelig sikre på at den sterke folkeflyttingen fra primærnæringene og bygdene til industrien og de større byer og tettsteder, har vært en hovedforutsetning for den raske økonomiske vekst i etterkrigstiden. Og de vil begrunne sitt standpunkt med at denne folkeflyttingen har betydd at arbeidskraft er flyttet fra mindre til mer produktive produksjoner og næringer. Ut fra bedriftsøkonomiske problemstillinger eller på grunnlag av nasjonalregnskapsmessige betraktninger kan vi bare akseptere at begrunnelsen holder.

Men på den andre siden kan vi også stille spørsmålet om det ikke til å begynne med var de nye situasjoner som oppsto i de markeds-
messige vilkår som satte den raske økonomiske veksten igang, og som etter hvert forandret konkurransevilkåra slik at primær-
næringene og bygdene ble tvunget til å avgi arbeidskraft til de nyere næringer og byene.

Hvis vi for alvor vil interessere oss for hva de distriktsøkonomiske problemer er, kan antakelig denne andre måten å resonnerer på være nyttig.

Foran er det argumentert på følgende måte når det gjelder utviklingen i jordbruket i forhold til i industrien og de andre "senternæringer": Da høykonjunktoren satte inn etter krigen, ble det et stort udekket behov for arbeidskraft i "senternæringene". Fra før krigen satt jordbruket og de andre bygdenæringene med en stor mengde "opphopet" arbeidskraft, som de ikke kunne sysselsette til en lønn som nå kunne konkurrere med "senternæringenes" tilbud. Da overflyttingen av denne arbeidskraften begynte, måtte bygdenæringene skaffe "erstatning" for den, hvis ikke produksjonen skulle gå drastisk ned. "Erstatningsmidlene" forelå i form av maskiner og annen teknologi som ble tilbudt av de næringene som reiste avsted med arbeidskraften. Med mekaniseringen av bygdenæringene ble produksjonsnedgangen hindret, og snudd om til en forholdsvis rask produksjonsøkning. På den måten sørget bygdenæringene selv for at deres produkter ble tilbudt i for store kvanta til at de kunne få en prisoppgang, og med det en større lønnsevne som kunne ha stoppet en fortsatt fraflytting.

Begrepet importerte ressurser, slik vi skal bruke det i den drøftingen vi nå skal føre, gjelder de "erstatningsmidler" for redusert arbeidskraft som bygdenæringene fikk fra "senternæringene". Vi bruker

altså ikke ordet import bare om ting som kommer fra utlandet, men like så godt om det som tilføres bygdenæringene fra "senter-næringene" innenlands av produksjonsmidler som "erstatte" arbeidskraft, og således er med å holde oppe - og øke - produksjonen gjennom økt arbeidsproduktivitet.

Etter denne - forhåpentligvis - klargjøring av begrepsbruken, vil det kunne forstås at den stedegne arbeidskraft i den befolkningen som er knyttet til bygdenæringene og sysselsatt der, må føres under kategorien lokale ressurser.

Når denne lokale ressurs erstattes mer og mer av importerte ressurser, må det, når vi ser litt dypere ned i sammenhengene, bety at den produksjonen som skapes i bygdenæringene i form av jordbruksprodukter, fisk og skogsvirke, drives mer og mer på importressurser, og mindre og mindre på lokale ressurser. Importressursene må betales. Og jo mer av bygdenæringenes totale produksjon som foregår på importressurser, jo mindre av bruttoproduksjonsverdien blir det igjen til å betale de lokale ressursene.

Men hermed er det ikke sagt noe om hva som er mest lønnsomt for den enkelte jordbruksprodusent eller skogeier. Det som avgjør dette spørsmålet, er både hvor mye han kan produsere med ulike kombinasjoner av de to ressurskategoriene, og prisene på så vel det han setter inn i produksjonen som på de produktene han selger.

Vi skal senere ta med en del statistikk som viser hvordan forholdet mellom innsatsen av importressurser og lokale ressurser har utviklet seg i norsk jordbruk i etterkrigstiden. I oversikten her skal vi bare forsøke å bli klar over noen sammenhenger som til denne tid har vært temmelig lite trukket inn i debatten om landbruksøkonomi, landbrukspolitik og distriktspolitikk.

En av disse sammenhengene har vi vært en del inne på like foran. Den er at når "senter-næringene" slik som i mellomkrigsåra ikke hadde slike avsetningsmuligheter for det de produserte at de kunne tilby bygdefolk arbeid og arbeidsbetaling, ble mye arbeidskraft en meget billig, for ikke å si noe bort imot fri ressurs for bygdenæringene. I den grad denne arbeidskraften var familiemedlemmer på gårdene, måtte de mennesker det gjaldt skaffes underhold av sine foreldre eller andre slektninger som satt med gårdene.

I en situasjon med mye arbeidskraft som ingen andre kan skaffe sysselsetting, blir et dagsverk eller årsverk overmåte billig for den som må ta ansvaret for å skaffe disse menneskene underhold. Det blir derfor bedriftsøkonomisk ulønnsomt å erstatte noe av den med importressurser, selv om disse kan øke arbeidsproduktiviteten aldri så mye. En økning i arbeidsproduktiviteten fører nemlig da bare til at det blir bruk for færre dagsverk og årsverk, og virker derfor til å øke arbeidsledigheten og undersysselsettingen i samfunnet enda mer. På den andre siden er det ingen som tilbyr arbeidssparende teknologi gratis. Det vil alltid koste noe å kjøpe industriproduserte maskiner til landbruket selv om konjunktorene er aldri så dårlige, og lønnsomhet i industrien aldri så lav.

Under økonomiske forhold som i 1930-åra ble det således en livsnødvendighet for bygdenæringene å produsere med det tekniske utstyret som tidligere var anskaffet, og å spare utgifter både til vedlikehold og nyanskaffelser. For på denne måten ble det mest igjen av bruttoproduksjonsverdien til underhold for gårdens egne folk. Mye av bruttoproduksjonsverdien ble godtgjørelse til lokale ressurser, lite gikk ut som betaling for importressurser.

Vi kan så filosofere over hvordan situasjonen ville vært hvis det på denne tiden hadde eksistert en arbeidsledighetstrygd som bygdefolk i sin alminnelighet kunne fått utbetalt hvis de ikke kunne få arbeid etter en høyere sats enn trygden. Resultatet ville da selvfølgelig blitt at trygdesatsene også ville bli den minstelønn bygdenæringene kunne få folk for. Det ville vært tilstrekkelig til at bøndene og skogeierne begynte å regne på hva som ville gi dem den beste nettoinntekt, enten å anskaffe maskiner for å spare arbeidslønninger, eller å fortsatt bruke like mye arbeidskraft. Hvis de fant at det lønte seg for dem selv å redusere bruken av arbeidskraft, og de menneskene som på denne måten ble ledige ikke hadde annet alternativ enn å leve på arbeidsledighetstrygden, ser vi raskt at verdiskapingen av de lokale ressurser da ville bli mindre enn før.

Vi kan utdype denne hypotetiske drøftingen enda litt mer, og anta at det var bygdekommunene selv som var pålagt å finansiere arbeidsledighetstrygden. Det ville bety at den måtte dekkes av skatter fra kommunens egne innbyggere, det vil si av gårdbrukerne og skogeierne hvis vi var i en ren landbrukskommune. I så fall kom

vi i den underlige situasjon at det som tilsynelatende var mer lønnsomt for den enkelte gårdbruker og skogeier, ble mindre lønnsomt for hele gruppen bønder når vi slo deres resultater sammen, og tok kommuneskattene med som produksjonskostnader.

Hvis vi holder oss til en bygd med bare jordbruk og skogbruk som næringsgrunnlag, kan vi føre et liknende lokaløkonomisk resonnement for ressursen areal som for ressursen stedlig arbeidskraft. Ut fra en ren bedriftsøkonomisk vurdering kan vi finne at det lønner seg å ta arealer ut av fôrproduksjon og å opprettholde og øke husdyrproduksjonen på innkjøpt fôr. I etterkrigstiden er dette skjedd i meget betydelig omfang, og det til tross for at alle som steller med landbrukspolitik i organisasjonene, i landbruksforskningen og rådgivningstjenesten, sentraladministrasjonen og innen de politiske partiene beklager at det er slik. Alt like etter krigen ble det programfestet at "husdyrproduksjonen i Norge må skje mest mulig på norskavlede fôrmidler". Og denne posten sier enda alle seg enig i, selv om det over hele tiden siden har skjedd en økning i fôrimporten samtidig som stadig mer både dyrka-arealer og naturlige beiter er gått ut av bruk.

De økonomiske krefter bak denne utviklingen har således ikke landbrukspolitikken kunnet eller villet mestre på en slik måte at det ble samsvar mellom det som de fleste sier de ønsker og det som har skjedd i virkeligheten. Årsaken til det kan ikke være annet enn at det har vært sterkere interesser som har hindret bruk av virkemidler for å få husdyrproduksjonen mer tilbake på norskavlet fôr, enn som har godtatt slike virkemidler og gått inn for å få dem innført.

Vi skal ikke gå lenger med disse problemene i denne omgangen, men fortsette drøftingen senere i kurset. Til slutt her skal vi bare peke på at når landbruksproduksjonen blir overført mer og mer på importerte ressurser, som erstatter lokal arbeidskraft og arealressurser i bygdene, så følger det at det samtidig blir forandring i konkurransevilkårene mellom produsenter i de markedsfjerne utkantbygder og de bygder som ligger nær markedene både for de produksjonsmidler som kjøpes utenfra og de produktene som selges. Det blir mindre utgifter til kraftfôr for en egg- eller fleskeprodusent som er i nærheten av Oslo eller et annet større senter,

enn for en som er langt oppe i dalene eller ute på øyene i Nord-Norge. På samme måte blir det billigere markedsføring av produktene fra ham som er nær Oslo. Dette har ført til at stadig mer av produksjoner som foregår mest på innkjøpt fórr er blitt konsentrert i de såkalte beste jordbruksområdene, som samtidig er de områdene som har kortest vei og de beste vilkår for billig transport til og fra de store og sentrale markeder. Overgangen til produksjon på importressurser favoriserer således disse produsentene i konkurransen om markedsandelene.

De produktmarkedene som utkantene har fordeler på, er de som utgjøres av den lokale befolkning i området. Men fordi en produksjon på mye importressurser krever større produksjon for å gi den samme nettoinntekt til garden og bygda enn en produksjon på mer lokale ressurser, kan ikke tallet på produsenter som kjøper inn det meste av produksjonsmidlene utenfra bli så stort i en utkantbygd.

I skogbruket er det på grunn av at det er blitt for store arbeidslønnninger, som følge av etterspørselen etter arbeidskraft fra "senternæringene", oppstått et fenomen som er kalt "nullområder". Det er skogsmark som det er blitt bedriftsøkonomisk ulønnsomt å drive i, fordi avvirkingen ikke kan foregå med maskiner som gir stor nok arbeidsproduktivitet i forhold til skogsarbeiderlønnen.

I skogsbygdene kan vi av og til ha det underlige fenomen - i lokaløkonomisk forstand - at det på samme tid har vært ledige skogsarbeidere som har hevet arbeidsledighetstrygd, og hogstmoden skog som det har vært god anvendelse for som råstoff i skogindustrien. De interessene som har bestemt hvilke virkemidler som er akseptable og ikke akseptable, har imidlertid gjort det umulig å f.eks. bruke mer eller mindre av arbeidsledighetstrygden som tilskudd til skogsarbeiderlønnene, slik at de kunne komme opp på det tariffbestemte nivå uten at skogeieren fikk privatøkonomisk tap. Både samfunnsøkonomisk, for lokaløkonomien i bygdene og for den enkelte skogeier og skogsarbeider gir dette et resultat som vi vel vil ha meget vanskelig for å kalle fornuftig.

4. Kretsløpsressurser og lagerressurser ("økologisk" inndeling, eller langsiktig ressursøkonomisk inndeling)

Inndelingsmåten av ressursene i

1) kretsløpsressurser og

2) lagerressurser

er særlig nyttet om naturressursene. Kretsløpsressurser er slike som produseres kontinuerlig av naturens egne krefter, og hvor "drivkraften" er den solenergi som stadig tilføres jordkloden. På engelsk brukes betegnelsen "flow resources". Det er antakelig et bedre navn enn det vi bruker, fordi det forteller at vi har å gjøre med ting som produseres i en stadig strøm, og som det er nødvendig å nytte når de foreligger, hvis de ikke skal gå tapt. Kretsløpsressursene kan ikke lagres over særlig lang tid, før de ødelegges av de nedbrytende kreftene i naturen. Noen kan overhode ikke lagres, men må nyttes på det tidspunkt de foreligger fra naturens hånd.

En kretsløpsressurs kan underbeskattes, brukes optimalt eller overbeskattes. Hvis den underbeskattes, kunne vi bruke mer av den uten å redusere eller ødelegges den framtidige avkastningsevne. Overbeskatning fører til reduksjon - og i verste fall til at den framtidige avkastningsevnen ofres til fordel for de mer kortsiktige behov og interesser. Rovdrift er et ord vi bruker for slikt. Rovdrift kan som vi vet fra jakt, fangst og fiske, gå så langt at biologiske arter blir nær eller fullstendig utryddet.

En optimal beskatning av kretsløpsressurser må bety at vi bruker dem på den måten som betinger den størst mulige avkastning de kan gi i øyeblikket uten at dens framtidige avkastningsevne blir redusert. Et godt eksempel på en slik ressursøkonomi har vi i de prinsipper som nå er vanlig akseptert i skogbruket. De går for det første ut på at det i gjennomsnitt over en del år rundt nåtidspunktet ikke skal avvirknes mer skog enn at et minst like stort kvantum skal kunne avvirknes over en del år rundt et hvilket som helst framtidig tidspunkt. Når denne forutsetning er tilfredsstillt, er oppgaven videre å velge og bruke tiltak som gjør den mulige gjennomsnittsavvirkning over en del år så stor den kan bli.

Et annet illustrativt eksempel på ulik ressursbeskatning er hvalfangsten. For å utnytte optimalt det næringsgrunnlag i havet som de store hvalartene lever på, er det nødvendig med en hvalbestand som er stor nok til å gi maksimal årlig tilvekst i hvalskrottene. Hvis ikke fangsten av hval er så stor som denne tilveksten, er ressursen hval underbeskattet. Det kan selvsagt meget vel føre til at det blir mer hval enn den mengden som ville oppnå maksimal total tilvekst, og at vi kunne øke den framtidige avkastning med å skyte flere hval pr. år. Fanger vi mer hval enn det antallet som trengs for å utnytte næringsgrunnlaget slik at det gir maksimal total tilvekst pr. år, blir det for få hval igjen til å utnytte næringsgrunnlaget i havet. Det vil si at vi overbeskatter ressursen hval, men at vi samtidig underbeskatter ressursen næringsdyr for hvalen i havet. Hvis vi mener det er riktig som de forskere som studerer slike sammenhenger sier, at de store hvalartene er de mest effektive "produsenter" av animalske produkter på det zooplankton i havet som vi - iallfall til denne tid - ikke kan nytte direkte, betyr en overbeskatning av hvalen én reduksjon av naturgrunnlaget for produksjon av animalske produkter som er nyttbare i menneskenes husholdninger. Og dette vil være tilfelle både hvis næringsgrunnlaget for hvalen overtas av havdyrarter som er mindre effektive "produsenter" av nyttbare dyreprodukter, og enda mer hvis næringsgrunnlaget blir liggende helt unyttet.

Det er for å forstå sammenhenger av den type vi nå har vært inne på, det er så viktig at folk i politiske maktposisjoner i våre dager får en skikkelig innføring i økologi. Folk som mangler de mest grunnleggende kunnskaper om de økologiske sammenhenger og prinsipper, kan i god tro komme til å treffe politiske beslutninger som får de mest skjebnesvangre konsekvenser på forhold som ligger utenfor det kunnskapsfelt som beslutningstakerne behersker.

I økonomisk forstand står mennesket i dobbelstilling. På den ene siden er det av hensyn til våre ønsker og behov all økonomisk virksomhet drives. Vi snakker ikke om velferd, trivsel og lykke for noen av våre medskapninger i fauna og flora. Som privatøkonomer er vi nok opptatt av hva som er tilfredsstillende livsvilkår bl.a. for husdyra våre, men da bare som en størrelsen i det økonomiske regnskapet. Vi sperrer i dag dyr inne i trange rom, og sparer på den måten både plass, bygningskostnader og fórforbruk til "unyttig"

fysisk aktivitet. Som kriterium på at ikke dyra får nedsatt trivsel på grunn av dette, bruker vi den evnen de viser til å omforme fôr til salgsprodukter. Hvis det lønner seg, er vi heller ikke betenkte på å redusere levetida for husdyra langt ned under det som under andre leveforhold er normal levealder for vedkommende arter. For oss selv har vi laget normer som setter en høyest mulig levealder som en av de største individuelle og samfunnsmessige verdier.

På den andre siden er mennesket også ressurser i produksjonens tjeneste. I denne egenskapen kaller vi oss arbeidskraft. Som ressursen arbeidskraft må vi se på oss selv som på hvilken som helst annen ressurs, altså som noe vi skal økonomisere med.

Som arbeidskraft er menneskene en kretsløpsressurs på samme måte som alle andre biologiske ressurser. Ny arbeidskraft skapes kontinuerlig når nye individer fødes og vokser opp. Arbeidskraft forsvinner når vi eldes og dør. Vi kan lite "lagre" arbeidskraft fra dag til dag og enda mindre over enda lengre tid. Et dagsverk som ikke brukes, kan ikke gjenvinnes mer enn delvis ved at en person arbeider lengre og hardere dagen etter. Deler av et årsverk tapt når en arbeidsfør person har gått ledig ett år, kan ikke gjenvinnes neste år.

Som for alle andre kretsløpsressurser er det også mulig å drive rovdrift på ressursen arbeidskraft. Tvinges folk til for tungt arbeid, for lange arbeidsdager, til å arbeide på for mangelfull ernæring og i helsenedbrytende arbeidsmiljø, nedsettes både den daglige arbeidsevne og den tid en person kan være i arbeidsdyktig alder.

Det har vært et lønnsomhetsspørsmål om det skulle drives rovdrift eller ikke på mennesket som arbeidskraft. I industriøkonomiens barndom var det meget vanlig å sette barn i for tungt arbeid på for dårlig kost, fordi det lønte seg bedre enn å bruke voksne arbeidere. Når arbeidskraften er slaver, som arbeidsgiveren også har juridisk eiendomsrett til, er mennesket fullstendig degradert til ensidig å være en økonomisk produksjonsfaktor, som kommer inn under de samme prinsipper for maksimal økonomisk avkastning som enhver annen innsatsfaktor i produksjonen. Er f.eks. da prisen på nye slaver som kjøpes inn utenfra, gunstig i forhold til hva det koster å avle nye på den besetningen en har, blir det riktig

forretningsmessig å holde de to kjønn skilt fra hverandre. Slaveeieren unngår da at det kommer slavebarn, som krever oppalskostnader.

- I en ikke altfor fjern fortid har vi her i Europa også eksempel på en slavedrift etter prinsippet maksimal utnyttelse av slavenes arbeidskraft over en kort tid, hvoretter de enten døde av seg selv eller ble slaktet som nytteløse dyr i avlivingsanlegg som var planlagt og konstruert av en teknisk høyt utdannet ekspertise. Det forelå antakelig også vitenskapelige kalkyler fra økonomiske eksperter som viste at denne formen for slavedrift var fordelaktig under de forutsetningene som var valgt for den politiske prioriteringen av målsettingene.

Som vi vel vil ha skjønt av dette, må det alltid eksistere en konflikt mellom de resultater en kommer til for bruken av mennesker som arbeidskraft i produksjonslivets tjeneste og behandlingen av dem ut fra velferds- og trivselsmessige vurderinger. Inntil et visst punkt, som selvsagt er forskjellig for hvert menneske - og sikkert også avhengig av arten av arbeid - er arbeid et behov vi må ha tilfredsstilt av trivsels- og velferdsmessige grunner. Opp til disse punktene er det ikke problematisk å si at alle mennesker bør være sysselsatt. Om folk tvinges til å arbeide mer og hardere enn dette, oppstår konflikten mellom ønsket om velferds- og trivselsmessig riktig arbeidsinnsats og den materielle nødvendighet av å arbeide mer, hardere, på farlige arbeidsplasser osv. Da oppstår problemet å finne de riktige jamvektspunktene mellom tapt velferd og trivsel med økt innsats av arbeid, og nødvendig produksjon for å få dekket andre behov.

- Dette problemet er sikkert ennå meget langt fra sin løsning. I vår rike, industrialiserte verden går det millioner av mennesker med nedsatt trivsel på grunn av for små muligheter for å få arbeide.
- På den andre siden blir det hevdet av de fleste som er i arbeid, at de ennå har rent for mye å gjøre, og at de ønsker videre forkorting av arbeidsdagens og arbeidsukens lengde, lavere pensjonsalder osv.

Med lagerressurser tenker vi på stoffer i naturen som er skapt og konsentrert i større sammenhengende forekomster gjennom en uendelig lang fortid. Mineral- og metallforekomstene hører hit. Det samme gjør forekomstene av fossil energi i kull- og oljeleiene i jordskorpa. Til forskjell fra kretsløpsressursene er det ikke mulig å bruke lagerressurser uten at vi samtidig reduserer de forekomstene som finnes. På den måten betyr alltid forbruk av lagerressurser på ett tidspunkt reduksjon av mulighetene for å produsere på de samme ressursene i framtida.

Den meget arbeidsproduktive teknologi vi nå har fått i den mest industrialiserte verden, er grunnlagt på bruk av lagerressurser. Uten de oppfinnelser som skapte varmekraftmaskinen, ville fossil energi fremdeles vært likegyldig natur. Det aller meste av produksjonen ville da ennå foregå på kretsløpsressurser, og med en teknologi som betinget en lav arbeidsproduktivitet i forhold til hva den er nå. Følgelig ville også produksjonen totalt vært langt mindre enn nå, og derfor ville det heller ikke vært mulig å leve for så mange mennesker på kloden.

I år 7000 før Kristus er det antatt at det levde 10 millioner mennesker i verden. Det er omtrent det samme som i en vanlig storby i dag. Det tok ca. 2500 år før dette tallet var fordoblet, sies det. I år 1965 ble verdensbefolkningen anslått til 3 200 millioner. Prognoser anslår at det blir dobbelt så mange så tidlig som i år 2000. Fordoblingstiden nå er altså blitt bare 35 år.

De mennesker som lever nå, har et meget forskjellig forbruk av ressurser. Om vi bruker energiforbruket som målestokk, og regner med det totale energiforbruk pr. menneske og dag i ulike samfunn, er det antatt at det kan variere fra ca. 2000 kcal i de mest primitive samfunn til over 200 000 kcal i de teknologisk høyest utviklede samfunn. De 2000 kcal i de primitive samfunn er så og si utelukkende energi i den maten som spises. I de teknologisk høyest utviklede samfunn, utgjør matkaloriene bare noen få prosent av det totale energiforbruket. Energiforbruket i produksjonen og transporten er poster som begge er mange ganger større.

U.S.A. har et daglig energiforbruk pr. person som er 6 ganger verdensgjennomsnittet. I Sovjetsamveldet og Vest-Europa er det 2-2,5 ganger verdensgjennomsnittet. I Latin-Amerika, Afrika og Asia ligger det på små brøkdeler av verdensgjennomsnittet.

Som vi før har vært inne på, betyr den teknologiske vekst og framgang at det må forbrukes lagerressurser i økende mengder fra år til år. For å kunne utnytte økningen i produksjonskapasiteten som teknologien skaper gjennom økt arbeidsproduktivitet, blir også kretsløpsressursene utsatt for stadig sterkere utnyttning ettersom den teknologiske utvikling og den økonomiske vekst går videre. Det er nødvendig for å skaffe nok råstoffer av typen kretsløpsressurser for å holde produksjonen igang med full sysselsetting av arbeidskraften i næringer som bruker organisk stoff som råstoffer.

Hvis hovedmålsettingene for den politikken som skal drives går over fra raskest mulig økonomisk vekst og full sysselsetting, til sikring av ressursgrunnlaget for opprettholdt produksjonsmulighet over en meget lang framtid, må inndelingen i kretsløpsressurser og lagerressurser erstatte inndelingen i naturressurser, menneskelige ressurser og teknologiske ressurser som overordnet inndelingsmåte.

Det betyr at vi også må slutte å bruke overskuddet i den enkelte bedrift og brutto- eller nettoproduktet i det nasjonalregnskapet vi nå fører, som kriterium på om det går bra eller dårlig i våre økonomiske virksomheter.

Det økonomiske resonnement som da må erstatte det "bedriftsøkonomiske" må ta utgangspunkt i at naturressursene skal vare "til evig tid", og dermed at resultatene av våre økonomiske virksomheter skal gjøres så bra som mulig, uten at vårt forbruk i dag skjer til fortregning for mulig framtidig forbruk.

Vi vil da forstå at vi får å gjøre med prinsipper av ulik karakter for kretsløpsressursene og lagerressursene. For kretsløpsressursene blir det et optimaliseringsprinsipp, for lagerressursene et minimaliseringsprinsipp. Det vil si at kretsløpsressursene kan vi beskatte inntil det punkt hvor en videre beskatning overstiger deres evne til å reprodusere seg selv, mens vi av lagerressursene må bruke de minste mengdene som er nødvendige for å skaffe oss den produksjon og materielle levestandard som kreves.

Å komme over på en økonomisk politikk etter disse prinsippene vil imidlertid kreve en fullstendig annen måte å tenke og handle på enn i våre dagers økonomiske og politiske systemer. Først blir det nødvendig å bli enige om hva og hvor mye det er riktig å forbruke for hvert individ og i et samfunn som helhet. I tråd med det vi før har behandlet, må antakelig dette skje på grunnlag av en valgt skala som begynner med de absolutt mest nødvendige goder, og som vi "kutter av" ved goder som representerer den høyeste materielle luksus vi finner å kunne tillate ut fra den ressursituasjon vi står i. Uansett hvordan denne skalaen kommer til å se ut, skal vi så langt det overhode lar seg gjøre produsere de tingene som står der med kretsløpsressurser. Men da under betingelsen at disse ressursene ikke skal beskattes ut over deres reproduksjonsevne. Det overskytende behov for ressurser, er vi deretter henvist til å ta fra lagerressursene.

Vi kan for den del tenke på dette som en slags budsjetteringsprosess. I ressursøkonomisk forstand blir i så fall de oppstilte forbruksønsker utgiftspostene i budsjettet. Utgiftene skal vi så dekke med kretsløpsressurser så langt det er mulig uten å overbelaste deres reproduksjonsevne. Deretter må vi "saldere" budsjettet med å angripe reservene som er "avsatt" for framtidig produksjon og forbruk, dvs. lagerressursene.

Hvis vi under "salderingen" finner at vi må ta mer av lagerressursene enn vi mener er forsvarlig, og som vi kan gjøre uten å komme i for sterk konflikt med ansvarsfølelsen for framtida, blir det - også som under den budsjetteringen som foregår i stat og kommuner - nødvendig å gå tilbake til utgiftspostene og skjære bort de postene som betyr minst.

Det er grunn til å minne om at de prinsippene som her er lagt til grunn for en framtidsrettet ressursøkonomi, er temmelig mye de samme som de myndighetene anvender i tider med vareknapphet på grunn av at ressurstilførslene utenfra avskjæres av krig og militær avsperring. Også da må ressursbruken bestemmes så nøyaktig som mulig på grunnlag av en behovsskala, hvor nødvendighetsbehovene får aller høyeste prioritet, og de rene luksusbehov skjæres bort såframt de konkurrerer med nødvendighetsbehovene om begrensede ressurser.

Som både når det gjelder å skjære bort foreløpige utgiftsposter i et stats- eller kommunebudsjett, og graderingen av de behov som skal favoriseres under en streng rasjonering, må vi også regne med som sikkert at ulike interesser vil komme til å vise bitter uenighet om prioriteringen av behovene hvis vi noen gang kommer så langt at det blir tale om å drive økonomisk politikk etter de langsiktige ressursøkonomiske prinsippene.

Som vi før har vært inne på, slipper de politiske myndigheter vanskelighetene med å favorisere noen slike sterke særinteresser til fortrenghet for andre, så lenge de har frimodighet til å la være å bekymre seg for kommende ressurskriser..

I V. STRUKTURUTVIKLINGEN I LANDBRUKET

A. Landbruksøkonomisk tilpassingsfilosofi i etterkrigstiden

De prinsipper for tilpassing av landbruket som i etterkrigstida er sett som de riktige både av landbruksøkonomene, landbruksorganisasjonene og myndighetene i Vestens industriland er, som så mye annet i denne tida, inspirert av amerikansk forskning og politikk. Denne forskningen og politikken har for landbrukets vedkommende tatt utgangspunkt i forutsetningen at økonomisk vekst, målt som økning i nasjonalproduktet, er et riktig overordnet mål for all økonomisk virksomhet og økonomisk politikk.

Men for landbruket ble det nokså tidlig klart at den økonomiske veksten så langt fra var problemfri. En av de mest verdenskjente amerikanske landbruksøkonomer i etterkrigstida, Earl O. Heady ved Iowa State University skrev om dette i en bok av 1966. (Boka er en serie forelesninger har holdt i Norge på forjuls vinteren 1965. Tittelen på boka er: Agricultural Problems and Policies of Developed Countries, og den er utgitt i Oslo av Norges landbruksnøgskole og Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd).

Heady skriver i denne boka:

"Økonomisk vekst, særlig i høyt utviklede nasjoner, men generelt i alle land, er årsak til særlige problemer i landbruket. Disse vekstorienterte problemer i landbruket er svært mye de samme, uavhengig av hvor langt landene er kommet i økonomisk utvikling.

De samme problemene er også følt i andre næringer, men eksisterer ikke, eller de er langt mindre alvorlige for brede sektorer innen industrien og i servicenæringene på høyere trinn i den økonomiske utviklingen. Landbrukets problemer under økonomisk vekst er særlig de som skyldes økt produksjon og tilbud av landbruksprodukter, og de som har å gjøre med tilpassingen av strukturen i næringen i takt med forandringene i de relative priser på arbeidskraft og kapital som følger med utviklingen. Tilpassingsproblemene gjelder også i forhold til ny landbruksteknologi og til alternative sysselsetningsmuligheter for landbruksbefolkningen."

Data både fra Vest-Europa og Nord-Amerika syner, fortsetter Heady, at de samme tendenser finnes alle steder under økonomisk vekst.

Det er:

"en nedgang i arbeidsstyrken i landbruket og i landbruksbefolkningens inntekter, som er lave i forhold til i industri- og servicesektorene. Det er et påtrengende behov for å løse disse vekstbestemte problemer i landbruket av hensyn til:

- a) at landbruket fullt ut eller i større grad enn nå kan bidra til den økonomiske veksten,
- b) at undersysselsettingen av menneskelige ressurser i landbruket kan gjøres mindre,
- c) at landbruksbefolkningens inntekter kan økes og
- d) at både fordelene og ulempene som følger den økonomiske veksten kan bli mer likelig fordelt mellom landbruket og andre sektorer."

Det er to hovedårsaker til landbrukets problemer, sier han videre.

Den ene er overskuddsproduksjonen av landbruksprodukter, og den andre er at arbeidskraft blir relativt dyrere i forhold til ny teknologi. I full overensstemmelse med hva vi tidligere har drøftet i kurset under inndelingen av ressursene i lokale og importerte, slår han fast at med den økonomiske vekst skapes det overskudd av arbeidskraft, særlig, men også av produksjonsarealer i landbruket:

"Ettersom den økonomiske vekst går videre, og kapital blir relativt billigere enn arbeidskraft, blir menneskelige ressurser erstattet med kapital av to typer:

- (1) Mekanisk kraft og maskiner erstatter arbeidskraft direkte, siden hver person kan stille flere dyr og bruke flere dekar jord enn før og
- (2) den indirekte erstatning av arbeidskraft med biologiske forbedringer."

Den andre typen er ikke så lett å se, forklarer Heady, men har likevel stor betydning som årsak til reduksjon i behovet for arbeidskraft i landbruket. Under biologiske forbedringer fører han slikt som kjemisk handelsgjødsel, tilsetningsstoffer til fôret (antibiotika m.v.), nye plantevarieteter, forbedrede husdyrraser, insektisider og herbisider og alt annet som øker avkastningen pr. dyr eller arealenhet. Alt slikt er også med og reduserer behovet for arbeidskraft pr. enhet av de produkter som markedsføres. Begge typer kapital reduserer sysselsettingen i landbruket.

For å illustrere hvordan disse to typer kapital har forandret landbruket, forteller Heady at for hundre år siden var arbeid 75 prosent av innsatsen av produksjonsfaktorer i amerikansk landbruk. Bare 25 prosent var kapital. Nå er dette snudd den andre veien: Bare 25 prosent er arbeid, 75 prosent er kapital.

Helt til det aller siste har det ikke vært tvil hos framstående amerikanske landbruksøkonomer om at denne utviklingen har vært i den beste overensstemmelse med nasjonens overordnede interesser. Og på grunnlag av denne sterke sikkerheten, har de drevet hovedtyngden av den landbruksøkonomiske forskningen ut fra problemstillinger om hvordan de på den ene siden skulle utnytte den stadig mer arbeidserstattende teknologien for å øke overskuddet på hvert enkelt bruk, og på den andre siden hvordan de skulle greie å tilpasse totalproduksjonen av hvert produktslag for å unngå overproduksjon.

Vi vest-europeere har nesten fullt ut akseptert denne landbruks-økonomiske filosofien som den eneste riktige også i våre land. Særlig er det grunn til å nevne Sverige i denne forbindelse. Der kom de alt fra de første etterkrigsårene inn på en landbrukspolitikk som hadde som hovedsiktemål å erstatte undersysselsatt arbeidskraft, og arbeidskraft med lav produktivitet i landbruket med teknologi. Svenskene var i Europa også de første som klart oppfattet nødvendigheten av å sette maksimumsgrenser for totalproduksjonen, slik at ikke den teknologiske framgangen skulle føre til overproduksjon og dermed så lave produsentpriser at bøndene ikke fikk noen inntektsforbedring av den teknologiske rasjonaliseringen.

oo0oo

I andre land var ikke oppfatningen av sammenhengene mellom avsetningsmuligheter og lønnsomheten av den teknologiske framgangen så klar. Hos oss ble det således så sent som i 1956 i mandatet til Jordbrukets Avsetningskomité (Aresvikkomitéen) antatt å være en nokså kurrant sak å skaffe avsetning for enhver produksjonsøkning som måtte komme av innføringen av ny teknologi og av utvidelse av produksjonsarealet ved nydyrking. Det heter i mandatet:

"Den fortsatte rasjonalisering av jordbruket vil sannsynligvis også føre til betydelig økning i totalproduksjonen framover. Økningen av bruksstørrelsen gjennom nydyrking vil øke arealet av dyrka jord, og framgangen i jord og plāntekultur vil føre til vesentlig større avlinger pr. arealenhet. Framgangen i husdyrholdet vil også føre til større produktutbytte av fóret. Det er av avgjørende betydning å sikre avsetningen av den økningen i den totale jordbruksproduksjon som rasjonaliseringen måtte betinge."

I dette var det nok forstått at markedet var i ferd med å bli en begrensende ressurs for fortsatt lønnsom økning i arbeidsproduktiviteten ved innføring av ny teknologi. Men, som svenskene, var ikke norske landbrukspolitiske institusjoner villige til å akseptere at konsekvensen måtte bli en reduksjon i tallet på sysselsatte i jordbruket i takt med produktivitetsøkningen. De valgte i stedet å håpe på at problemet kunne løses ved tiltak for å øke ressursen marked.

oo0oo

En god paralell til prioriteringen av ulike interesser knyttet til utviklingen i landbruket hos oss, finner vi i formålsartikkelen for den felles landbrukspolitik i EF. Det er artikkel 39 i Roma-traktaten, som lyder:

"1. Den felles landbrukspolitik har til formål:

- a) å øke produktiviteten i landbruket ved å fremme teknisk fremskritt, ved å sikre både en rasjonell utvikling av landbruksproduksjonen og ved en optimal utnyttelse av produksjonsfaktorene, særlig arbeidskraften,
- b) å sikre på denne måte landbruksforskningen en rimelig levestandard, særlig ved økning av den individuelle inntekt til de personer som er sysselsatt i landbruket,
- c) å stabilisere markedene,
- d) å garantere sikre tilførsler,
- e) å sikre rimelige priser ved leveranser til forbrukerne.

2. Ved utformingen av den felles landbrukspolitik og de spesielle fremgangsmåter som denne kan innebære, skal det tas hensyn til:

- a) landbruksnæringens særlige karakter som følger av landbrukets sosiale struktur og den strukturelle og naturgitte forskjell mellom de forskjellige landbruksområder,
- b) nødvendigheten av å gjennomføre den ønskede tilpasning gradvis,
- c) den kjennsgjerning at landbruket i medlemsstatene utgjør en sektor som er nær knyttet til økonomien som helhet."

Når vi så langt vi makter vil forsøke å få fram det som er meningen bak uklare formuleringer i politiske programmer, kan det noen ganger være nyttig å ta punktene i en annen rekkefølge enn de står. Her har vi et typisk tilfelle av dette hva formålspunktet angår.

Her er det nyttig å begynne med underpunkt c) "å stabilisere markedene". Dette går på det vi har tillatt å kalle ressursen marked, og punktet gjør det klart at de som har formulert artikkelen vet at det ikke er mulig å hjelpe de som er sysselsatt i landbruket til en bedre levestandard hvis det blir markedsført mer enn kjøperne vil stå til kostnadsdekkende priser. Punktet er således å oppfatte

som et program for regulering av totalproduksjonen av de ulike jordbruksvarer i EF-området, slik at den ikke kommer til å bli vesentlig større enn den mengden som kan selges til kostnadsdekkende priser.

Dette må vi så se som en forutsetning som det som sies i punktene a) og b) skal gjelde under.

Når vi har dette klart, går vi til underpunkt a). Der står det med ikke altfor uklare ord, at den felles landbrukspolitik skal nytte seg av virkemidler som fremmer innføringen av ny og mer arbeidsproduktiv teknologi. Det er særlig framhevet at arbeidskraften skal nyttes optimalt i kombinasjon med slik effektiv teknologi.

Går vi så til punkt b) står det der at innføringen av ny og stadig mer arbeidsproduktiv teknologi, skal være midlet i forhold til målsettingen å sikre landbruksbefolkningen en rimelig levestandard gjennom den økningen i de individuelle inntekter som kan oppnås ved hjelp av teknologi som tilføres landbruket utenfra.

(Det kan nevnes at da Romatraktaten første gang ble oversatt til norsk, ble ordene "på denne måten" i begynnelsen av punkt b) utelatt. Det tok selvsagt bort noe av det vesentligste i sammenhengen og meningen i det hele).

Punktene d) og e) i første del av artikkel 39 er først og fremst en forsikring til forbrukerne at den felles landbrukspolitik ikke skal tvinge dem til å betale mer enn absolutt nødvendig for maten. Men samtidig er også disse punktene med og foreskriver en landbrukspolitik hvor det ikke skal kunne spekuleres i å produsere i underkant av behovet i den hensikt å oppnå høyere priser enn det som er nødvendig for å oppnå kostnadsdekning når produksjonen drives så bedriftsøkonomisk effektivt som mulig.

Del 1 i artikkel 39 er et landbrukspolitisk program som, når vi leser det på den måten vi her har gitt anvisning på, er en nokså perfekt kopi at det program svensk landbrukspolitik forsøkte etter krigen, og det er i full overensstemmelse med hva f.eks. professor Heady mente var det eneste fornuftige i 1965.

Men går vi til andre delen av artikkel 39, er det uråd å analysere seg fram til at det finnes noen sammenheng med det som står i første delen. Hensikten med andre delen er trolig bare å være

beroligende medisin for interesser som ikke er istand til å se at første delen gir dem noen garantier mot å bli skjøvet til side.

Første del av artikkel 39 i Roma-traktaten er antakelig et godt eksempel på et program som tilfredsstillende de krav en landbruksøkonomisk fagekspert stiller til sammenheng og gjennomførbarhet, forutsatt at de nødvendige politiske virkemidler blir valgt. I andre delen kommer politikernes motvilje og skrekk for å binde seg for sterkt til de virkemidlene som må brukes for at målsettingene i programmet skal la seg realisere. Punktene i andre delen gir en representant i et politisk beslutende organ en del utveier til å unngå å utfordre interesser som det har vært nødvendig å sette til side under valget og prioriteringen av målsettingene i første delen.

oo0oo

I desember 1968 kom det fra EF-kommisjonen i Brüssel et "Memorandum vedrørende reformprogrammet for landbruket i det europeiske økonomiske fellesskap". Dette dokumentet er mest kjent under navnet Mansholtplanen - "Landbruket 1980". Navnet har den etter den nederlandske landbruksøkonomen Sicco Mansholt, som på den tid var leder for EF's landbrukspolitiske avdeling i Kommisjonen.

I Mansholtplanen ble det gjort grundig rede for de landbrukspolitiske problemer Fellesskapet måtte finne: en forholdsvis snarlig løsning på hvis det programmet som var vedtatt i artikkel 39 i Roma-Traktaten skulle la seg realisere. Etter at det i løpet av 1960-tallet var gjennomført felles prispolitikk for landbruksvarer i EF-landene, hadde nemlig både produksjonen og bruksstrukturen unnlatt å utvikle seg etter de linjene som var trukket opp.

Mansholtplanen begynner med en status over den felles landbrukspolitikkens resultater fram til da, og over den økonomiske situasjon i landbruket. Vi tar her med det som står om dette i det sammen-
draget på norsk som vår daværende landbruksattaché i Brüssel, Ottar Bergflødt, laget av Mansholtplanen:

Status over landbrukspolitikken

A. Den felles landbrukspolitikks resultater

1. Blant de saksområder som Romatraktaten forutsetter at det skal etableres en felles politikk for, er det bare landbrukspolitikken som hittil har kunnet utvikle seg på en slik måte at den har bidratt effektivt til integreringen av Fellesskapet. Inngjerdingen av de seks nasjonale markedene har kunnet elimineres for langt bortimot hele jordbruksvaresektoren - noe som har manifestert seg i en meget sterk økning i den interne samhandel, prisene for jordbrukets hovedprodukter fastsettes av Fellesskapet som også har ansvaret for forvaltningen av markedene, et felles finansielt ansvar er etablert for landbrukspolitikken, samhandlen med jordbruksvarer med tredjeland er underlagt Fellesskapets regler.

Disse resultater hva angår den felles landbrukspolitik er bemerkelsesverdig tatt i betraktning at landbrukspolitikken er et domene hvorstatlig inngripen er meget viktig og omfattende. Viktig er det også å ta i betraktning at de respektive medlemslands nasjonale politikk før etableringen av EF avvek fra hverandre på meget viktige områder.

2. Selv om markedspolitikken har medvirket til en bedring av forholdene for bøndene og prispolitikken har hatt en gunstig innvirkning på inntektsnivået i landbruket, må det dog konstateres at dette inntektsnivået ligger vesentlig under inntektsnivået i andre yrker. Hvis den felles landbrukspolitik ikke resulterer i en vesentlig endring for landbruket i denne henseende i løpet av de kommende år vil det oppstå en tillitskrise og en av Fellesskapets grunnpilarer vil befinne seg i vanskeligheter.

B. Den økonomiske situasjon i landbruket

3. De økonomiske fakta som karakteriserer situasjonen i EF's landbruk er følgende:

Takket være en produksjonsøkning på 3.3% pr. år og en reduksjon av arbeidskraften på omlag 4.5 millioner personer siden 1958 har arbeidsproduktiviteten i landbruket økt med nær 7% pr. år. Landbruket har således hatt en sterkere

produktivitetsøkning enn næringslivet sett under ett og spesielt sterkere enn i industrien.

4. Prisene på jordbruksprodukter har utviklet seg noe forskjellig i løpet av denne perioden. Etter en periode med generell stigning har det vært en viss nedgang i prisene i Vest-Tyskland, Belgia og Italia. I de andre landene har stigningen fortsatt om enn i et svakere tempo. Prisene på produksjonsmidler og arbeidskraft derimot har steget kontinuerlig hele tiden. Resultatet har blitt en synkende bytteverdi for jordbruksproduktene.
5. Forbruket av et stort antall jordbruksprodukter har hatt en svakere økning enn produksjonen av de samme produkter. Selvforsyningsgraden for jordbruksprodukter har følgelig økt og regnes nå å ha passert 90%. Det er ventet at denne tendens vil fortsette. Situasjonen varierer imidlertid fra produkt til produkt. For en del produkter som fleisk, egg og fjørfeslakt foreligger det noenlunde selvforsyning - en situasjon som ventes å forbli uendret. For produkter som fett, fórmidler (herunder fórkorn) og storfekjøtt ventes det at det store importbehovet vil vedvare. For en tredje gruppe er situasjonen den at selvforsyningsgraden forlengst er passert og at overskuddet har en tendens til å øke. Til denne gruppen hører bløt hvete, melk og sukker. I framtida må man regne med at det vil oppstå strukturelle overskudd også for andre produkter. Det gjelder spesielt for enkelte frukt- og grønnsakslag som epler, ferskener og tomater.
6. For praktisk talt samtlige jordbruksprodukter som er underlagt felles markedsordning har den interne samhandel økt. Graden av økning er imidlertid varierende såvel med hensyn til produkter som med hensyn til land. Den samlede import av jordbruksprodukter fra tredjeland har økt selv om det for enkelte produkter har vært en reell tilbakegang. Selv om det er instituert en ordning med eksportrestitusjon har det vist seg at avsetningsmulighetene på verdensmarkedet er så begrensede at det ikke har vært mulig å avsette hele overskuddet. Dette gjelder spesielt produkter som bløt hvete, smør og sukker. Dette er årsaken til at det må settes i verk ytterligere tiltak med sikte på en økning av den interne avsetning.

7. Det er framfor alt overskuddsproduksjonen og ordningen med garanterte priser for en del produkter som har ført til økte utgifter til markedsregulering for det offentlige. Mens markedsreguleringen kostet de seks medlemslandene omlag 500 mill \$ i 1960 var utgiftene steget til omlag 1 500 mill \$ i 1967 - heri iberegnet utgiftene over landbruksfondet (FEOGA). For året 1968/69 regnes det med at utbetalingene over garantiavdelingen under FEOGA vil beløpe seg til 2 000 mill \$. Dersom det ikke settes iverk spesielle tiltak regnes det uunngåelig med en sterk stigning i årene som kommer.

8. I 1960 anvendte de seks medlemslandene omlag 850 mill \$ til bedring av strukturen i landbruket. Syv år senere - i 1967 - ble det anvendt omlag 1 900 mill \$. (Betegnelsen "struktur" omfatter her bl.a. sosiale tiltak, bruksstruktur, markedsstruktur, infrastruktur, m.v.) Til tross for de forskjellige tiltak er imidlertid strukturen i landbrukssektoren fortsatt meget lite tilfredsstillende. Den gjennomsnittlige bruksstørrelse i Fellesskapet er på kun 110 dekar og den øker meget langsomt. Av EF's omlag 6 mill bruk med mer enn 10 dekar er det kun 170 000 - eller omlag 3% - som er større enn 500 dekar. To tredjedeler av alle bruk over 10 dekar har mindre enn 100 dekar og 19% av brukene befinner seg i gruppen 100-200 dekar. Brukene mellom 10 og 200 dekar representerer under halvparten av jordbruksarealet, men mer enn 80% av antall sysselsatte. Vurdert ut fra rasjonell drift har omlag 75% av samtlige bruk ikke behov for mer enn høyst 3/4 årsverk.

9. Melkeproduksjonen som representerer omlag 20% av endeproduktet i landbruket, er konsentert på de mindre bruksenheter. Mer enn 80% av melkeprodusentene har 10 kyr eller mindre og av disse igjen har 2/3 mindre enn 6. Av de 4 mill melkeprodusentene i EF er det kun omlag 75 000 som har mer enn 20 kyr. Situasjonen er noenlunde tilsvarende innenfor fleskeproduksjonen og fjørfeholdet. Økningen i bruksstørrelsen går imidlertid vesentlig raskere for de to sistnevnte enn tilfellet er for melkesektoren.

10. Aldersfordelingen innenfor landbruket reiser et spesielt problem. Sett på bakgrunn av aldersfordelingen i befolkningen som helhet viser alderspyramiden for landbruket en markert innsnevring for gruppen 40-55 år, og en unormal bredde for gruppen over 55 år. Mer enn halvparten av bøndene er 57 år eller eldre.
11. Det er klart at pris- og garantipolitikken i stor utstrekning er en funksjon av sosiale forhold og at den fortsatt vil være det så lenge strukturproblemene ikke er tilfredsstillende løst. Mange bønder befinner seg i den situasjon at de, på grunn av det begrensede produksjonspotensial som deres små bruksenheter har og av mangel på alternativ sysselsetting, må drive en mest mulig intensiv produksjon. En tilpasning til markedsforholdene kan en ikke vente for disse bruks vedkommende - de må produsere så meget som det teknisk sett er mulig. Dette gjelder spesielt for enmanns-brukene som utgjør flertallet av antallet bruk.
12. Dispariteten mellom inntektsnivået i landbruket og i andre næringer har, tross økningen i produktiviteten i landbruket, ikke endret seg. På bakgrunn av den aktuelle produksjonsstruktur og produktivitetsnivået må det ansees for å være meget små muligheter for, selv med en prisforhøyelse, å realisere en varig reduksjon i inntektsdispariteten. Innenfor næringen har inntektsdispariteten hatt en tendens til å øke.
13. Det viser seg derfor at pris- og markedspolitikken alene ikke kan bringe noen løsning på de fundamentale problemer i landbruket. Pris- og markedspolitikken har grenser og overskrider man disse resulterer det i desorganisering av markedet. Dette fører igjen med seg utgifter av en størrelsesorden som samfunnet ikke makter å bære og det uten at det samtidig resulterer i en bedring av forholdene for jordbruksbefolkningen.

Så langt Bergflødts sammendrag. I denne "status" føres det en så klar tale som en i det hele tatt kan forvente i en utredning om et politisk spørsmål. I punkt A.2. gjøres det klart at det er umulig gjennom en prispolitikk alene å heve inntektene for landbruksprodusentene så der kan komme på høyde med hva det er i andre yrker. Og det pekes på at hvis ikke den felles landbrukspolitik

resulterer i vesentlige endringer i dette, må det forventes å oppstå en tillitskrise mellom landbruksbefolkningen og Fellesskapets myndigheter.

Arsakene til at prispolitikk alene ikke er nok, kommer klart fram i punktene under B. Først fortelles det om arbeidsproduktiviteten, som har økt produksjonen med 3,3% pr. år, og det til tross for at reduksjonen i arbeidskraft hadde vært 4,5 millioner personer over den foregående 10-årsperiode. Når ikke denne økningen i arbeidsproduktiviteten sammen med reduksjonen i tallet på mennesker i landbruket hadde ført til vesentlige forbedringer av landbruksforskningens gjennomsnittlige inntekter, er årsaken framfor noe annet at produksjonen har økt raskere enn avsetningsmulighetene, og at det var oppstått overproduksjon for flere av de viktigste salgsproduksjoner.

Så følger en kort oversikt over hva det har kostet å regulere bort markedsoverskuddet, hvordan disse kostnadene økte fram til 1967, og hvordan de bare vil fortsette å øke, hvis det ikke settes inn tiltak for å regulere produksjonen etter avsetningsmulighetene. I tilknytning til dette kunne vi spekulere på hvordan inntektene i landbruket ville vært, hvis det ikke hadde vært brukt slike økende pengemengder til markedsregulering. Bare ut fra et alminnelig kjennskap til de lave etterspørselastisitetene for jordbruksvarer kunne vi uten videre svare at prisene og inntektene da ville ha falt katastrofalt.

Etter å ha gitt denne oversikten over årsakene til landbruksbefolkningens for lave gjennomsnittsinntekter, går Mansholtplanen over til å snakke om hva slags typer tiltak som må brukes for å bedre situasjonen. Og her må det selvsagt være overensstemmelse med formålspunktene i Roma-traktaten. Som vi så, foreskrives det der at den nyeste og mest arbeidsproduktive teknikk som til enhver tid foreligger, skal brukes som middel til å heve produsentenes inntekter.

Av det kan ikke konklusjonen om tiltakene bli annet enn at tilpassingen av totalproduksjonen etter avsetningsmulighetene må skje ved en tilstrekkelig rask reduksjon av den gjenværende landbruksbefolkning. Bare det er et middel som gjør det mulig å fortsette de "tekniske fremskritt", samtidig som totalproduksjonen ikke skal bli så stor at det blir overskudd som krever store og

økende uttellingene til markedsregulering. Bare dette er også et middel til å få undersysselsatt og lite verdiskapende arbeidskraft (i nasjonalregnskapets terminologi) i landbruket, frigjort for sysselsetting i "mer verdiskapende" næringer.

Om vi etter dette skal forsøke med en kort oppsummering av hva som har vært hovedmomentene i etterkrigstidens landbruksøkonomiske tilpassingsfilosofi, kan vi si følgende: Den har vært at det er nasjonaløkonomisk lønnsomt å erstatte arbeidskraft i landbruket med teknologi som føres inn i landbruket fra andre økonomiske sektorer og andre geografiske områder. Men samtidig har den også vært at det er samfunnsøkonomisk forkastelig og finansøkonomisk umulig ikke å drive en produksjonsregulering som avpasser totalproduksjonen til avsetningsmulighetene i det marked som eksisterer.

B. Idéen om "den rasjonelle og bærekraftige" bruksenhet

Går vi nå et øyeblikk tilbake til de måtene vi klassifiserte ressursene på fra s. 50 og utover, vil vi raskt forstå at den landbruksøkonomiske filosofi i etterkrigstida har bygd på det vi kalte den "sosialøkonomiske" klassifiseringsmåten for ressursene. Derfor er også landbrukspolitikken hva virkemidlene angår bygd opp omkring de inntekts- og kostnadsposter som er referert på s. 59. Fra landbruksorganisasjonenes side har kravene om myndighetenes hjelp til å sikre og forbedre økonomien for produsentene først og fremst gått på å få høyere produktpriser for å øke bruttoproduksjonsverdien i takt med økningen av kostnadene ved innkjøp av råvarer, drivstoffer etc. og økningen i det generelle lønnsnivå for andre større yrkesgrupper.

Dette kom klart til uttrykk i en uttalelse fra en komité av representanter fra Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag så tidlig som i 1946. Det ble av denne komitéen laget en beregning som viste at:

"skal jordbruket med rasjonell drift og full produksjon make å betale det utførte arbeid - såvel leiet som eget - med en timelønn på kr 2,05 svarende til 85% av den gjennomsnittlige timelønn i industrien, må de någjeldende prosentpriser økes med 50,3%."

(Sitert fra Norges Bondelag: Prisavtalen for jordbruket, Oslo 1953).

Komitéen var imidlertid klar over at en slik heving av prisene ikke kunne skje med én gang:

"Komitéen kan derfor subsidiært gå med på at en legger beregningsutvalgets syn til grunn for priskravet, slik at en i arbeidet for likestilling i jordbruket til enhver tid må kreve slike priser for jordbrukets salgsprodukter at nedlagt arbeid i jordbruket ved rasjonell drift blir betalt med lønnstariffens minstelønn, i gjennomsnitt for tiden kr 10,50 pr. dag." (Kilde som ovenfor).

I begge disse sitatene står "rasjonell drift" som det krav landbruksorganisasjonene stiller til sine medlemmer som motytelse for å få produktpriser som gir likestilling i arbeidsinntekt.

Ut fra denne måten å tenke seg jordbruksprodusentenes likestillingsproblemer løst på, måtte det selvfølgelig snart dukke opp spørsmål etter hva som er rasjonell drift. Og dette er da flere ganger siden forsøkt forklart uten at vi ennå har fått en forklaring som alle "underinteressene" i landbruksbefolkningen kan godta. Både landbruksorganisasjonene og myndighetene kom imidlertid etter hvert fram til en formulering av likestillingsmålsettingen for landbrukspolitikken, hvor den ble koplet sammen med et "effektivitetskrav" på følgende måte:

"Den offisielle målsettingen for effektiviteten i jordbruket går ut på at inntektsmålsettingen så langt det er mulig, må søkes sikret ved produktivitetsfremmende og kostnads-senkende tiltak. Bare gjennom et effektivt og rasjonelt jordbruk kan det skapes grunnlag for en høy og stabil levestandard i jordbruket på lengre sikt."

(Her sitert fra Chr. Kjørven: Landbrukspolitik, Oslo 1969, s.41).

På s. 44 i samme boka, stiller forfatteren fram sitt eget syn på hvordan det som står i sitatet bør brukes under prioriteringen av "underinteressene" i Landbruksorganisasjonenes medlemsmasse:

"Av inntektsmålsettingen går det fram at det kreves en viss effektivitet for å få økonomisk likestilling. I dette ligger det at de som er mindre effektive, ikke har krav på slik likestilling. Slik må det også være om en skal få økonomisk drivkraft til rasjonalisering i næringen. Med full økonomisk utjevning mellom de forskjellige bruk, ville det ikke bli

noen interesse for utbygging av mer bærekraftige bruk?"

Her er klart "rasjonalisering av næringen" satt opp som en interesse foran økonomisk likestilling mellom større og mindre brukere og mellom brukere i forskjellige bygder og distrikter.

Hva er så en "rasjonell og bærekraftig" bruksenhet? Spør vi noen som bruker slike begreper som uttrykk for sin landbrukspolitiske ideologi, vil vi få svar som dette: Det er et bruk hvor den faste familiearbeidskraften har full sysselsetting hele året når den anvender tidsmessig teknologi. Med tidsmessig teknologi menes da en teknologi som gir tilfredstillende høy arbeidsproduktivitet ut fra hva som er alminnelig antatt å være tilfredstillende arbeidsproduktivitet til enhver tid. Altså er begrepet "rasjonell og bærekraftig bruksenhet" udefinert uten at vi først har besluttet hva som skal godtas som tidsmessig teknologi.

På dette punktet er første del av artikkel 39 i Roma-traktaten klar sammenliknet med hva vi til denne tid har greidd å få formulert fra norske landbruksorganisasjoner og politiske myndigheter. I Roma-traktaten er det nemlig slått fast at landbrukspolitikken skal fremme tekniske framskritt i landbruksnæringen, og det kan ikke tolkes på stort annen måte enn at det skal være et mål å gjøre arbeidsproduktiviteten så høy som den foreliggende teknologi til enhver tid gjør mulig. Forat dette skal være privatøkonomisk eller bedriftsøkonomisk riktig for den enkelte bruker, må selvsagt verdien av den arbeidskraften som innspares når ny teknologi innføres, være større i andre næringer enn i landbruket. Både hos professor Heady og i Mansholtplanen er dette forutsatt. Det regnes med at arbeidskraften kan oppnå større lønnssevne i andre næringer, og at bidraget til nasjonalproduktet av en enhet arbeidskraft derfor også blir større hvis den overføres til andre næringer.

Når det gjelder den "rasjonelle og bærekraftige" bruksenhet, kommer vi til at det er en enhet som må vokse i størrelse i takt med de "tekniske framskritt". I planteproduksjonen må arealet pr. sysselsett øke med økningen i hans arbeidsproduktivitet. I husdyrproduksjonen må besetningsstørrelsen øke i takt med produktivitetsøkningen på grunn av at det f.eks. brukes mer kraftfôr, som reduserer arbeidet med fôringen, med innføringen av rørmelkeanlegg og tankhenting av melk, som reduserer arbeidsbehovet i melkingen og melke-

stellet, med innføringen av mekaniserte utgjødslingsinnretninger, som reduserer behovet for arbeid med reingjøringen osv.

- Vi skulle ikke behøve å utdype disse sammenhengene mer enn dette for å skjønne hva som til enhver tid er et "rasjonelt og bærekraftig" bruk, er bestemt av den teknologi som tilføres landbruket utenfra.
- De sektorer som skaper den nye teknologien, er først landbruksforskningen, enten den foregår i offentlig eller privat regi, deretter den industrien som setter teknologien i produksjon, og til sist handelsbedriftene som ved hjelp av sine effektive markedsføringsmetoder sørger for å få solgt teknologien til produsentene.

Så lenge som denne teknologiske utviklingen fortsetter å gå videre, og fortsetter å skaffe landbruket produksjonsmidler som øker produktiviteten av arbeidet, vil det ikke være mulig å nå fram til bruksenheter som blir "rasjonelle og bærekraftige" over en lengre framtidsperiode. Det "rasjonelle og bærekraftige" bruket, blir noe som alltid er større enn selv de mest "effektive" bruksenheter vi har, fordi det alltid vil komme nye og mer arbeidssparende teknologi fra forskningen og industrien også etter at et bruk er "utbygd" til en "bærekraftig" enhet med den teknologien som fantes på det tidspunkt utbyggingen skjedde.

En landbrukspolitik som drives etter prinsippet at det bare er slike "rasjonelle og bærekraftige" enheter som skal oppnå likestilling, kan, teoretisk, aldri nå fram til en stabil bruksstruktur og en stabil landbruksbefolkning før det ikke lenger er mulig for forskningen og industrien å skaffe mer arbeidsproduktiv teknologi.

oo0oo

- Som det imidlertid går klart nok fram av bl.a. det som foran er sitert fra Mansholtplanen "Landbruket 1980", er det aldri en tilstrekkelig forutsetning for å løse likestillingsproblemet for landbruksbefolkningen at en greier å få ut av næringen alle produsenter som ikke har bruk som tilfredsstillende landbrukspolitikens krav om "rasjonalitet og bærekraftighet".

Det hjelper nemlig ikke til å avhjelpe inntektsproblemet for den landbruksbefolkningen som til enhver tid er igjen etter at teknologien har gjort en ny slump produsenter overflødige, at de kan produsere med stadig mindre kostnader pr. enhet markedsførte produkter,

hvis samtidig totalproduksjonen er økt mer enn økningen i markedsbehovet. For hvis det er tilfelle, vil prisene på salgsproduktene reduseres raskere enn reduksjonen i produksjonskostnadene. Vi er da i en situasjon som vi før har snakket om, med markedet som den mest begrensede ressurs. Og denne begrensningen for økt økonomisk likestilling for de gjenværende produsenter, står de tekniske framskritt på produksjonssiden hjelpeløs overfor. Slike markedsproblemer kan bare løses enten ved at totalproduksjonen reguleres, eller at det settes inn pengemidler til markedsregulering ved oppkjøp av overskuddsvarer, som så må fjernes fra markedet på en slik måte at de ikke virker til å senke prisene under kostnadsnivået. I Mansholtplanen vises det tydelig at behovet for slike pengemidler kan økes enormt på kort tid til tross for at det skjer en så kraftig nedgang i tallet på sysselsatte i jordbruket som i EF-landa fra 1958 til 1968.

C. "Den rasjonelle og bærekraftige bruksenhet" og markesandelene

En landbrukspolitikk som søker å løse landbruksbefolkningens inntektsmessige likestillingsproblem bare ved utbygging av "rasjonelle og bærekraftige bruksenheter", kan være en umulig landbrukspolitikk. Hvis nemlig utbyggingen av slike enheter også øker totalproduksjonen av landbruksvarer som det på forhånd er full markedsdekning av, vil overproduksjonen trykke prisene på salgsproduktene raskere nedover enn nedgangen i produksjonskostnadene som oppnås ved "rasjonalisering" på utbyggingsbrukene. Denne negative sammenhengen mellom "rasjonalisering" på enkeltbruk og bruttoproduksjonsverdien av hele produksjonen fra alle produsentene samlet, har den amerikanske landbruksøkonomen W.W. Cochrane kalt "landbrukets økonomiske tredemølle" (I boka: Farm Prices, Myth and Reality, Minneapolis, 1958).

Cochranes "tredemøllleteori" gjelder for landbruksnæringer som har nådd så langt i produksjonsøkning at markedet er blitt den mest begrensende ressurs for videre lønnsom produksjonsøkning for næringen samlet. Videre gjelder den bare under forutsetningen at det ikke er mulig å øke midlene til markedsregulering ut over et rimelig nivå. Hans teori gjelder således en situasjon som den det er gjort rede for i Mansholtplanen "Landbruket 1980". Hos oss gjelder den - i det minste langt på vei - for de viktigste husdyr-

Teorien tar utgangspunkt i det faktum at de enkelte brukere ikke har like muligheter for å finansiere ny og mer kostnads-senkende teknologi. Videre er de heller ikke like dyktige til å utnytte de kostnadssenkende muligheter den nye teknologien gir. Forskjeller mellom brukerne som fører til disse ulikhetene er knyttet til størrelsen på bruka, den inntekt og likviditet de forskjellige brukere alt har, naturgitte vilkår for produksjon, beliggenhet i forhold til markedet både for produktene og de produksjonsfaktorer som kjøpes inn til bruket, og - ikke minst - til brukernes individuelle dyktighet både som driftsledere og i utførelsen av de enkelte arbeidsoperasjoner i produksjonen. Det spiller også en rolle hvor store krav brukerfamilien stiller i sitt eget private forbruk. Sparsomhet i privatforbruket gjør det mulig å anskaffe mer moderne teknologi enn ødselhet under ellers like vilkår. Når det gjelder evnen til å anskaffe og utnytte ny teknologi for å senke produksjonskostnadene pr. produktenhet, er alt dette av betydning. Jo flere av de ting som er nevnt og som er gunstige for en gitt produsent, jo bedre vil hans vilkår være for både å anskaffe og utnytte moderne teknologi med kostnads-senkende effekt.

Den "tredemøllen" Cochrane beskriver, settes i gang ved at noen av produsentene innfører ny teknologi for å senke produksjonskostnader pr. produktenhet, og derved sin nettoinntekt. Slik kostnadssenkende rasjonalisering er imidlertid koplet sammen med en økning i vedkommende produsenters varemengder. Når det på forhånd er full markedsdekning, blir disse produsenters tillegg til sine tidligere markedsandeler en overproduksjon som trykker produktprisene nedover.

Dette er en helt logisk konklusjon. Det er ikke de produsentene som holder sin produksjon konstant fra år til år som skaper vareoverskudd, men de som fortsetter å øke sin produksjon også etter at markedsdekning er nådd.

Ut fra en bedriftsøkonomisk vurdering alene, er det riktig at enhver produsent utnytter enhver mulighet til å øke sin nettoinntekt ved å ta i bruk de midler som foreligger for dette. Og ut fra en slik vurdering blir også alle produsenter oppmuntret til å gjøre det samme både av markedsføringsfolkene i de industri- og handelsbedrifter som forsyner landbruket med ny teknologi, og fra den offentlige rådgivnings- og rettledningstjeneste i drifts-

Forutsetter vi (som Cochrane gjør i sin teoretiske modell) et uregulert marked for produktene, faller prisene til alle produsenter like mye, enten det er de få eller de mange som lager overproduksjonen. Om det skal være privatøkonomisk lønnsomt å ta i bruk kostnadssenkende og produksjonsøkende teknologi i en slik situasjon, avhenger av om det er kostnadene eller produktprisene som faller mest. Derfor kan det være lønnsomt for noen produsenter å innføre ny teknologi, men forutsetningen er da at den senker kostnadene mer enn prisfallet på produktene.

Alle produsenter kan imidlertid ikke få forbedret privatøkonomi med dette midlet. For hvis alle økte sin produksjon forholdsvis like mye, f.eks. 10% over en femårsperiode, mens markedet ikke økte mer enn 5% over samme tidsrom, ble resultatet en økning i overproduksjonen. Prisfallet på grunn av dette, ville ramme alle produsentene.

Men det er ikke slik noen gang at alle produsentene er like raske til å ta i bruk ny teknologi. Cochrane finner det for illustrasjonens skyld nok å dele produsentene i to grupper, som han kaller "Mr. Early Bird" og "Mr. Average Farmer" ("herr Morgenfugl" og "herr gjennomsnittsbonde"). Den første gruppen er de som er tidlig ute med å ta i bruk det nye som kommer fra forskningen og industrien, og som på den måten kan være istand til å senke sine kostnader raskere eller like raskt som nedgangen i prisene. Den andre gruppen er de som venter lengre, og som ikke tar det nye i bruk før de presses til det av fallet i produktprisene. Men når de så kommer etter, øker produksjonen enda mye raskere, og dermed må den første gruppen ta i bruk enda mer kostnadssenkende og produksjonsøkende teknologi for å opprettholde lønnsomheten av sine bruk.

Vi skjønner at dette er en prosess som ikke kan vedvare særlig lenge før det blir umulig å opprettholde en rimelig inntekt og levestandard på bruk som drives av gjennomsnittsbønder. Og det som skjer, er at de som ikke greier å følge med, etter hvert presses ut av markedet. Det kan foregå ved at de går tilbake til å produsere det de trenger i sine egne husholdninger for å overleve, altså at de tvinges tilbake i retning selvforsyningsøkonomi. Dermed frigjør de seg fra markedsavhengigheten, men samtidig må de også gi avkall på forbruksvarer og produksjonsmidler som kjøpes inn til garden utenfra. Men det kan også skje ved at de gir opp jordbruket, og går over i andre yrker.

Det er liten tvil om at det er denne prosessen som har vært i virksomhet i etterkrigstiden i de vestlige industriland, og som har ført til slike kjempemessige reduksjoner i jordbruksbefolkningen som vi har nevnt et eksempel på i EF-landa fra 1958 til 1968.

I Sverige ble (etter Sven Holmström: Svenskt jordbruk - förut-sättningar, produktion, framtid, St.holm, 1970) tallet på bruksenheter over 20 dekar jordbruksareal redusert fra 282 178 i 1951 til 173 081 i 1966. Fra 1938/39 til 1968 ble den totale årlige arbeidsinnsatsen i svensk jordbruk (iflg. samme kilde) redusert med 70%. Et motstykke til nedgangen i arbeidsinnsats er økningen i tallet på traktorer og skurtreskere i svensk jordbruk. Tallet på traktorer pr. 1000 dekar jordbruksareal var (samme kilde som ovenfor) 0.2 i 1937. I 1951 var det 10 ganger så stort, og i 1968 nesten 30 ganger så stort. Skurtreskere var ikke med i svensk jordbruksstatistikk før 1950. Da var det 100 stykker. I 1968 var tallet 17 100.

Vi skjønner uten videre at bare for å få bruttointekter som er store nok til å dekke kostnadene med den kolossale økningen i "importerte" ressurser til gårdene som disse tallene forteller om, må hvert bruk som skal tilfredsstille kravene til en "rasjonell og bærekraftig" bruksenhet, få økt sine markedsandeler i takt med økningen i utgiftene til "importerte" produksjonsmidler.

D. "Den rasjonelle og bærekraftige bruksenhet" og strukturpolitikken

Vi har i foregående avsnitt forhåpentligvis greidd å føre tilstrekkelig dokumentasjon for riktigheten i påstanden at med innføringen av stadig mer arbeidsproduktiv teknologi i landbruket, må tallet på bruk og brukere med vesentlig handelsproduksjon gå tilbake for at de som tar den nye teknologien i bruk både skal få store nok markedsandeler og stor nok bruttoinntekt.

Men utviklingen krever også at de får mer av ressurskategorien jord eller naturgrunnlag. Grunnen for dette har vi vært inn på tidligere. Her skal vi gi noen tilføyelser om hvordan dette har virket på det vi kaller strukturpolitikken og jordlovgivningen.

Går vi igjen tilbake til førkrigstiden, finner vi at politikernes syn på hva som var samfunnsmessig gunstig bruksstruktur i landbruket var omtrent det motsatte av hva det ble etter krigen. Et høvelig sitat som viser tankegangen i mellomkrigstiden, kan vi ta fra Innstilling I fra Jordkommissjonen av 1919 (Sammendrag av betingelser for jordbruksreformen 1919):

"Så lenge der på den ene side er overflødig jord skikket for jordbruk og på den andre siden er jordløse skikkede folk som ønsker sig jord til en heim uten å kunne komme til, så lenge vil der være en latent social uro skapt av misnøyen hos disse. Dette motsetningsforhold som ikke skyldes jordmangel, men en mangelfuld organisasjon, omsetning og fordeling av jordoverskuddet skaper en social friksjon i like grad skadelig for en sund, naturlig og rolig utvikling av samfunnsforholdene som for de enkelte som berøres av det. En åpen adgang for en sådan jordsøker til å få sig jord til heim vil bety bedre utnyttelse av de verdier som ligger i den jordsøkendes arbeidskraft idet han får utnytte sine krefter der hvor han selv vil, og en bedre og sundere utvikling av bondesamfundet. Dette vil få mere naturlige vekstvilkår således som disse tilsies av bondenæringens evne til å trekke folk til sig, mens bondesamfundet som forholdene nu er stenges i sin vekst, idet der står folk ferdige til å ta fatt å rydde og bygge og leve bondens kår men som ikke kan komme til. Det må være en sak

av den største samfundsmessige betydning å få rettet på dette forhold, ti intet samfund kan være tjent med at en næring som er av den største betydning for samfundet holdes tilbake i sin naturlige utvikling og vekst. Det må i det hele være en samfundsoppgave av første rang å søke å fjerne hindringer som ligger i veien for skikkede folk som vil ta fatt på jorden og leve bondens liv og dele hans kår. Kommisjonen behøver ikke å gå nærmere inn på de viktige samfundsinteresser som knytter sig til en sterk selveiende bondestand. Man skal bare peke på en ting. Det at en mann eier og bruker jord og der har heimen sin, skaper en rekke for samfundet som for vedkommende selv verdifulle egenskaper. Det er vel få ting som i den grad oppdrar folk som det å eie og drive sin jord. Ti det går ikke uten intenst arbeide og den største nøisomhet, sparsomhet og omtanke, alt sammen egenskaper like verdifulle for samfundet som for den enkelte. Selve yrket fører med sig at her i fortrinlig grad vil bli oparbeidet og vedlikeholdt de verdifulle karakteregenskaper som til alle tider har båret utviklingen, og som intet samfund i lengden ustraffet har kunnet undvære. Man vil i denne forbindelse også peke på at jordbruket er en av de få næringer som gir en sund og naturlig arbeidsplass for barna, idet jordbruket som regel er betinget av at barna fra første stund deltar i gårdens arbeide. Den store oppdragende betydning det har at barna således straks blir vennet til nyttig og jevnt arbeide, kan ikke vurderes høit nok. Man vil også nevne at ved de jevne almindelige bondebruk er motsetningsforholdet mellom arbeidsherre og arbeider praktisk talt ophevet. Bonden som sitter på et av våre almindelige bondebruk og driver sin jord ved sin og sine barns arbeidskraft er sin egen arbeidsherre og sin egen arbeider. I denne forbindelse vil kommisjonen også peke på nødvendigheten av ved en rasjonell jordpolitikk å skape slike vilkår at bondeungdommen kan bli knyttet til jordbruket. Enhver bestrebelse i den retning vil bidra til å motvirke skadelig utvandring og overhåndtakende innflytning til byene."

Filosofien i dette sitatet ble nedfelt i jordloven av 1928, som åpnet adgang til ekspropriasjon av jord for utdeling til småbønder og småbrukere, og til å bruke rettsapparatet for å gjøre husmannsbruk og bykselbruk til selveierbruk. Denne filosofien var også en sterk drivkraft bak den omfattende bureisingsvirksomhet med tilskott fra staten som ble drevet i mellomkrigsåra.

Etter andre verdenskrigen var situasjonen i næringslivet fullstendig forandret fra hva den var i mellomkrigstida. Landbruksforskningen og tilgangen på nye produksjonsmidler i landbruket hadde gjort enorme framskritt. Innen den landbruksfaglige ekspertisen - og også i de politiske partiene - var utnyttelsen av de vitenskapelige landevinningene for økt arbeidsproduktivitet og produksjon blitt en hovedsak.

Av slike grunner måtte den strukturpolitikken som var fundert på en slik filosofi som hos Jordkommisjonen av 1919 fortone seg som gammeldags og framskrittsfiendtlig bonderomantikk. At flest mulige mennesker skulle ha sine egne jordbruk, og der "drive sin jord ved sin og sine barns arbeidskraft", var en tanke som gikk stikk imot den nye tids spesialiserings-, effektivitets- og rasjonaliseringstankegang.

Denne omsnuingen i tankegangen måtte ha pågått før andre verdenskrigen sluttet. Det ser vi av at det alt i de par første etterkrigsår ble satt ned svære utredningsutvalg for å gjennomgå situasjonen i landbruket, og komme med forslag til nye retningslinjer for både den offentlige rådgivningstjenesten og landbrukspolitikken.

Det utvalget som det er mest grunn til å nevne i en oversikt som her, er Jordbrukets produksjons- og rasjonaliseringskomité av 1946. Dette utvalget leverte en rekke delinnstillinger som munnet ut i forslag bl.a. om opprettelsen av Landbruksteknisk institutt og Norges landbruksøkonomiske institutt. Det førstnevnte skulle arbeide med forskning og rådgivning på det maskintekniske område. Det andre skulle drive forskning og rådgivning i drifts- eller produksjonsøkonomiske spørsmål på de enkelte bruk.

Av størst interesse for dette kurset, er utvalgets "Innstilling V, om Rasjonell utnytting av jorda og utforming av høvelige bruksstørrelser". Denne ble avgitt i mars 1949.

Noen sitater fra mandatet viser best hvor forskjellig filosofien om strukturpolitikken var blitt fra den som Jordloven av 1928 bygde på:

"Nemnda skal komme med forslag til retningslinjer for landets jordbrukspolitik. Herunder må det tas hensyn til at de jordbrukspolitiske tiltak i størst mulig grad må føre

med seg en økning av effektiviteten og avkastingsevnen i jordbruket.

Forslagene bør mellom anna omfatte tiltak som sikrer en effektiv utnyttning av alle tekniske hjelpemidler og gjør bruken av maskinutstyr praktisk mulig og lønnsom."

(Understrekningene ved SB).

.....

"forslagene (bør) omfatte tiltak som kan bidra til en rimelig fordeling av arbeidsoppgavene mellom ulike strøk og brukstyper og føre til utvikling av høvelige bruksstørrelser."

.....

Spørsmålet om å forbedre produksjonsapparatet og nytte ut produksjonsmidlene på beste måte for å få størst mulig og billigst mulig produksjon kan neppe sies å være tidsbetont. Det er heller ikke på noen måte begrenset til å gjelde landbruket. Selve utviklingen innen de forskjellige næringer beviser at det i store trekk skjer en fortløpende rasjonalisering. De enkelte næringsdrivende, næringsorganisasjonene og i den seinere tid også staten, søker å fremme best mulig utnyttning av de naturgitte produksjonsfaktorer, den menneskelige arbeidskraft og de tekniske hjelpemidler. Rasjonaliseringen kan derfor sies å være en prosess som pågår kontinuerlig. Dette har kanskje særlig vært tilfelle i landbruket som er den primære næringen i alle land.

Etter hvert som produksjonsapparatet blir bygd ut med stadig nye tekniske hjelpemidler, stiger kravet om rasjonell utnyttning av dette. Som alt nevnt må en ta sikte på å nytte de naturgitte produksjonsfaktorer på beste måte. Like ens må en ta sikte på å nytte best mulig den arbeidskraft som til enhver tid kan disponeres i næringen. For å øke arbeids effektiviteten, med andre ord få størst mulig produktutbytte pr. innsatt arbeidstime, må også alle tekniske hjelpemidler nyttes ut så godt det lar seg gjøre under våre driftsforhold. Derved vil også jordbruksarbeidet, som ofte er tungt, kunne utføres med mindre slit." (Understrekningene ved SB).

"Jordbruket kan neppe i samme utstrekning som enkelte andre næringer basere sin produksjon på masseframstilling med stor innsats av tekniske hjelpemidler. Men når det gjelder utnyttning (utvalgets utheving) av de tekniske hjelpemidler som til enhver tid står til disposisjon, må jordbruket ikke stå tilbake sammenlignet med andre næringsgrener, eller med jordbruket i andre land.

Produksjons- og arbeidseffektiviteten kan økes ved å øke avkastningen pr. arealenhet og arbeidstime, ved å minke produksjonskostnadene pr. produktenhet eller ved å legge om drifta til andre driftsformer som passer bedre for naturvilkårene og for de bruksstørrelser en har. Effektiviteten kan også økes ved å skape mer høvelig bruksenheter.

En kan i grove trekk skille mellom 2 former for rasjonalisering i landbruket:

- a. Rasjonalisering på kort sikt, eller indre rasjonalisering.
- b. Rasjonalisering på lang sikt, eller rasjonalisering ved endring i landbrukets struktur."

De som forstår hvilket fullstendig annerledes syn på jordbruksstrukturen som må ligge bak disse sitatene fra Produksjons- og rasjonaliseringskomitéens innstilling enn det som rådde i Jordkommissjonen av 1919, vil også forstå at vi her antakelig står overfor ett av de største generasjonsopprør i landbrukspolitikken historie. At opprøret var vellykket, i den forstand at den nye generasjonen greidde å overvinne all motstand bygd på foreldregenerasjonens filosofi, vitner jordbruksstatistikken fra etterkrigstiden klart om. Idag er det mye som tyder på at vi er inne i et nytt generasjonsopprør, hvor stadig flere av den tredje generasjon i denne rekken gjør seg ferdig med sin foreldregenerasjons filosofi fordi den ikke lenger ser ut til å være "i pakt med tiden".

oo0oo

Det viktigste forskningsmessige grunnlag som den nye strukturpolitikken kom til å bygge på, er regnskapsundersøkelser. For å gjøre materialet for slike undersøkelser bedre, ble ved opprettelsen av Norges landbruksøkonomiske institutt,

avdeling for innsamling og bearbeiding av gårdsregnskapet i Selskapet for Norges Vel, overtatt av det nye instituttet. Tallet på regnskapsverter ble samtidig utvidet betydelig for å få et mer representativt materiale. Senere blir granskingene av dette materialet hvert år publisert i heftet Driftsgranskinger i jordbruket. Det er nå regnskaper fra ca. 1000 bruk, fra de forskjellige landsdeler og forskjellige størrelsesklasser etter jordbruksareal disse granskingene omfatter.

På grunnlag av slike regnskapsgranskinger var det Produksjons- og rasjonaliseringskomitéen kom fram til sine konklusjoner og forslag om hvordan den framtidige bruksstruktur i norsk jordbruk burde være. Komitéen skilte mellom følgende tre hovedtyper bruk:

"a. Selvstendige gårdsbruk er bruk som er så store at de i det vensentligste gir arbeid for en familie av normal størrelse hele året under forutsetning av en rasjonell driftsorganisering og utnytting av tekniske hjelpemidler."

.....

Det er hensynet til utnyttingen av den faste arbeids-
hjelpen på bruket og mulighetene for bruk av tekniske
hjelpemidler som må veie tyngst ved vurderingen av
bruksstørrelsen. Minimumskravet som en må arbeide mot
bør være at bruket under de rådende driftsforhold og
med rasjonell driftsorganisering stort sett kan gi
arbeid hele året for arbeidskraften til en familie av
normal størrelse. Et selvstendig gårdsbruk bør ikke
være mindre enn at det er arbeid året rundt for 3
voksne personer."

Begrunnelsen for å knytte bruksstørrelsen til en fast mengde arbeidskraft på denne måten var:

"Det norske jordbruket bygger i stor utstrekning på slektsgårder som overdras fra far til sønn. En minimumsbruksstørrelse som sysselsetter 3 voksne personer vil muliggjøre at sønnen kan gifte seg før han overtar gården, og den oppvoksende slekt kan også lettere søke ut for å skaffe seg nødvendig utdanning."

På punktet hvilke brukstyper som bør favoriseres med tilleggsjord både ved nydyrking og dyrka jord som kommer på salg, var komitéen klar:

"det er de selvstendige gårdsbruk som er for små som først og fremst bør søkes gjort større. Både jord som skaffes til veie ved frivillig salg og jord som eksproprieres bør fortrinnsvis legges til slike bruk." (Alt i sitatet er uthevet i innstillingen).

"b. Støttebruk er bruk som er så små at brukeren i det vesentligste er beskjeftiget i andre yrker".

Etter en del betraktninger om hvilke typer støttebruk som bør gå foran andre når det er snakk om tilleggsarealer, sier komitéen (med uthevet trykk):

"Ut fra disse betraktningene bør en i den framtidige jordpolitikk søke å hindre reising av nye støttebruk ved deling av eldre selvstendige gårdsbruk, bortsett fra i spesielle tilfelle. En uheldig oppdeling av bruksenheter i jordbruket vil ha meget langvarig virkning. Det må derfor bestemt advares mot en konjunkturbetonet reising av støttebruk og for små bruk."

Den siste perioden i sitatet er interessant fordi komitéen med "konjunkturbetonet" sikter til jordpolitikken i mellomkrigstiden. Den var fremmed overfor tanken at også den jordpolitikken den selv la opp til, kunne være konjunkturbetont, bare med motsatt fortegn.

"c. Bustadbruk er tomtebruk hvor brukeren har sitt yrke i andre næringer. ... Jordbrukspolitisk må disse brukene vurderes etter sin sosiale betydning. De driver ikke salgsproduksjon og bør ikke regnes som produksjonsheter i landbruket."

.....

"Nye bustadbruk bør ikke ha mer jord enn at det er plass til hus og skikkelig hage. Arealet kan variere noe etter som det er dyrka jord, dyrkbar jord eller skogtomt."

oo0oo

På grunnlag av vurderinger og forslag som hos Produksjons- og rasjonaliseringskomitéen av 1946, ble så Jordloven av 1955 til. De bestemmelser i denne "Lov av 18. mars 1955 (med senere endringer)

om tilskiping av jordbruk" som er av størst interesse i denne sammenhengen, er formålsparagrafen og bestemmelsene om statens forskjøpsrett og adgangen til ekspropriasjon.

Formålsparagrafen lyder:

"Denne lov har til føremål å leggja tilhøva slik til rette at jordvidenne i landet med skog og fjell og alt som høyrer til, kan bli nytta på den måten som er mest gangløg for samfunnet og dei som har yrket sitt i jordbruket.

For å fremja dette føremålet kan staten hjelpe til med å skaffe jord, beitemark, skog og annan grunn og rettar

- a) til reising av nye bruk som er store nok til å gi eigaren og huslyden hans trygge økonomiske kår,
- b) til utviding av eldre bruk så dei kan nå dette målet i eitt eller fleire steg.

Der arbeidstilhøva eller andre tilhøve gjer det ynskjeleg, kan staten like vel hjelpe til med å reise mindre bruk og utvide små bruk." (Siste perioden her er ny i 1965, og er i realiteten en oppmyking av de strenge reglene som står i punkt a) og b).

Både forskjøpsrett til jord som kommer på salg, og ekspropriasjon kan etter Jordloven nyttas av staten for å skaffe jord til lovens formål. Den som får overdratt til seg jord som staten har kjøpt eller ekspropriert, har etter paragraf 48 "plikt til å bu på eigedomen og sjøl drive han på forsvarleg vis".

oo0oo

I en fullstendig landbrukspolitisk sammenheng, hvor vi må være klar over at det å gi en "eigar og huslyden hans trygge økonomiske kår" vil kreve langt mer enn at han får et bruk hvor han er fullt sysselsatt året rundt med bruk av "rasjonell" teknikk, er strukturpolitikken etter jordloven bare en liten del av en meget komplisert helhet. I dag er det lite sannsynlig at vi ville fått en jordlov som bygde så selvsagt på forutsetningen at det er bruksstørrelsen alene som avgjør om et bruk skal gi tilfredsstillende underhold eller ikke.

E. Strukturutviklingen i norsk jordbruk belyst med tall

1. Tallet på bruk

Da vi har fått den store strukturendringen etter andre verdenskrigen, og vi har fullstendige jordbrukstallinger fra 1949, 1959 og 1969, kan vi lese oss til hovedtrekkene i utviklingen ved å sette sammen tall fra disse tellingene og ved å føye til foreliggende anslag for senere år.

Statistisk Sentralbyrå fører opp tall for bruk over 5 dekar jordbruksareal, og sumtallene for slike bruk i hele landet var ved de tre tellingene:

1949	...	213 441	bruk
59	...	198 319	"
69	...	154 977	"
1973	...	125 031	"

Tallet for 1973 er her tatt fra NOU 1974:26 - Støtteordninger i landbruket (Øksneskomitéen).

2. Gjennomsnittsstørrelsen

Etter den strukturpolitikk som er knesatt i Jordloven, og som nå skulle ha virket i nær på en 20-årsperiode, skulle vi vente at den gjennomsnittlige bruksstørrelse var gått betydelig opp. Nedgangen i tallet på bruk skulle vel også gi en slik forventning. Det er imidlertid ikke tilfelle.

Gjennomsnittsstørrelsen av alle bruk over 5 dekar var iflg. Øksneskomitéen:

1959	50	dekar
1969	62	"

For bruk over 20 dekar var den:

1949	65	dekar
1959	66	"
1969	75	"

I Danmark og Sverige var gjennomsnittsstørrelsen i 1969 henholdsvis 202 og 187 dekar. (Øksneskomitéen).

3. Jordbruksareal i drift

En hovedårsak til at ikke den gjennomsnittlige bruksstørrelse er økt nevneverdig, samtidig som tallet på bruk er gått så kraftig ned, finner vi i reduksjonen i jordbruksareal i drift. For 1959, 1969 og 1973 er disse tall (etter Øksneskomiteen):

1959 ...	10 107 000	dekar
1969 ...	9 863 000	"
1973 ...	9 037 000	"

Langt den sterkeste nedgangen er kommet etter 1969. På disse fire år er jordbruksareal i drift redusert 8,4%. Prosenttallet varierer fra 2,2 i Vestfold til over 20 i de tre nordligste fylkene. I Finnmark er nedgangen hele 26,6%

I flere strøk i Nord-Norge er det neppe for sterkt tatt i om vi sier at det de par siste år er en sammenbruddssituasjon i jordbruket.

4. Arbeidsstyrken

Fra juni 1970 foreligger det fra Budsjettnemnda for jordbruket en "Innstilling om prognose for arbeidsforbruket i jordbruket fram til 1980". Oppstillingen nedenfor gjelder utviklingen i beregnede årsverk i samtlige næringer:

	1949	1959	1966	1968	1974
Beregnet årsverk utført i alle næringer (1000)	1 401	1 426	1 488	1 519	
Beregnete årsverk utført i jordbruket (1000)	313	229	183	170	120 ^{x)}
Andel årsverk utført i jordbruket, prosent	22,3	16,1	12,3	11,2	

x) Budsjettnemndas anslag i totalbudsjettet 1974.

Etter den nevnte prognose skal arbeidsstyrken i jordbruket reduseres med ytterligere 60 700 årsverk fra 1968 til 1980. Arbeidsforbruket i jordbruket i prosent av arbeidsforbruket i alle næringer, er i prognosen satt til 6,8%.

Det kan tilføyes at de 6,8 prosent enda er høyere enn prosenten arbeidskraft i jordbruket i land med langt høyere jordbruksproduksjon pr. innbygger enn hos oss. Både Sverige og USA har således nå under 5% av sysselsettingen i jordbruket.

5. Bruk som eneste yrke, hovedyrke og biyrke

Den strukturpolitikken det ble antatt ønskelig å føre etter filosofien i etterkrigstiden, tok sikte på å få stadig større relativt antall bruk som ene- eller hovedyrkebruk. Den virkelige utvikling har vært som vist i denne oppstillingen:

Prosentvis andel av brukere med bruket som:

	Eneste yrke	Hovedyrke	Biyrke
1949	40,9	25,5	33,6
1959	39,1	22,6	38,3
1969	33,0	21,0	46,0
1972	34,0	22,0	44,0

6. Strukturen i husdyrholdet

Den gjennomsnittlige bruksstørrelse angitt som jordbruksareal er ikke økt særlig mye i etterkrigstiden. En økning på 10-12 dekar over en 20-årsperiode med en jordpolitikk som har hatt økning i bruksstørrelsen som overordnet mål, virker sørgelig lite. Tar vi derimot for oss strukturutviklingen i husdyrholdet, og særlig i de kraftfórkrevende husdyrproduksjoner, avspeiler nok statistikken hvordan ny teknologi her er kommet inn, og har erstattet de tidligere langt mer arbeidskrevende metoder. På de følgende to sidene er gjengitt et sett tabeller fra NOU 1974:16 Regulering av ervervmessig husdyrhold ("Grove-komitéen).

Det kan tilføyes at de 6,8 prosent enda er høyere enn prosenten arbeidskraft i jordbruket i land med langt høyere jordbruksproduksjon pr. innbygger enn hos oss. Både Sverige og USA har således nå under 5% av sysselsettingen i jordbruket.

5. Bruk som eneste yrke, hovedyrke og biyrke

Den strukturpolitikken det ble antatt ønskelig å føre etter filosofien i etterkrigstiden, tok sikte på å få stadig større relativt antall bruk som ene- eller hovedyrkebruk. Den virkelige utvikling har vært som vist i denne oppstillingen:

Prosentvis andel av brukere med bruket som:

	Eneste yrke	Hovedyrke	Biyrke
1949	40,9	25,5	33,6
1959	39,1	22,6	38,3
1969	33,0	21,0	46,0
1972	34,0	22,0	44,0

6. Strukturen i husdyrholdet

Den gjennomsnittlige bruksstørrelse angitt som jordbruksareal er ikke økt særlig mye i etterkrigstiden. En økning på 10-12 dekar over en 20-årsperiode med en jordpolitikk som har hatt økning i bruksstørrelsen som overordnet mål, virker sørgelig lite. Tar vi derimot for oss strukturutviklingen i husdyrholdet, og særlig i de kraftfórkrevende husdyrproduksjoner, avspeiler nok statistikken hvordan ny teknologi her er kommet inn, og har erstattet de tidligere langt mer arbeidskrevende metoder. På de følgende to sidene er gjengitt et sett tabeller fra NOU 1974:16 Regulering av ervervmessig husdyrhold ("Grove-komitéen).

Regulering av ervervsmessig husdyrhold

Vedlegg.

Utviklingen i besetningsstørrelse og i forholdet mellom husdyrhold og jordbruksareal i fjørfe- og svineproduksjon.

Fjørfe.

Antall honer i alt og prosentisk fordeling av honebestanden på bruksstørrelse.

Ar	Honer i alt 1 000 stk.	Bruksstørrelse, da.				
		—19,9	20—49,9	50—99,9	100—199,9	200—
— i prosent av honer i alt —						
1949	3 711	34,3	26,2	21,8	12,0	5,7
1959	3 039	25,4	26,4	25,9	14,9	7,4
1969	3 836	27,6	21,5	24,4	15,9	10,6
1970	3 710	26,9	22,2	22,3	16,8	11,8
1971	3 804	25,8	21,7	25,0	16,3	11,2
1972	3 838	25,5	20,4	24,8	18,0	11,3
1973	3 997	25,3	20,9	24,5	18,2	11,1

Antall bruk med honer fordelt etter størrelsen på besetningene.

Ar	Antall bruk med honer	Besetningsstørrelse, antall honer			
		1—99	100—499	500—999	1 000—
— antall bruk —					
1949	176 842	171 200	5 540	89	13
1959	101 024	95 824	4 963	186	51
1969	47 475	40 647	5 445	780	603
1970					677
1971					702
1972					699
1973					746

Besetninger med mer enn 1 000 honer fordelt etter besetningsstørrelse.

Samlet antall honer i slike besetninger i prosent av alle honer.

	Besetningsstørrelse, antall honer			I % av honer i alt
	1 000—1 999	2 000—4 999	5 000—	
— antall besetninger —				
1959	41	10	—	2,6
1969	374	185	44	36,3
1970	387	238	52	42,6
1971	363	275	64	48,2
1972	352	264	83	51,4
1973	369	277	100	56,0

Besetninger med mer enn 1 000 honer fordelt etter bruksstørrelse. Antall honer i gjennomsnitt i slike besetninger.

Ar	Bruksstørrelse, da.				Antall honer pr. besetning
	—9,9	10—49,9	50—199,9	200—	
— antall besetninger —					
1959	8	11	18	14	1 489
1969	138	198	202	65	2 310
1970	127	246	236	68	2 335
1971	112	265	254	71	2 611
1972	97	266	262	74	2 820
1973	86	282	306	72	3 000

Regulering av ervervsmessig husdyrhold

Antall bruk med mer enn 10 000 honer, antall honer i gjennomsnitt på slike bruk og i prosent av honer i alt.

Ar	Antall bruk	Antall honer pr. bruk	Antall honer på slike bruk i prosent av honer i alt
1970	13	15 208	5,3
1971	18	15 628	7,4
1972	25	16 480	10,7
1973	28	17 450	12,2

Antall svin i alt og prosentvis fordeling av svinebestanden på bruksstørrelse.

Ar	Svin i alt 1 000 stk.	Bruksstørrelse, da.				
		—19,9	20—49,9	50—99,9	100—199,9	200—
— i prosent av svin i alt —						
1949	418,8	24,7	22,6	22,9	17,1	12,7
1959	475,1	17,3	21,4	27,4	20,7	13,2
1969	657,9	9,5	13,2	28,7	28,7	19,9
1970	641,7	8,7	11,9	30,6	28,9	20,0
1971	681,8	7,9	11,8	29,0	30,7	20,6
1972	737,5	8,0	11,8	29,2	29,5	21,6
1973	756,6	7,2	10,2	29,9	28,3	24,4

Antall bruk med svin fordelt etter besetningsstørrelse.

Ar	Antall bruk med svin	Besetningsstørrelse, antall svin			
		—10	11—50	51—100	101—
— antall bruk —					
1949	151 985	146 722	4 948	208	107
1959	102 447	93 353	8 216	642	236
1969	58 338	45 748	9 491	2 069	1 030

Besetninger med mer enn 200 svin fordelt etter besetningsstørrelse. Samlet antall svin i slike besetninger i prosent av svin i alt.

Ar	Antall besetn.	Besetningsst., antall svin			I % av svin i alt
		200—499	500—999	1 000—	
— antall besetninger —					
1959	58	44	13	1	4,7
1969	259	215	35	9	14,9
1970	264	212	44	8	15,4
1971	272	228	32	12	15,3
1972	297	247	39	11	15,3
1973	323	272	40	11	15,7

Besetninger med mer enn 200 svin fordelt etter bruksstørrelse.

Antall svin i gjennomsnitt i slike besetninger.

Ar	Bruksstørrelse, da.					Ant.svin pr. besetn.
	—9,9	10—49,9	50—99,9	100—199,9	200—	
— antall besetninger —						
1959	14	19	2	6	17	388
1969	23	33	49	48	106	366
1970	24	39	53	51	97	375
1971	27	36	50	54	105	383
1972	24	31	61	68	113	380
1973	20	33	69	81	120	372